6601

16
50

Карпенко-
Карий.

1905

1936

К26.
Б/К Карпенко-Карий
Хазяїн і др

ДІЯ ПЕРША

Кабінет.

ЯВА І

Феноген входить з бокових дверей з халатом у руках. Говорить у другі двері.

Феноген. Петруша! Скажи хазяйці, що халат у мене... *(З середніх дверей виходить Маюфес).* А, це ви, Григорій Мойсійович? Заходьте!

ЯВА II

Феноген і Маюфес.

Маюфес. Доброго здоров'я, Феноген Петрович!

Феноген. Здоровенькі були. Що це ви нас відцурались? Давненько я вас не бачив.

Маюфес. Діла, діла, діла!

Феноген. Загрібаєте грошики!

Маюфес. Ет, поки заробив грош, підошви побйош!

Феноген. Ну, не гнівіть бога! Домик чудовий купили!

Маюфес. За стільки літ — другії купили не домики, а палати!

Феноген. Мало чого... Еже-же!. От гляньте!

Маюфес. Халат, ну?

Феноген. Халат мілійонера! Бачите, як багарть. Ще отакий є кожух, аж торохтить! Нового

ОДЕСЬКА ЛЕНІНА
ІНВЕНТАРИЗАЦІЯ
1940
№ 203885
1р+1р.
К

купувать не хоче, а від цього халата і від кожуха, повірите, смердить! Он, як люди багатіють: учіться!

Маюфес. Ето штонібудь особенного!..

Феноген. Ну, й оказія ж нам була через цей кожух. Подумайте: швейцар не пускав Терентія Гавриловича у земський банк!

Маюфес. Ну, не пускав, а як пізнав, зараз пустив... Терентія Гавриловича і в рогожі пізнають!

Феноген. А так... Слухайте, Григорій Мойсійович, чи нема у вас на поикметі земельки?

Маюфес. Для вас?

Феноген. Еге. Постарів, треба на свій хліб.

Маюфес. Пора, пора самому хазяїном буть, хоч вам і тут добре.

Феноген. Гріх скаржитись! Та тільки то моя біда, що перше я купував, продавав і мав добрі куртажі, варт було побиватись, а тепер держить при собі. Коли-не-коли перепаде свіжа копійка! Так пошукайте для мене десятин п'ятсот.

Маюфес. Кругленький шматочок! Постараюсь. А тепер проведіть мене до Терентія Гавриловича.

Феноген. Ходім! Тільки шукайте землю поближче до вокзала...

Маюфес. Штонібудь особенного...

Зеленський (*з дверей*)! Феноген Петрович, можна?

Феноген. Заходьте, я зараз. (*Вийшов з Маюфесом*).

ЯВА III

Зеленський, а потім Феноген.

Зеленський. От і шапкуй перед хлопом! Не можна інакше: силу має, а може і сам нацьковує, аби вірзать,— треба загодить!

Входить Феноген.

Феноген. А що скажете? Кажіть скоріше, бо незабаром сюди хазяйка вийдуть.

Зеленський. Терентій Гаврилович гнів на мене має, і я боюсь, щоб мене не перевели в Чагарник на місце Лихтаренка; а там менше жалування, у мене сім'я... замовте словечко... (*Виймає гроші*).

Феноген. Та що ж, я можу... Знаєте, який наш хазяїн, часом, щоб не подумав, що ви мене підкупили, у нього честь — перше всього!

Зеленський. Дурно ніхто нічого не робе: ви для мене, я для вас. (*Дає гроші*). Замовте добре словечко, ви найближчий до хазяїна чоловік.

Феноген. Та я попробую... Тільки хто його знає, як... (*Бере гроші*). Це ви мені позичаєте... А якщо нічого корисного не вийде — я віддам.

Зеленський. Ваше слово все переробе. Нехай і в Чагарник переводять, та хоч би жалування не поменшили... Я крадькома сюди, а тепер в контору. (*Вийшов*).

ЯВА IV

Феноген (*сам. Лічить гроші*). Двадцять п'ять! Якби не давали, то я б і не брав. А коли дають — бери! І сам хазяїн наш всіх научає: з усього, каже, треба користь витягать, хоч би й зубами прийшлося тягнуть — тягни! Так він робив і так робить від юних літ, а тепер має мілійони! Чом же мені не тягнуть, щоб і самому стать хазяїном? Та я й не тягну — дають. Тут і гріха немає!.. (*Голос Пузиря*: „Феноген, давай халат").

Феноген (*у двері*). Ще не зашили, зараз принесу.

ЯВА V

Феноген, Марія Іванівна, Соня і кравчиха.

Феноген. Нате, та скоріше латайте,— бо вже кричали, щоб подавать халат; а я піду до них, скажу, що ви взяли позашивать дірки. (*Вийшов*).

Марія Іванівна. Ну лиш, приймаймось разом. Ось дірка. Ти, Соню, тут латочку наклади; а ось порвалось — тут я зашию, ви ж здіймайте тим часом мірку. (*Всі прийнялись за роботу*). Хоч ти що хоч говори — не хоче купить нового, так оце я грошей крадькома наскладала, і ми йому такий халат справимо, що він і сам ним любуватиметься! Бачите: через два місяці рівно будуть іменини Терентія Гавриловича, треба, щоб халат поспів якраз на іменини. Я не можу йому від себе подарувать, бо буде страшенно гнівatись, що такий розход зробила, та ще й гроші брала крадькома. Халат, голубочко, буде дуже дорогий! П'ятнадцять аршин ліонського бархату — по дев'ять рублів аршин і двадцять аршин шовку по три рублі, шнур товстий шовковий, чистого шовку, з китицями — тридцять рублів, вам за роботу п'ятдесят рублів — всього двісті сімдесят п'ять рублів. Це вже Соні так захотілось. Вещ ціння і хоч кому кинеться у вічі, а ви запросите тільки п'ятдесят рублів. Розуміете? Терентій Гаврилович, як побачить, що таку дорогу вещ можна купить задешево, сказать, забезцінь — зараз і купить. Так от ми й діждемось, хоч хитрощами, що цей халат він скине і буде носить такий, що хоч куди — не сором! Ви ж, голубочко, настьогайте підкладку густо-густо узорами; на полях вишивайте вгладь буряки з розкішним бадиллям, а на бортах вишийте барана і овечку. Та зробіть так, щоб він зразу побачив, що вещ дорога, а продається дешево! Розуміете?

Кравчиха. Ох, матінко моя, Марія Іванівна, це

то все розумію, тільки навряд чи поспію таку дорогу вещ скінчить за два місяці, робота велика, вишивка копітка, та ще знаєте: зразок овечки і барана у мене є на подушці, а буряків нема.

Марія Іванівна. Я вам дам і узори. А щоб поспішить з роботою — візьміть помічницю: я ж і гроші платю немалі — пятдесят рублів!

Кравчиха. Та вже день і ніч будемо удвох з дочкою стьогать і вишивать, тільки прибавте п'ять рубликів.

Марія Іванівна. Як гарно зробите, то й десять дам.

Входить Феноген.

Феноген. Готово?

Марія Іванівна. Готово.

Феноген. Давайте, бо гніваються. Там якийсь чоловік з важним ділом. (*Взяв халат і пішов*).

Марія Іванівна. Ну, ідіть же, голубочко, я дам матеріал і узори. (*Кравчиха вийшла*).

Соня. Мамо! А по-мойому, вівці і буряки вишивать не годиться — це буде смішно... Краще на полях і на борту квітки та гарні мережки, фрески — у мене є узори.

Марія Іванівна. Ні, Соню, квітки то інша річ, то для молодого, а вівці і буряки татові, як хазяїнові, будуть приятніше. Я вже тата добре знаю, ходім!

Соня. Як хочете, а я б не раяла, бо буде смішно... (*Ідуть*). Мамо! Як ви думаєте, чи не сказать би татові про предложеніе Івана Миколайовича?

Марія Іванівна. Ні, дочко. Нехай на іменини приїде і сам скаже. Іван Миколайович учитель гімназії, чоловік розумний, то зуміє з татком побалакать, а я тим часом попробую випитать. (*Пішли*).

ЯВА VI

З других бокових дверей виходять: Пузир, Маюфес і Феноген.

Пузир. Феноген! Не знаєш, зібрались економи в конторі?

Феноген. Одного Зеленського бачив. Ох, усердний чоловік, з коня не злазить.

Пузир. Якщо зібрались — клич! (*Феноген виїшов. До Маюфеса*). Сідайте. (*Мовчать*). Трудне діло ваше... трудне. У мене своїх овець сорок тисяч — боюся, що паші не стане.

Маюфес. Де ж таки! Оце сказали: паші не стане!.. Торік, як я купив у вас для одного німця валахів, пам'ятаєте?—то для прийомки три дні їхали вашою землею... Їхали ми цілий день — чия земля, питаємо? Терентія Гавриловича Пузиря; на другий день знову питаємо: чия земля? Терентія Гавриловича; і тільки на третій день надвечір почалась земля Гаврила Афанасьевича Чобота. Ха, ха! Княжество! Ціле княжество! Німець, що зо мною їхав, дивувався, хитав головою, цмокав губами, а на третій день, сміючись, сказав: у цього хазяїна більше землі, ніж у нашім герцогстві, їй-богу, так і сказав! Хе-хе-хе! Та щоб на таких степах не можна було випасти ще дванадцять тисяч овець?

Пузир. Та воно можна! А тільки я вам скажу, крім всього прочого — діло ваше опасне... Я, знаєте, опасаюсь, щоб не було якої біди.

Маюфес. Помилуйте, чого бояться? Нічого боятись! Не такі голови це діло обміркували, щоб можна було боятись.

Пузир. Так то так! А тільки, знаєте, несостоятельність на три мілійони, та ще обміркована несостоятельність — рідко кінчається благополучно!..

Щоб, бува, Петро не вскочив у злосні. А тут і я помагаю, переховую!

Маюфес. Що ви? Сохрани бог! Не такі люди ведуть і вестимуть діло... Петру Тимофійовичу помагають значні адвокати і самі найбагатші купці та хазяїни. Я вже був у чотирьох — всі згодились: хто мануфактуру прийме, хто гурти, хто кінський завод, а з парового млина і винокурні горілку і борошно розвеземо скрізь, постройки ж — діло рук чоловічих... хе! хе! хе! Ще й страхову премію візьмем. Не бійтесь, ми хапатись не будемо, а помалу, помалу все іменіє стаїть тихо, як віск на вогні...

Пузир. Опасне діло... А почому Петро Тимофійович думає заплатить кредиторам — не чули?

Маюфес. Копійок по десяти, а на худий кінець по двадцять копійок на руб.

Пузир. Так. І Петру Тимофійовичу зо всіма розходами достанеться два мілійони чотириста тисяч.

Маюфес. Ні, так не вийде. Рівно мілійон назначено тільки на розплату і на всі розходи — агентів багато!

Пузир. Виходить, два мілійони чистеньких? — І це кругла сума! З нічого два мілійони? Капітал! Такого капіталу кредитори не подарують. Найдуться завзяті, будуть судиться, а як діло дійде до суда, тоді погана справа!..

Маюфес. Нікогда. Візьміть в рассужденіє: вся ця сума розкинеться не на бідолах яких, а на московських, на лодзинських фабрикантів, та на всякі банки! Фабриканти та банки розкинуть потері на других, підведуть свої баланси і — квита. Ха-ха! Що їм така сума — виграшка!

Пузир. Еге! Для багатьох, мовляв, виграшка, а для одного — капітал. З миру по нитці — голому сорочка.

Маюфес. Ха-ха-ха! Істина глибока.

Пузир. Ну, добре, я переведу на свої степи дванадцять тисяч ваших овець до осені, а восени на салган разом з своїми. Це все добре... А яку ж я матиму користь за поміч?

Маюфес. От за цим же мене й послано до вас, щоб ви сказали свої умови.

Пузир. Трудне діло... Страшне, опасливе діло!.. Двадцять процентів з валової виручки. Менше не візьму...

Маюфес. А чом же не з чистої прибилі?

Пузир. Може хто другий візьме з чистої.

Маюфес. Про других нічого й балакать. Все діло треба вести без документів, на честь. А кому ж повірить: тільки таким хазяїнам, як ви! Ви не захочете взять чужого?

Пузир. Навіщо мені чуже, коли у мене й свого доволі... Так двадцять процентів з валової виручки. Коли согласні, переганяйте овець на мої степи.

Маюфес. Ваше слово для всії околиці — закон, і вже коли не можна взять двадцять процентів з чистої прибилі, нехай буде з валової виручки. А дозвольте знать: які розходи будете лічить?

Пузир. Випас, чабани, догляд.

Маюфес. Ваше слово — закон! А на які степи переганять овець?

Пузир. На Суху Балку — три тисячі, на Роздолля — п'ять тисяч і на Кам'яний Брід — чотири тисячі.

Маюфес. Завтра всі розпорядки зробимо. Терентій Гаврилович, я чоловік бідний, служу і вам, і Петру Тимофійовичу... Самі знаєте... Скільки ваша ласка?

Пузир. Поки не буде видко мого заробітку, я не можу назначить вам нічого. А восени після салганів — я вас не обділю, заплатю по-хазяйськи.

Маюфес. Ваше слово — закон; ваша честь — вище всяких векселів і розписок. Надіюся, що не обділите бідного чоловіка. Прощайте, треба поспішать, щоб не пропустить поїзда.

Пузир. О, ще поспієте!

Маюфес. А чи на вашім вокзалі можна пообідать?

Пузир. Я ніде на вокзалах не обідаю, бо возю свої харчі. Феноген! (*Входить Феноген*). Чи на нашому вокзалі можна пообідать?

Феноген. Бухвет є.

Маюфес. Треба поспішать, бо їсти хочу, аж шкура болить.

Пузир. Тут недалеко.

Маюфес. Та мені небагато й треба, хоч би чарку горілки та шматок хліба... Ха-ха-ха! Так, кажете, буфет є?

Феноген. Є.

Маюфес. Прощайте! (*Вийшов*).

ЯВА VII

Феноген і Пузир.

Пузир. Всякий чорт прийде сюди голодний, а ти його годуй. Нема, щоб з собою привіз солонини там, чи що. Нехай не звикають!

Феноген. Це не ресторація, а хазяйський дім!

Пузир. А він дума — постоялий двір. Клич економів.

Феноген (*ідучи*). О-хо-хо-хо-х!

Пузир. Чого це ти так тяжко зітхаєш?

Феноген (*махнувши рукою*). Та...

Пузир. Ну, що там, кажи?

Феноген. Зеленський наш дуже стривожений тим, що ви на нього гніваєтесь... А він чоловік усердний, сім'я велика... Жаль мені його дуже, а

коли обидите — то й гріх, він для нас і в огонь і в воду. З коня не злазить цілий день, побивається...

Пузир. Оцього вже я не люблю! Краще ти не мішайся не в своє діло...

Феноген. Диви, мішаюсь! Самі питаєте, чого зітхаю. Я й кажу, бо у мене болить, а зовсім я не мішаюсь. Ви хазяїн, ваше діло, хоч і без хліба зоставить вірного слугу.

Пузир. Ну, ну, годі вже... Клич!

Феноген (*в двері*). Заходьте!

ЯВА VIII

Входять: Куртц, Зеленський і Лихтаренко; увійшовши, кланяються. Двері напіводчинені. Феноген, пропустивши економів, сідає на стулі так, що йому все чуть і видно.

Пузир. Доброго здоров'я! Ну, як таки ви, пане Зеленський, і досі не загнуздали мануйлівських мужиків?! Де ж це видано, щоб на буряках платить робочому по тридцять п'ять копійок в день! (*До Лихтаренка*). Порфирій! Почому у тебе в Чагарнику робили й роблять поденно?

Лихтаренко. З початку весни по п'ятнадцять копійок, потім по двадцять, тепер, в гарячу пору, по двадцять п'ять, на їх харчах!

Пузир. Чуєте? І по двадцять п'ять копійок багато, але все ж таки не тридцять п'ять! Та ще, либонь, ви й харчуєте?

Зеленський. Харчую.

Пузир. Боже мій! І харчуєте?! То це вийде по сорок п'ять копійок. Добре хазяйнуємо! Робочі все заберуть, а нам же що зостанеться, а чим же я буду вам жалування платить? Так не можна, ви не вмієте зробити дешевого робітника!

Зеленський. У нас умови одні, а в Чагарнику, де Лихтаренко,— умови другі.

Пузир. Умови люди роблять.

Зеленський. Околиця до околиці не приходиться! У Мануйлівці люди більш зажиточні, ніж де; окрім своїх наділів, держать оброчну казенну землю в оренді, артілі почали заводить. А робочий, самі знаєте, тільки там дешевий, де землі нема, де нема за що рук зачепить, де бідність.

Пузир. Так ви зробіть у Мануйлівці бідність!

Зеленський. Це не од мене залежить.

Пузир. Вибачайте, пане Зеленський, це від голови залежить! От побачите, що там зробить Лихтаренко. Слухай, Порфирій, я тебе переведу в Мануйлівку, а вас, пане Зеленський, в Чагарник.

Феноген (*за дверима*). Охо-хо-хо-х!

Зеленський. Помилуйте, завіщо ж? Я торік чистої прибилі дав п'ять тисяч, а цей рік надіюсь...

Пузир. Порфирій дасть десять тисяч! Ви не уміете з народом, а Порфирій уміє і дасть десять тисяч — побачите! От що, Порфирій! Мануйлівці запустили недоїмку і не заплатили. Через тиждень та оброчна земля, що держать в оренді мануйлівці, оддається з торгів на новий строк. Треба, щоб казенна земля зосталась за мною, чуєш?

Лихтаренко. Попробую!

Пузир. Це тобі не борщ, тут пробувать нічого — треба взять! Ти розумієш? Взять! Казенну оброчну статтю взять! Наділи мужицькі на десять літ в оренду — взять! А як мужик зостанеться без землі — роби з ним, що хочеш; а поки при землі, мужики все одно, що бури, нічого з ними не зробиш!

Зеленський. Я вже пробував...

Пузир. Ви ніколи не пробуйте, а просто їжте!

Зеленський. Мануйлівців не вкусиш!

Лихтаренко. Аби зуби.

Пузир. Правда. Ти вже у Чагарнику взяв кре-

стянські наділи в оренду, тепер стежка протоптана, опит є, починай і в Мануйлівці.

Зеленський. Дозволяю собі звернуть вашу увагу на те, що у Мануйлівці є такий учитель артільщик, і біля нього чоловіка три з молодих, що через них і Лихтаренко зуби поламає.

Пузир. Порфирій, настали зуби! Опит є, стежка протоптана, шквар!

Лихтаренко. Срібними та золотими зубами можна не то Мануйлівку, не то уїзд, а й губерню можна з'їсти!

Пузир. Нам нужен дешевий робітник, розумієте? а без дешевого робітника хазяйство вести — годі! Так ви, пане Зеленський, приймайте Чагарник від Лихтаренка, а він прийме Мануйлівку від вас.

Зеленський. Помилуйте, в Чагарнику менше жалування, а у мене сім'я!

Феноген (*за дверима*). Ох-хо-хо-х!

Пузир (*глянув на Фенотена*). Жалування вам буде те саме, що й в Мануйлівці, побачу, як будете справлятись по готовому!

Зеленський. Спасибі!

Пузир. Та, от що: як тільки хліб знімете — триста десятин стерні засіете магаром, щоб була добра отава, бо я купив ще дванадцять тисяч овець, треба гарно випасти на салган. А ви, Карло Карлович, завтра поїдете в степи на прийомку овець — їх туди приженуть. Увечері я дам вам наряд.

Куртц. Еті — да, еті — нет!.. У нас сорок тисяч овса, а ще дванадцять тисячов купіл, нужен другий помошник, без другий помошник — не можно.

Пузир. Обійдеться, чабани надежні.

Куртц. Еті — нет! Чабан — цкелей кричал, а шахмейстер голова, еті — да!

Пузир. Для овець доволі вашої голови,

Куртц. Одна голова на п'ятдесят два тисячов овса — еті — нет, еті — нікогда.

Пузир. Доволі. Зате я восени вашу голову оливою гарно помастю.

Куртц. Ха-ха-ха! Олифа, еті — да! Корошо!.. а только помошник нужно...

Пузир. Обійдетесь! А старшого чабана, Клима, виженіть зараз!

Куртц. Зашем, еті — да! Корошій чабан гнать? Собаку корошого гнать, еті — нет!

Пузир. Він мошенник!

Куртц. Клим! Еті — нет! Еті — нікогда!

Пузир. Мені відомо, що як здавали дві тисячі валахів Крячковському, він за десять карбованців додав йому двадцять валахів лишніх.

Куртц. Еті — да? Еті — нет!.. Еті — нікогда! Помилялся — можна, проскакував — можна, а за деньгі — еті — нікогда!

Пузир. А я вам кажу, продав! Вигнать! Мені нужні люди надежні, чесні, а як ви станете самі покривать мошенників, то мене обберуть як липку. Вигнать! Я йому вірив, а він он який!

Куртц. Еті — да?.. Еті — нет! Еті — нікогда! Я будет узнавал. Шесний шабан еті — паскудство. (*Вийшов*).

Всі кланяються й виходять. Пропустивши їх, входить Феноген.

ЯВА IX

Феноген і Пузир.

Феноген зачиняє двері, стає на коліна перед Пузирем і цілує його в руки.

Пузир. Що це?

Феноген. Я вже знаю! Ви не скривдили чоло-

віка, і господь вас наградить! Перше діло — справедливість!

Пузир. Та кого я обижав коли?

Феноген. Ніколи, ніколи! Зате й вам господь дає. А вас обкрадають.

Пузир. Де ж ти візьмеш чесних людей?!

Феноген. От, Клима ви вигнали, бо я дознався за валахів і сказав, а тепер я вам скажу, що Лихтаренко...

Пузир. Що Лихтаренко?!.

Феноген. Дивиться крізь пальці, не глядить — от що! Та й сам вмокає! Як здавали пшеницю, так його помічник, Зозуля — десять лантухів скинув у Хаскеля, що хліб скуповує і має на містечку магазин.

Пузир. Це так!

Феноген. Мені сам підводчик розказував, жаль тільки, що я забув його ім'я... Та Лихтаренко, певно, знає все.

Пузир. Спасибі тобі, Феноген! Ти один у мене вірний слуга. Кругом крадуть і крадуть. Вели, щоб вернули Лихтаренка. (*Феноген одчиняє двері, а навстріч йому Куртц*).

Феноген (*до Пузиря*). Карло Карлович!

Пузир. Нехай іде. (*Феноген, пропустивши Куртца, вийшов*).

ЯВА X

Куртц і Пузир.

Куртц. Так бить не должно. Еті — нікогда!

Пузир. В чім діло?

Куртц. Зічас справка делал: у менья і у конторовських книгах три тисячі сорок валахів, еті — да?

Пузир. Так.

Куртц. Дві тисячі продавал, еті — да?

Пузир. Так.

Куртц. У менья тисяча сорок в руках. Знайшіт еті — нет, еті — нікогда, Клим шесний шабан, проганяйть нельзя, еті — паскудство!

Пузир. А ви лічили тих валахів, що зостались, почім ви знаєте, що вони всі цілі?

Куртц. Еті — да! Я отвечайт!

Пузир. То друга річ: не стане, то ви заплатите.

Куртц. Я заплатиль?!. Еті — нікогда! Клим шесний шабан, еті — да, а язик, еті — фі!

Пузир. Який язик?

Куртц (*показує свій язик*). Еті, еті — да! Язик работай еті—да! Ухо слухай, а голова не розсудов?.. Так бить не должно. Ненадо слишіл, а надо відел, еті — да!

Пузир. Ну, годі, ідіть собі, Карло Карлович, і заспокойтесь. Нехай вже Клим зостається.

Куртц. Еті — да! Клим — нет, Карл Куртц — нет. Куртц всі знайт, еті — да! Спеціаліста место скрозь находіл!

Пузир. Ну, годі вже!

Куртц. Так бить не должно. (*Стає серед сцени і показує язик*). Язик еті — фі! Еті — паскудство! (*Вийшов*).

ЯВА XI

Феноген і Пузир, а потім Лихтаренко.

Пузир (*до Феногена*). Ну, що ти скажеш?

Феноген. Карло краде, а Клим помагає.

Пузир. Та всі крадуть, що й казать, кругом крадуть.

Феноген. Та ще ви Карла боїтесь, от він і верховодить.

Пузир. А де ти його візьмеш, такого шахмейстера?

Феноген. Ну, то нехай краде?

Пузир. Чого ж нехай? Треба слідкувать. От Карло поїде на прийомку, а ти, Феноген, шатнись по отарах на провірку. (*Входить Лихтаренко*). Що ж це, Порфирій, у тебе крали пшеницю, як возили на вокзал?

Лихтаренко. Може. Сто тисяч пудів пшениці здавали, двісті підвід возило, може хто й вкрав.

Пузир. Цілий віз пшениці твій помічник Зозуля зсипав у Хаскеля.

Лихтаренко. Де ж таки! Лантух-два, то може; а віз — то брехня! Не вірте!

Пузир. А чого ж ти дивився?

Лихтаренко. Щоб не крали!.. І на вокзалі здано сто тисяч пудів — вірно!

Пузир. То лишню наважили в амбарі?!

Лихтаренко. Може який лантух, або два — то бувае; де ж ви бачили, щоб у великій економії ніхто нічого не вкрав? Та хоч би у мене сто очей було, то й то не встережеш!

Пузир. Так по-твойому — нехай крадуть?

Лихтаренко. Я цього не кажу — всі крадуть по-свойому, та без того і не можна, Терентій Гаврилович. І розсиплеться, і загубиться, і вкрадуть яку мализну...

Пузир. З тобою сам чорт не зговорить. Я тобі образи, а ти мені 'луб'я! То нехай крадуть, питаю тебе? Завіщо ж я тобі жалування платю?

Лихтаренко. А за тих сто тисяч пудів пшениці, що я здав на вокзалі, а ви гроші взяли!

Пузир. Тьфу на твою голову! Чи ти одурів, чи чорт тебе напав?

Лихтаренко. Терентій Гаврилович, ви тільки

не гнівайтесь, а розсудіть гарненько. Будемо так говорить: ви мені дасте великий шматок сала, щоб я його одніс у комору. Я візьму те сало голими руками і однесу сало в комору і покладу: сало ваше ціле, а тим жиром, що у мене на руках зостався, я помастю голову — яка ж вам від цього шкода?

Пузир. Іди собі к чорту, бо ти наважився мене гнівить!

Лихтаренко. Щасливі оставайтесь! (*Іде*).

Пузир. А Зозулю зараз розщитать! Хатнього злодія не встережешся! Сьогодні він тільки голову помастить, а завтра чоботи, а післязавтра й сало візьме!

Лихтаренко. Воля ваша. (*Пішов*).

ЯВА XII

Пузир і Феноген.

Феноген. От чоловік! І риби наловить і ніг не замоче!

Пузир. Я знаю, що він більше всіх краде, та зате і мені велику користь дає!

Феноген. Ось газети і листи з вокзала привезли.

Пузир (*бере листи*). Поклади газети на стіл. Увечері Соня прочитає. (*Читає лист*). Феноген, ти знаєш Чоботового сина, Василя?

Феноген. Бачив. Бова Королевич!

Пузир. Старий просить дозволу сватать Соню.

Феноген. Перше спитайте Соню.

Пузир. Що ти мелеш, з якої речі? Сам кажеш, що Бова Королевич, до того один у батька, а батько хазяїн на всю округу... Якого ж їй жениха?!

Феноген. А може у неї є на прикметі!

Пузир. Пройдисвіт! Так буде, як я хочу!

Феноген. Ой, це вам не Катя; та мовчала до смерті, а Соня...

Пузир. Ет, дурощі! (*Читає*). Феногенушка! (*Встає*). Знай наших! Получив орден Станіслава другої степені на шию — а?

Феноген (*цілує його в руку*). Слава богу! (*Витирає сльози*). Покійний батюшка порадується на тому світі!

Пузир. Недурно пожертвував на приют. Восени поїдемо на засіданіе в земський банк — нехай всі ті, що сміялися з мого кожуха — губи кусають!

Феноген. Та ви зробіть собі, Терентій Гаврилович, нову, хорошу шубу і хороший сюртук, бо орден буде у вас на шиї, а кожух зверху, то нас знову швейцар виганятиме з прихожої, як торік виганяв.

Пузир. Я розхрістаюсь, як будемо входить, тільки на поріг, а тут йому перед самим носом блись — орден! Ну, та й швейцар мене тепер пізнає! Дався я йому взнаки; пам'ятаєш, як молив потім, щоб я його простив — у руки цілував, навколішки ставав!

Феноген. Перше опаскудив, на сміх усім кинув, а потім просив... Такого хазяїна виганяв з прихожої, принявши за старця: а все через кожух. Старий він, тридцять літ носите, дуже торохтить і сильно лоєм тхне.

Пузир. Ну, гаразд. По случаю ордена зроблю шубу з лисячого хутра.

Феноген. Єнот краще!

Пузир. Ну, єнот!.. Хтось стука!

Феноген (*одчиняє двері*). Петро Петрович!

Пузир. Милості просимо!

Входить Золотницький.

ЯВА XIII

Феноген, Золотницький і Пузир. Феноген цілує Золотницького в руку.

Золотницький. Здоров, здоров, Феноген! А ти, Крез, як поживаєш?

Пузир. Вашими молитвами. (*Чоломкаються*). Хоч і не такий кремезний, як вам здається.

Золотницький. Не кремезний, а Крез! І все в тім же халаті! Пора тобі його скинуть.

Пузир (*сміється*). По-домашньому, по-хазяйськи!

Золотницький. Давно я тебе не бачив! Що ж, багато ще купив землі?

Пузир. Нема підходящої!

Золотницький. Все скупив?

Пузир. Ні, ще не все! Може, продаєте, Капустяне?

Золотницький. Дай віка дожить, не виганяй ти мене з Капустяного! Потомствених обивателів і так небагато в околиці осталось, все нові хазяїни захопили, а ти вже й на мене зуби гостриш. Успієш ще захватить і Капустяне, і Миролюбівку.

Пузир. Ні, мабуть, не доживу до того часу!.. А скільки б ви, справді, взяли за Капустяне! Я не купую, я тільки так цікавлюсь.

Золотницький. Прицініяешся, на всякий случай! Ха-ха-ха... Два мілійони! А? не по зубах?

Пузир. Продавайте, то й побачите, чи по зубах, чи ні!

Золотницький. Не можна разом все ковтнуть — підожди трохи! От я строю сахарний завод, завод лопне — Капустяне твоє! Ха-ха-ха! Слухай, поки там що: приставай в компанію, три чоловіка уже есть, давай чотириста тисяч — будеш четвертий, і поставим на Капустяним сахарний завод!

ЦЕНТРАЛЬНИЙ ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ ЛІТЕРАТУРИ І МИСТЕЦТВА
1940
№ 403885

Пузир. Не моє рукомесло! Я цього діла не знаю, а коли не знаєш броду — не лізь прожогом в воду! Ставте самі, а мені дасте сто тисяч авансу, то я вам на увесь завод постачу буряка, як тепер постачаю на Кульпинський завод.

Золотницький. А ти все таки обдумай. Буряки буряками, а прибиль від заводу само собою. От поїдемо зараз у город, там тобі все викладуть, як на долоні, і ти побачиш, що діло корисне. Завідський промисел велика річ!

Пузир. Я ще до цього не дійшов!

Золотницький. Пора вже. Поїдемо зараз в город, я тебе обзнакомлю з ділом, а ти, прислухавшись, обдумаєш.

Пузир. Це можна. До речі, мені треба орден получить.

Золотницький. Який?

Пузир. Станіслава другої степені на шию!

Золотницький. В такім разі шампанського став!

Пузир. А де я його вам візьму?

Золотницький. Так у городі поставиш, там найдем.

Пузир. Та, може, я ще і не поїду, бо діла у мене дома є й трохи таки нездужаю.

Золотницький. Уже злякався, що шампанського треба ставить. Ну, я сам поставлю! а тим часом давай чогонебудь попоїсти, бо ти не догадаєшся наголувать, а я голодний!

Пузир. Зараз будемо обідать. Тільки вибачайте — у мене фрикасе нема, а по-хазяйськи: солонина до хріну, борщ, заварювана каша до сала, та пиріг може є з яблук!

Золотницький. Чудово! Аж слина котиться! Слухай, ти ж, здається, земський гласний?

Пузир. Торік вибрали. Тільки я ще ні разу не був. (*Сміється*).

Золотницький. Нічим хвастать; це тобі не робе честі. От поїдемо, так будеш і на собранії — завтра почнуться; на черзі важне питання: продовольствіе голодного люду, до урожаю.

Пузир. Це до мене не тичеться. Це химера! Голодних буде тим більше, чим більше голодним помагать. Он у мене робочим поденним платять тридцять п'ять копійок, нехай голодні ідуть до мене по п'ятнадцять копійок на роботу.

Золотницький. Діло. От ти це саме скажеш на собранії, і тобі привезуть тисяч двадцять робочих.

Пузир. То вони мені й голову об'їдять!

Золотницький. Ото-то бо й е! Виходить, треба щось інше придумать, треба обсудить, душею увійти в становище голодних, не дать їм загинуть, не дать розповсюдитись цинготній болізні.

Пузир. Це не моє діло!

Золотницький. Як?

Пузир. Чудні люди! Голодних годуй, хворих лічи, школи заводь, пам'ятники якісь став!.. Повигадують собі ярма на шию і носяться з ними, а вони їх мулять, а вони їм кишені продирають. Чудні люди!

Золотницький. Які пам'ятники? Не розумію. При чому тут пам'ятники?!

Пузир. Не розумієте? Так от, поки ще до обіда, прочитайте оцей лист. (*Дає лист*).

Золотницький (*читає*). „В Полтаві дозволено поставить пам'ятник першому українському поетові, Івану Петровичу Котляревському. На цей пам'ятник гроші збирають формально в Полтаві, але приватно можна жертвувать звідусіль. В числі жертвувателів і досі вашого імени нема, але це певно від

того, що ви не знаєте про таке благородне діло. Так от я і оповіщаю вас про це, щоб доставить вам приятність, разом з другими земляками, пожертвувать на пам'ятник поета. Гроші висилаються полтавському голові. Готовий до послуги. Храменко". (*Прочитавши, дивиться на Пузиря і говорить*). Ну?

Пузир. І я кажу — ну?.. Чого їм треба?

Золотницький. Ти хто такий? Малоросіянин?

Пузир. Не криюсь. Прирожденний хохол!

Золотницький. Так от, і пожертвуй на пам'ятник народного поета.

Пузир. З якої речі? Я жертвую на приюти...

Золотницький. Жлучи награди?

Пузир. Не криюсь. А Котляревський мені без надобності!

Золотницький. І як тобі не сором отаке говорить? Такий хазяїн, такий значний обиватель, ще й кавалер, а говориш, як дикий, неосвічений мужик: „Котляревський мені без надобності!" Противно й слухать! Поети єсть сіль землі, гордість і слава того народа, серед котрого з'явились; вони служать вищим ідеалам, вони піднімають народний культ... Всі народи своїх поетів шанують, почитають і ставлять їм пам'ятники!!!

Пузир. То, виходить, ви пожертвуєте?

Золотницький. А як же! Завтра вишлю триста рублів.

Пузир. Ну, й буде з них, а від мене не поживляться!

Входить дівчина.

Дівчина. Пожалуйте обідать!

Золотницький. Прощай!

Пузир. А обідать?

Золотницький. Обідать у такого хазяїна важко, тут і кусок в горло не полізе. До земських

діл тобі нема діла, лучших людей свого краю ти не знаєш, знать не хочеш і не цінищ — я соромлюсь сидіть поруч з тобою за столом!

Пузир. Та чого ви так ображаєтесь за того Котляревського, хіба він вам брат, чи сват??

Золотницький. Ах ти нещасна, безводна хмара! І прожене тебе вітер над рідною землею і розвіє, не проливши і краплі цілющої води на рідні ниви, де при таких хазяїнах засохне наука, поезія і благо народа!!!

Пузир. Та це ви щось таке говорите, що я не розумію. Милості просю обідать.

Золотницький. Ні, поки не даси мені слова, що поїдеш в земське собраніе і пошлеш гроші на пам'ятник Котляревському, доти не сяду з тобою за стіл!

Пузир. Та вже для вас: і поїду, і пошлю! (*Бере його під руку*). Не робіть же мені безчестя! (*Веде його*).

Золотницький. Ах, ти... хазяїн, та й більш нічого!

Завіса

ДІЯ ДРУГА

Сад, ганок, клумби, ослони.

ЯВА І

На сцені нема нікого. По хвилі за сценою чуть г о л о с и: „Ми не собаки — і собак краще годують. Може хазяїн і не знав". Виходить юрба робочих.

П е т р о. Ходім до хазяїна, нехай побаче, яким хлібом нас годує Лихтаренко. А ось і борщ — голощок. (*Показує глечик*).

Д е м ' я н. Нічого не поможе. Краще знімемось отак, як есть, усі й другі за нами, та ноги на плечі й гайда!

П е т р о. Не вигадуй! Ніхто не прийме на роботу, а тим часом Лихтаренко приведе нас сюди силою.

Д е м ' я н. Так ми знову покинемо!

П е т р о. Тоді посадять! І ми тільки літо прогайнуємо! Ні. Будем скаржитись. Коли хазяїн нічого не зробе, поїдемо до начальства. Я ходи знаю. Торік у Чобота було те ж саме.

Д е м ' я н. Ну, і що ж, помогло?

П е т р о. А все таки у борщ почали кришить картоплю, а борошно для хліба сіяли на густіше сито і краще випікали.

Дем'ян. Поки обробились; а після Семена так почали годувать та морить роботою, що ми покидали заслужені гроші та й повтікали, а він тоді й не скаржився, бо йому ковінька на руку, мед собі заставив, а бджіл викурив з улика. Тікаймо краще, поки ще скрізь робота є.

ЯВА II

Ті ж і Феноген на ганку.

Феноген. Що за гвалт, чого вам, ідоли, треба?

Дем'ян (*з гурту*). Сам ти ідол!

Феноген. Ану, вийди сюди, хто то смілий обзивається?

Дем'ян (*з гурту*). Вчені! Зачинщика хочеш? А дулю? Краще ти *йди* в гущу, то може розм'якнеш.

Петро (*до гурту*). Та цитьте!.. Діло є до хазяїна. Викличте хазяїна.

Феноген. Що за бунт, чого вам треба?

Всі. Хазяїна!

Феноген. Та не кричіть так, бодай вам защипило. Хазяїн в городі.

Петро. Ну, то хазяйка може є?

Феноген. Хазяйка у вас на кухні є.

Петро. Нам пані-хазяйку викличте.

Феноген. А бодай ви не діждали, щоб я для вас пані-хазяйку тривожив, вони у нас хворі.

Дем'ян (*з гурту*). Бреше старий пес!

Феноген. Щастя твоє, що я не чую добре, що ти там варнякаєш.

Дем'ян (*з гурту*). Бодай же тобі так заклало, щоб ти й возулі не почув!

Феноген. Виходь сюди! Виходь! Я тобі покажу, як такі слова говорить...

Петро. Які слова? То вам почулось, ви ж глухі, дядюшка?

Дем'ян (*з гурту*). Глухий, як дай, а на — він добре чує!

Феноген. Гайда на роботу!

Всі. Хазяйку давай!..

ЯВА III

Ті ж, Марія Іванівна і Соня.

Марія Іванівна. Що тут таке?

Феноген. Бунт! Гей, Харитон, махай за Лихтаренком!

Петро. Цитьте всі! (*Виходить вперед*). Ніякого бунту, пані-хазяйко, ми не робимо, а тільки просьба до хазяїна, а як хазяїна нема, то до вас. Гляньте, яким хлібом нас годують, гляньте, який борщ нам дають!

Соня (*взявши хліб*). Боже мій! Мамо, невже це хліб? І такий хліб у нас люди їдять?

Марія Іванівна. Я не знаю, доню, перший раз бачу. Мені до цього нема діла!

Петро. Згляньтесь, пані і панно! Хіба це хліб? Це потембос... Попэлам з половою; поки свіжий — то такий глевкий, що тільки коники ліпить, в горло не лізе, заціпляє пельку, а зачерствіє — тоді такий твердий, як цегла — і собака не вкусе.

Дем'ян. Таким хлібом можна з пушки-маркели стрілять у неприятеля.

Соня. Мамо!

Марія Іванівна. Я не знаю...

Соня (*до Фенотена*). І ви, Феноген, не знаєте і ніхто не знає? Чого ж ви мовчите?

Феноген. Це не ваше діло, Софіє Терентьївно!

Соня. Як не моє діло? Як ви смієте так казать? У мене все тіло труситься від жаху, що у нас таким хлібом годують людей; може й тато не знає, а на нього будуть говорить, що велить таким хлібом годувать робочих; зараз мені йдіть і веліть, щоб хліб був хороший. Я сама буду ходить на кухню... Я не знаю, як його зробить, щоб він був добрий, але я розпитаю, навчуся, я не дозволю, щоб так людей у нас годували !!!

Всі. Спасибі вам, панночко!

Петро. Пошли вам, боже, щастя, що ви заступаєтесь за нас. А ось борщ, гляньте: сирівець зварять, посолять, замнуть пшоном — і готово! Ані бурячка, ані картоплі в ньому нема!

Соня. Я все зроблю, щоб вас годували краще!

Всі. Спасибі!

Ідуть. З гурту:

„Добра душа, а старий чорт язика прикусив".

Вийшли.

ЯВА IV

Феноген, Марія Іванівна і Соня.

Соня (*до Феногена*). Зараз прикажіть, щоб на завтра хліб був хороший... Мамо, що йому треба, щоб він був хороший?

Марія Іванівна. Треба сіять. Це несіяний, і зерно було нечисте.

Соня (*до Феногена*). Щоб чистили, щоб сіяли і в борщ щоб картоплю і буряки клали.

Феноген. Як тато приїде, то ви йому скажете, я не смію перемінять його приказу.

Соня. Неправда, неправда! Я не вірю, щоб тато приказував так людей годувати! Мамо! Скажіть ви своє слово!

Марія Іванівна. Я не знаю, дочко, я до економії не мішаюсь.

Соня. Мамо, голубко, треба мішатись, бо люди нас проклянуть! У нас стільки всякого хліба, як води в морі, і весь хліб люди заробляють, вони повинні їсти за свою працю найкращий хліб! Адже ж так, мамо?!

Марія Іванівна. Так, дочко, тільки я не знаю... А от і тато приїхав!

Феноген (*про себе*). От він тобі, щеня, покаже хліб! (*Іде назустріч*).

ЯВА V

Пузир несе покупку. Феноген, поцілувавши його в руку, бере покупку. У Пузиря борода підстрижена і видно на шиї орден.

Марія Іванівна. Не говори, дочко, про хліб, може тато з дороги гнівний, а ми виберем час і скажем йому.

Соня. Не можу, мамо, ждать! Треба зараз говорить, щоб люди завтра їли і добрий хліб, і кращий борщ!

Пузир. Здорові були! Грієтесь на сонечку, ну, й я посидю з вами!

Соня (*цілує його в руку*). Як вам їздилось, таточку?

Пузир. Нічого, добре.

Марія Іванівна. Що це ти зробив?

Пузир. А що?

Марія Іванівна. Бороду підрізав, чи що?

Соня. І справді... Для чого ви, таточку, підрізали бороду?

Пузир. Для чого підрізав? Ха-ха-ха! Хіба ви нічого не бачите?

Соня і Марія Іванівна. Ні, нічого!

Пузир. Ото сліпі! Так гляньте сюди. (*Показує на шию*). Що це?

Марія Іванівна. Хрест!

Пузир. Хрест. Та який хрест?

Соня. Орден.

Пузир. Станіслава другої степені на шию!

Феногєн (*підходить*). Дозвольте поцілувать!

Пузир. Цілуй. (*Феногєн цілує орден*). Получив награду за приют.

Марія Іванівна і Соня. Поздравляємо, поздравляємо! (*Цілують*).

Марія Іванівна. А все ж таки я не розумію: для чого ти бороду попортив?

— Пузир. Ніколи ти не догадаєшся, все тобі треба в рот покласти. Орден на шию — розумієш?

Марія Іванівна. Розумію і бачу, що на шиї...

Пузир. Тепер і ти бачиш, і всяке побачить, що на шиї орден; а як була довга борода, то закривала, і ніхто б не побачив. Для чого ж його носить, коли його не видко? Прийшлося підрізать трохи бороду. Розумієш?

Марія Іванівна. Тепер розумію,— щоб видко було орден!

Пузир. Так. Ну, а як вам здається: личить мені орден?

Марія Іванівна. Боже, як гарно; зовсім другий чоловік!

Феногєн. Так, наче ісправник.

Пузир. Ха-ха-ха! О, я й забув. (*Показує покупки*). Це тобі, доню, на плаття купив. Будучи оце в городі, зайшов по ділу в магазин до Петра Тимофійовича... От де торговля, так торговля: людей, людей — протиснутись не можна... п'ять магазинів, гуртовий склад — і скрізь повно купця.

Марія Іванівна. Щасливий Петька!

Пузир. Еге... І в магазині зустрівся я, знаєте, ненароком, з начальницею гімназії, купувала своїй дочці на плаття і причепилася, щоб і я тобі купив такого самого. Якесь дуже новомодне, каже, розхватають, а я, каже, хочу, щоб у Сонічки було таке саме плаття. Вона тебе дуже любить. Найкраща й найрозумніша, каже, моя воспитаниця!

Марія Іванівна. А як же не краща, коли по скінченню дали золоту медаль!

Пузир. Петрушка! (*Входить хлопець*). Візьми і віднеси в кімнату. Ми потім роздивимось. (*Хлопець бере у Феногена покупку і пальто та й несе у хату*).

Соня. Спасибі, тату! (*Цілує його*).

Пузир (*гладить по голові*). Розумна головка!.. Ну, що ж тут нового?

Феноген. Все благополучно.

Пузир. Слава богу!

Соня. Ні, тату, не все благополучно!

Пузир. А що тут сталось?

Соня (*подає йому хліб*). Гляньте!

Пузир (*розглядає*). Хліб!

Соня. І таким хлібом, тату, у нас робочих годують.

Пузир. Скрізь у хазяїнів, по всіх ікономіях, дочко, однаковий — отакий, як бачиш!

Соня. Нехай другі годують, чим хотять! Це не може бути для нас зразком! Таким хлібом гріх годувать людей, тату.

Пузир. Робочого чоловіка не можна, моя дитино, нагодувать іншим, білішим хлібом: він буде раз-у-раз голодний. Робочий чоловік, мужик, не любить білого хліба, бо він і не смачний і не тривний. Оце самий настоящий хліб для робочих! Питательний, як кажуть лікарі!

Соня. Та це не хліб, тату, це кирпич[1].

Пузир. Бог зна, що вигадуєш! Якого ж ще хліба треба? (*Хоче одламать — не ламається, хоче одкусить — не вкусе*).

Соня. Бачите: ні вломать, ні вкусить!

Пузир. Треба розмочить!

Соня. Тату, мій лебедику, не дозволяйте людей годувать таким хлібом. Недурно казали в гімназії, що у нас годують людей гірше, ніж свиней; насміхались, випікали мені жадністю очі, я плакала і запевняла, що це неправда, а тепер сама бачу, і вся моя душа тремтить! Тату, рідний мій, коли ви любите мене, шануєте себе, то веліть зараз, щоб людей краще харчували. А поки я буду знать і бачить, що у нас така неправда до людей, що нас скрізь судять, проклинають, мені ніщо не буде миле, життя моє буде каторгою !!

Пузир. Ну, годі, годі! Заспокойся. Я звелю, щоб харчі були кращі. Іди, проходись по садочку, заспокойся, заспокойся! Стара, йдіть удвох... (*Соня і Марія Іванівна пішли в палісадник і зникли в саду*).

ЯВА VI

Пузир і Феноген.

Феноген. Поки ще казенного назначать, а ми вже діждалися свого інспектора... Біда!

Пузир. Лихтаренко таки дуже вигадує на хлібові. По відомості, певно, показує чистий, а дає — бач який. Справді, не вкусиш! Та й не час тепер таким хлібом годувать: ще покидають робочі, возись тоді з ними, а пора наступає гаряча. Скажи йому, що такий хліб можна давать тільки з першого

[1] Кирпич не есть цегла, а сухий кізяк, котрим топлять на Херсонщині печі.

сентября, як обробимось; тоді половина строкових не видерже, повтікає, а жалування зостанеться в кишені... Отак, скажи йому, розумні хазяїни роблять! Перекажи зараз Лихтаренкові, щоб такий хліб давав тоді, як доробимось, а тепер нехай годує краще і в борщ картоплю нехай дає. Розтривожили мені дитину!..

Феноген. Ага! А я казав: Соня це вам не Катя! Та мовчала до смерті, а цю не переможеш: що захоче, те й зробе!

Пузир. У мене вдалась!

Феноген. Ні, не те... гімназія, золота мендаль... От і вийшов інспектор!

Пузир. Ну, нічого бурчать. Роби, що велю!

Феноген. З такою нічого не зробиш. Не піде вона за Чобота, а піде за кого схоче.

Пузир. Не твоє діло!

Феноген (*ідучи*). Гімназія, золота мендаль — от і діждались, нажили інспектора!

ЯВА VII

Пузир (*сам*). Нема вже у мене того духу, що колись: постарів, полохливий став. От прийняв від Петьки Михайлова дванадцять тисяч овець, восени чистої прибилі двадцять тисяч, а тривожусь. Нема-нема, та й подумаю: а що, як Петька вскочить у злосні! Не такий же й Петро, щоб ускочить,— це ідол в комерції, а тривожусь... Постарів, полохливий став... Перше йшов за баришами наосліп, штурмом кришив направо і наліво, плював на все і знать не хотів людського поговору, а тепер такий пустяк — тривожить! Знову, дочка тільки сказала, що над нею сміялися в гімназії, і мене аж у серце кольнуло. Люди знають про мене більш, ніж я думав... Натурально: то з степу не вилазив, а тепер почав

між люди виходить, і треба оглядатись: що люди скажуть. І без людей, і з людьми погано... Неможна інакше (*помацав орден*): кавалер! (*Пішов*).

ЯВА VIII

В палісаднику показуються Марія Іванівна і Соня. Соня з лійкою.

Соня. Я заспокоїлась, мамо: буду поливать квітки, полоть грядочки, а ви йдіть—одпочиньте.

Марія Іванівна. Дитино моя кохана! Від розмови з тобою я бадьоріша стала, ніж зранку. Ти така смілива, така розумна, ти так гарно говориш, що я, слухаючи тебе, молодію. І я така була, доню, не думай собі! А життя, знаєш, помалу перекрутило. Ми були так собі хазяїни, з середнім достатком, а тепер — де воно й набралось? Правда, тридцять п'ять літ працювали, сильно працювали. Ми, дочко, ніколи не знали, що можна, а чого не можна; аби бариш, то все можна! А от ти інакше дивишся... може, й твоя правда! Піду ж я, справді, поки до обіда — дещо перегляну (*пішла*), пошторпаю, полатаю.

ЯВА IX

Соня (*сама*). Боже, як важко було на душі! А от тільки перший ступінь зробила, і легко стало, мов крила виросли! Тепер буду слідкувать, буду на кухню ходить, буду з татком скрізь їздить, щоб усе бачить, щоб усе знать — як воно робиться... Таке велике хазяйство, і все мені достанеться одній, а я не знаю нічого, не знаю, де тут зло, і не можу нічого зробить доброго... Ой, боже мій! Це ж Іван Миколайович!

ЯВА Х

Соня і Калінович.

Соня. Іван Миколайович! От спасибі! Яким вітром?

Калінович. Південним, теплим! Доброго здоров'я, та боже поможи!

Соня. Спасибі! Сьогодні табель, здається?

Калінович. І праздник для мого серця! Як же поживаєте, сільська обивателько? (*Сідають на ослін*).

Соня. Ох, не питайте! Тяжко було через те, що не знала, що робить і як робить... І тільки сьогодні випадково наскочила на стежку, і стало радісно. Тепер радість моя ще виросла стократ, бо бачу вас, мій дорогий учителю, і можу з вами поділитись своєю радістю.

Калінович. І я радію, що бачу вас в такім яснім настрою. Ну, а після цеї передмови розкажіть, яке ви найшли тут діло.

Соня. Знаєте, Іван Миколайович, я задихалась перед цим великим хазяйським колесом; воно так страшно гуде і так прудко крутиться, що мимо мене пролітали, мов у сні, самі тяжкі враження, і я навіть не могла розібратись ні в чім, а тільки серцем чула, що тут навкруги мене робиться неправда, зло, а поправить, зупинить зло — несила, бо нічого добре не розумію. Тепер попала на стежку. І от, перше всього взяла собі задачу: слідкувать, щоб добре робочих харчували, а там, далі, я увійду і в саму суть!

Калінович. І суть задавить вас! Вона далеко страшніша, ніж те невідоме колесо, що так лякає вас! Скажу вам, що тепер есть інтелігентні, чесні хазяїни, сильні духом, котрі борються з старою закваскою в хазяйстві, бажаючи постановити правдиві

відносини між хазяїном і робітником, але не знаю, як їм це удасться! Таких борців ще мало, правда, тільки не вам ряди їх поповнять!.. Бог з ним, з хазяйством: трудно там правду насадить, де споконвіку у корені лежить неправда! Краще ходім поруч зо мною на корисну працю в школі. Правда, що й там трудно теж, а все ж таки ми труднощі переборем — на те є биті шляхи — і будемо між молоддю насаждать ідеали кращого життя! Будущина в руках нового покоління, і чим більше вийде з школи людей з чесним і правдивим поглядом на свої обов'язки перед спільною громадою, тим скоріше виросте серед людей найбільша сума справедливості!.. Простіть мене, Софіє Терентьївно: я забув, що ви вже не воспитаниця, і читаю вам лекції...

Соня. О, ви воскрешаєте у моїй пам'яті дні першого знакомства... Я прийняла всі ваші ідеали і жажду, і шукаю, де мені їх до життя прикласти... А от і шлях ви показали, і поведете сліпу...

Калінович. А поки ми підемо своїм шляхом, добре і те, що ви задумали робити. Тільки я не думаю, щоб вам це удалось. Тато не привик до тих ідеалів, які ви будете йому у вічі тикать; у вас щохвилини буде непорозуміння, сварка... Ну, що робить? Це переходний ступінь, ви ж певно казали татові й мамі про наше власне діло? що вони?

Соня. Мама зна і рада, а татові ще не казала. На татові іменини ви приїдете і самі побалакаєте. Та ще захопіть Золотницького, тато буде рад. Петро Петрович має на тата вплив... А тільки ви не бійтесь нічого: я вас не зрадю — от моя рука!

Калінович (*цілує руку*). Рука сильна, і опертись на неї можна. А як тато не згодиться?

Соня. Тоді я приїду в город, і ми повінчаємось, та й годі!

Калінович. Браво, рішеніе радикальне!

Соня. Ходім же покищо у хату. Я вам заграю, а ви заспіваете, а тато любе спів.

Калінович. Ходім. (*Ідуть*). Я буду так співать, щоб ти... щоб ви...

Соня. Ну, ну, вже не поправляйся, говори „ти", для мене це приятно.

Калінович. Щоб ти у кожній ноті чула моє до тебе щире кохання!..

Соня. Отак саме і я буду акомпанірувать. А старі наші будуть таять! Музика до всякого серця і до всякої душі однаково говорить своїм улесливим, чарівним язиком! (*Пішла*).

ЯВА XI

Лихтаренко і Феноген (за сценою).

Феноген. Ой-ой-ой!

Лихтаренко. Ой-ой-ой! (*Вийшли*).

Феноген. Я вас не боюся!

Лихтаренко. І я вас не злякавсь!

Феноген. Побачимо!

Лихтаренко. Побачимо!

Феноген. Що ви мені можете зробить?

Лихтаренко. А ви мені що? Я не Зеленський.

Феноген. Я? Ха! Я дещо знаю. Скажу — і полетиш!

Лихтаренко. І я дещо знаю. Скажу — і зостанусь, а Феногенові в потилицю!

Феноген. Ти про мене нічого не знаєш худого.

Лихтаренко. І ти про мене нічого не знаєш.

Феноген. А за буряки!

Лихтаренко. А за валахи!

Феноген. Що — за валахи? Що? Ну, скажи!

Лихтаренко. Перше скажи за буряки, а я починать не хочу.

Феноген. А хто при здачі буряків взяв з завода п'ятсот карбованців?

Лихтаренко. Я взяв. Та не докажеш, не в ті взувся. А ти взяв за валахи з купця по гривенику від валаха — двісті рублів... і я докажу, бо маю лист від Крачковського!

Феноген. Я не брав — він сам дав.

Лихтаренко. Еге! Не вмер Данило, то болячка вдавила! Слухайте, Феноген Петрович! Ви не сваріться зо мною, бо наскочила коса на камінь. Я не з тих, що бояться. Ні! Так і знайте. Беріть — я вам не заважаю, не заважайте й мені! Я не візьму по-дурному, а перше зроблю хазяїнові користь, а потім себе не забуду... Краще зробимо між собою договор: брать, де дають і де можна, а на менших звертать! От ви захотіли вигнать Клима — так і треба, щоб замазать очі за валахи, бо й він дещо знає,— тільки вам це не удалося; хотіли нашкодить за пшеницю мені, та нашкодили Зозулі... Бо ви чули дзвін, та не знаєте, відкіль він, постаріли, нюхало зіпсувалося! За пшеницю я взяв теж п'ятсот рублів — по півкопійки з пуда, ану, докажіть... То-то! А якби ви були в компанії зо мною, то я взяв би по копійці і вам дав би триста карбованців, а хазяїн взяв би не сорок тисяч чистоганом, а тридцять вісім... Чого ж йому ще? Дай боже повік! Що, хіба неправда?

Феноген. Правда! Дивлюсь я на тебе і думаю: де ти такий узявся? От вік прожив, коло таких діл, де кожний день одним великі бариші, другим гроші, а третім, як кажуть, шиші,— а такого ідола, як ти, не бачив. Ми хоч крились і криємось, а ти говориш про те, що взяв, чи вкрав, немов кому добро зробив!!!

Лихтаренко. А як же б ти думав?! Що то

за слово — украсти? Украсти можна тільки коняку, вола і все те, що є живого і що готове вже лежить на своїому місці. Я нічого так не беру, не краду— боже сохрани! Я так роблю: щоб все те, що є в хазяїна, було ціле і щоб мені була користь. Це комерческий гендель! От я одберу від мужиків оброчну землю, візьму наділи в оренду, і мужики, оставшись без землі, будуть робить на нашого хазяїна, як кріпаки! Та щоб від такого комерческого генделя не мать користі? Тоді б я лічив себе послідним дурнем! Хазяїн хоче заробить, і я хочу заробить! Всі рвуть, де тільки можна зірвать, а я буду дивиться та завидувать, як люди багатіють? Я не такий! Завидують тільки недотепи!

Феногеи. І розумно, і правдиво! І де ти такий узявся?!

Лихтаренко. Хазяїни викохали! Бачите: колись, кажуть, були одважні люди на війні,— бились, рубались, палили, голови котились з плеч, як капуста з качанів; тепер нема таких страховин, і вся одвага чоловіка йде на те — де б більше зачепить!.. Колись бусурманів обдирали, а тепер своїх рідних! Як на війні нікого не жаліли,— бо ти не вб'єш, тебе уб'ють,— так тут нема чого слини розпускать: не візьмеш ти, то візьмуть з тебе.

Феногён. Ну, поцілуємось і будемо товаришами! (*Цілуються*).

Лихтаренко. Так краще! Знайте, що Петька Михайлов дуту свою торгсвлю і все хазяйство хоче зірвать міною банкротства. Банкротство — комерческий гендель! Цим способом він обікраде багато людей, а сам наживе мілійон! Мені вже відомо, що і наш хазяїн взявся йому помагать і переганяе на свої степи дванадцять тисяч овець. Куртц — „еті нікогда", бо він дурень, а ми — „еті всегда"! При

салганах будете ви — не ловіть же гав! Коли перше брали копійку, беріть десять! Жалітись не будуть, нема куди: тут вор у вора краде! Коли що треба, я поможу; зате ж, щоб я не зробив — помагайте! Що б ви не почули: кому і скільки я дав одступного на торгах за оброчну казенну землю, за скільки я підкупив полномочених і всю громаду віддать свої наділи в оренду — не ваше діло!

Феноген. Я і сліпий, і глухий, і німий: роби як хочеш, та мене не забувай.

Входить Зозуля.

ЯВА XII

Лихтаренко, Феноген і Зозуля.

Зозуля. До речі я вас тут обох застав. Ви, Феноген Петрович, хазяїнові наговорили, а Порфирій Аристархович не заступились, і я зостався осоромлений невинно, і без хліба!

Феноген. Тебе покарано для приміру, щоб другі бачили кару і боялись. А без страху — один візьме, другий візьме, потім розореніе; а ми всі хліб коло хазяїна їмо... Бережи хазяйського добра, як ока: гріх великий потай брать з економії.

Зозуля. Так я ж не брав, бога бійгесь!

Лихтаренко. То хтось другий взяв; з пальця ж не висмоктали.

Зозуля. То я за другого повинен страждать?

Лихтаренко. А так. От тепер тебе розщитали, гріх покрився, все затихло, і хазяїн заспокоївся, не буде гризти других. Потім, може, ще що пропаде, скажуть: Зозуля взяв, а тебе вже нема, і знову тихо, і для других полегкість. Тут колесо так крутиться: одних даве, а другі проскакують!

Зозуля. У мене волосся на голові піднімається

від ваших речей. Невже вам ні крихти не жаль мене, моєї честі і моєї сім'ї? Я ж нічого не взяв, і ще навіть не навчився красти, бо тільки торік з земледільческої школи вийшов. Ви ж цим псуєте навік в моїм житті шлях, мене ніхто не прийме на службу!

Феноген. Приймуть! Ні доброго, ні злого атестата тобі не дадуть; публікації об тім, завіщо тебе розщитали, ніде не буде, то й місце, бог дасть, найдеш собі! Тільки раю тобі: служи чесно, не паскудь своїх рук, то й ця вина тобі проститься; коли ж нас хто запитає: чого розщитали?— то і ми скажемо: сам не захотів!

Зозуля. То це й уся порада? то й хазяїн те саме скаже?

Феноген. Хазяїн сам сказав — розщитать тебе.

Зозуля. Боже мій, боже мій! Що ж я татові скажу, що мати подума? Вони раділи, бідолахи, що я на хорошому місці, що буду їм помагать і менших братів вивести в люди, і на тобі — прогнали, погнали нізащо, а кажуть: украв! Боже мій! Я украв! Та скоріше б у мене рука відсохла, ніж протягнулась до чужого, скоріше б мозок м й висох в голові, ніж прошептав мені думку украсти! Невже ні в кого з вас не поворухнеться серце жалем на мої правдиві слова, що я так щиро вам кажу?

Лихтаренко. Так говорять усі, кого пригрунчить лихо. Звідкіль же мірку взять, щоб нею змірять, що те, що ти говориш — правда?!

Зозуля. З серця, з серця чоловічого повинна мірка виникать, та тільки серця в вас немає, а честь давно вже потеряли, бо ви самі злодюги і не повірите нікому, що він не краде так, як ви. Бодай же дітям вашим до всіх їх діл, як ви до мене, мірку прикладали! Кати бездушні ви! (*Пішов*).

Лихтаренко. Оце той дурень, що й в церкві б'ють!

Феноген. Смирився б, поплакав, походив, попросив, навколішках попросив — і знову б приняли: а він, бач, як носа підніма, і так нас опаскудив, що коли б почув хто, то ще б подумав справді, що ми злодії...

Лихтаренко. Таким дурнем колись і я був... А хто б тепер повірив? Ха-ха-ха! Життя навчить. Молоде — дурне!.. Так я підожду в конторі, а ви про все доложите хазяїнові. Так, як слід... Не забувайте тільки нашої умови, тоді добре буде нам обом! (*Пішов*).

ЯВА XIII

Феноген, а потім Калінович, Соня і Пузир.

Феноген (*сам*). Бачив я комерческих людей багато, а такого ідола, як Лихтаренко, ще не доводилося бачить!

Входять на крильце: Калінович, Соня і Пузир.

Пузир. Знаєте, я б на вашім місці з таким чудовим голосом — у протодіакони пішов: вічний і неважкий кусок хліба!

Соня. Учитель гімназії, тату, більш обезпечений, ніж протодіакон.

Пузир. Ні, дочко, протодіакон і обезпечений більше, і якось видніше місто!.. А приятно, приятно ви співаєте. Отаким у мене колись був чабан: як заспіває, то всі плачуть!.. Щ ж, неграмотний — а вже я його вивів би в діакони. Ай, співав, ай, співав!.. Як заведе бувало: „Ой зза гори, зза лиману"... А-а! Чудово співав!

Калінович. Де ж і голосам буть, як не в народі, що виростає на волі, серед степу широкого!

А у вас, кажуть, єсть такі степи, що нагадують собою степ Гоголя?

Пузир. Не знаю, я на степах у Гоголя не бував!

Соня. Гоголь, тату, писатель; він в книжці степ описав дуже гарно.

Пузир. Ха! ха! Який там в книжці степ? От якби він побачив справжній степ без краю, на котрім де-не-де мріють отари овець, а тирса вище пояса, мов шовком землю укриває і шумить, шумить... Я всю молодість провів у степу.

Калінович. А ви поетично малюєте степ... (*До Соні*) Талант!.. Прощайте!

Соня. Краще б ви поїхали нашими кіньми, правда, тату?

Пузир. А чом же? такого співаку та не одвезти!

Калінович. Спасибі! У мене є звощик.

Пузир. І весь час тут стоїть? Охота гроші тратить, певно, багато маєте... Ха-ха-ха!

Калінович (*сміється*). Буде з мене!

Пузир. Прощайте! Кланяйгесь начальниці гімназії — дуже приятна женщина. (*Іде*).

Калінович. Добре!

ЯВА XIV

Вбігає Харитон.

Харитон. Феноген Петрович, нещастя: Зозуля повісився!

Феноген Де?

Харитон. Уранці получив в конторі рощот, а оце свіжо повісився!

Соня. Ай!

Калінович. Хазяйське колесо роздавило!

Завіса

ДІЯ ТРЕТЯ

Кабінет.

ЯВА І

Феноген (*один, читає лист*). Многоуважаємий Феноген Петрович. Поспешаю, очень спешно уведомлять вас, что даже очень весьма хорошев і доходное іменіе для вас нашлось. П'ятсот десятин, став рибний, водяной млин на два постава з фолюшами. От станції трьох с половиною верстов. (*Говорить*). А де, то й не каже, боїться, що обійдусь без нього — хитрий з біса. Ну, що ж далі? (*Читає*). У городі новость: сьогодні Петра Тимофеевича посадили в острог! (*Говорить*). Отака ловись! Банкротство не удалось. (*Читає*). Большой скандал, і многим людям нещастя. На днях буду у ваших местах. Поговорім подробно. Хазяїну об остроге пока не говоріть. Ваш покорний слуга Григорій Мойсеевіч Маюфес. (*Говорить*). Погано. Лихтаренко казав, що у це діло вскочив і наш хазяїн. Чи сказать йому, чи справді промовчать? Мовчать краще, щоб не виявились, часом, мої стосунки з Маюфесом.

ЯВА II

Феноген і Марія Іванівна.

Марія Іванівна. Ну, Феногенушка, що ж наш іменинник, вже одягся?

Феноген. Одяглися. Уговорив таки надіть крохмальну сорочку і новий сюртук; а при ордені зовсім не той чоловік, і Золотницькому не вступлять. Сидять і якусь комерцію на щотах викладають.

Марія Іванівна. Слава богу, хоч причепурився. Соня вчора цілий вечір умовляла, бо, може, хто з города сьогодні приїде... От що, Феногенушка: я йому справила такий новий халат, що ах! Тільки ж ти знаєш, що Терентій Гаврилович буде сердиться, коли дізнається, що я на халат багато грошей потеряла, так ти йому не говори, а поможи. Халат принесе Павлина і запросе за нього тільки п'ятдесят рублів. Сам побачиш, що це все одно, що дурно взять таку дорогу і гарну вещ! На случай же Терентій Гаврилович не захоче брать халата, уговори його, ти умієш. От тобі за це на чай п'ять рублів...

Феноген (*бере гроші*). Спасибі, Марія Іванівна; ради того, щоб Терентій Гаврилович носили гарний халат, я й дурно (*ховає гроші*) все зроблю, аби халат купили!

Марія Іванівна. Гляди ж, Феногенушка. Павлина тут сидить і жде. (*Говорить у прихожу*). Ви ж постарайтеся, Павлина, не жалійте слів, умовляючи.

Павлина (*висунувшись у двері*). Будьте певні. Я вже знаю, що говорить... (*Зачиняє двері*).

Феноген. Та ви не тривожтесь, купимо!

Марія Іванівна. Ради бога, Феногенушка! (*Пішла*).

ЯВА III

Феноген, потім Пузир і кравчиха.

Феноген (*один*). Гарно почався день: п'ять рубликів вже маю.

Входить Пузир.

Пузир. Нікого ще не було?

Феноген. Економи ждуть в конторі; а тут у нас сидить Павлина з города, знаєте?

Пузир. Знаю. Чого їй треба? Це вже хоче покористуватись іменинами і здерти щонебудь. Терпіть не можу цієї бідноти. Як побачу старця, то, здається, тікав би від нього скільки сили.

Феноген. Щось принесла, не дає й глянуть, каже — подарунок.

Пузир. Клич!

Феноген (*у двері*). Заходьте, Павлина!

Входить Павлина з пакунком, закутаним у білу простиню.

Павлина (*кланяється*). З іменинами! Дай боже много літ жить та багатіть.

Пузир. Спасибі. А це що?

Павлина (*розгортає*). Вещ княжеська! Ночей не досипала, два місяці удвох з дочкою працювала. Прийміть від бідної вдови і не оставте своєю милостю.

Пузир. Що ж там таке, показуй мерщій!

Павлина (*показує*). Богом присягаю, що ні у кого такого халата немає, закізний.

Феноген. Ай халат, оце халат так-так! У такім халаті можна і на засіданіе в земський банк. Гляньте: буряки! і овечки!..

Пузир. Скільки ж ти за нього хочеш?

Павлина. Бархат ліонський, шовк, як луб, а робота! Два місяці трудились удвох.

Пузир. Ну, годі вже хвалить, товар видко, кажи, скільки?

Павлина. Скільки ваша ласка?

Пузир. Що там ласка! Чого доброго, я помилюся і дам за нього більше, ніж ти сама хочеш. Кажи свою ціну за товар.

Павлина. Оцінуйте самі... Феногенушка, ну, як по-вашому: ви світ бачили, людей знаєте — оцінуйте по совісті.

Феноген (*розглядає і ніби міркує*). Що ж, сто карбованців.

Пузир. Тю!

Феноген. Чого ж тю?

Пузир. Купуй собі!

Феноген. Та побий мене бог: при всій своїй бідності дав би п'ятдесят рублів.

Пузир. Ну, то давай.

Феноген. Одно, що мені не до лиця, а друге — я буду в княжеськім халаті, а ви в такім, що сором і в руки взять. Не приходиться.

Пузир. То нічого! Нарядишся, як пава, і будеш мене смішить! Ха, ха! А люди пізнають, де Феноген, а де хазяїн, хоч би й оногожу надів.

Феноген. Та хто його знає. А скільки ж, справді, ви, Павлино, хочете? Кажіть свою ціну.

Павлина. Та тільки для нашого благодітеля можу віддать за п'ятдесят!

Феноген. Все одно, що дурно!

Пузир. А скільки ти йому дала факторського?

Феноген. Заслужив... Спасибі... (*Іде до дверей*).

Пузир. Ну, вернись! Що ти жартів не вміеш розуміть?

Феноген. Я по совісті кажу, а ви — фактор!

Пузир. Ну, ну! Беру вже халат, зроблю тобі приятність! На! (*Дає Павлині гроші*). Переплатив

карбованців десять. Ну, що ж: переплатив — переплатив, це вже тобі на бідність!

Павлина. Та цей халат коштує більше двохсот карбованців. Мені його Петро Тимофійович заказали, та тепер їм не до халата, вчора їх посадили в острог.

Пузир. Що? Петра — в острог?

Павлина. Посадили голубчика. Так я, як почула, що їм тепер не до халата...

Пузир. Відкіля ж ти це знаєш?

Павлина. Вчора про це весь город говорив.

Пузир. Та, може ж, це ще брехня?

Павлина. Всі лавки і склади, кажуть, опечатали.

Пузир. Завіщо ж, не чула?

Павлина. Бог його знає... Мошенство якесь!

Пузир. Погано... Погано!

Павлина. Прощайте! (*Вийшла*).

ЯВА IV

Феноген і Пузир.

Пузир. Погано... Чув?!

Феноген. Чув.

Пузир. Так і ти чув? Від кого?

Феноген. Та що ви, бог з вами! При мені говорила женщина, та щоб не чув — хіба я глухий?!

Пузир. Ні, бач, я подумав, що ти від кого другого чув. Як ти думаєш: чи це правда, чи тільки поголоска?

Феноген. Мені здається, що це з заздрощів мелють язиками. Петро Тимофійович багатіє не по дням, а по часам, люди заздрять і плещуть!

Пузир. А звідкіля б же вона взяла?

Феноген. З базарю... Чого тільки на базарі не плещуть... (*Глянув у вікно*). О, пан Золотницький!

Пузир. Петро Петрович! От, спасибі йому, це велика честь для мене!

Феноген. А з ним той, як бо його... учитель гімназії — Калінович.

Пузир. Із Петром Петровичем в однім екіпажі?

Феноген. Еге.

Пузир. О, вже за це я не вхвалив Петра Петровича: колись там ще студентом, каже, Калінович дітей у нього вчив, а тепер возиться з ним, як приятель! І чого тому Каліновичеві від мене треба? Унадився до нас, як свиня в моркву!

Феноген. Глядіть, чи не до Соні!

Пузир. Оттакої! Де ж таки? Рівнялась свиня до коня, та шерсть не така. Вони пройдуть в гостинну, там їх Соня прийме, а ти клич економів — нехай ідуть сюди. (*Феноген вийшов*).

ЯВА V

Пузир (*один*). Чи не чули вони... Калінович сьогодні з города, він повинен знать правду про Петра. (*Важко переводить дух*). Ху, ти, господи, як мене перетривожила ця звістка, аж у грудях здавило. Погано... погано. Ще чого доброго і я вскочу. Згарячу не придумаєш, що його робити. Перше всього треба заспокоїться. Ху, ти, господи...

Входять економи.

ЯВА VI

Зеленський, Лихтаренко, Куртц і ще чоловіка три.

Лихтаренко (*з підносом, на котрому хліб і вінки з колосся*). Поздравляємо з іменинами, з наградою і з обжинками разом.

Пузир (*приймає піднос*). Спасибі, спасибі. Сідайте. (*Сіли Мовчать*). А ніхто з вас учора не був у городі? (*Економи переглянулись. Мовчать*).

Лихтаренко. Ні.

Пузир. Я думав, може, хто чув які цікаві новинки городські! (*Мовчать*). Скільки у нас поставили кіп усього хліба?

Лихтаренко. В близьких трьох економіях двадцять дві тисячі кіп однієї пшениці; а другий хліб ще не злічили.

Зеленський. Завтра скажемо.

Пузир. Поїду зараз подивлюся копи. Слава богу, урожай хороший, аж дух радується!

Лихтаренко. А вчора посадили...

Пузир (*схоплюється*). Посадили! Хто тобі сказав?

Лихтаренко. Ніхто, нічого не казав. Посадили, кажу, у мене двадцять п'ять кабанів у саж для відкорму.

Зеленський. І я двадцять посадив.

Пузир. Ага! (*Сміється*). Добре, добре, бо вже скоро і буряки треба копать. Починайте цей рік раніше, а то не управимось, сила буряка.

Лихтаренко. Я за свої не боюся. Тепер майнулівці в наших руках!

Пузир. Хіба вже наділи взяв в оренду?

Лихтаренко. А як же, взяв!

Пузир. Митець! Чом же ти не говориш?

Лихтаренко. Навмисно приберіг приятну звістку на сьогодні. І наділи взяв — на десять літ, і казенна оброчна стаття за нами!

Пузир. Оце ти мене повеселив... А що, пане Зеленський?!

Зеленський. Та чи буде з того користь?

Лихтаренко. Буде.

Зеленський. Побачимо.

Пузир. А почому взяв?

Лихтаренко. Казенна по вісім карбованців, а наділи двадцять п'ять карбованців десятина в год.

Пузир (*цмока губами*). Овва! Це вже на Лихтаренка не похоже!

Лихтаренко. Не полохайтесь, бо і я, вибачайте, скажу: це вже на Терентія Гавриловича не похоже. Ми маємо під боком безземельних робочих, — яку ціну дамо, за таку й підуть. Нікуди ж дітись, бо тут і дома, і замужем. От вам в десять літ певного бариша п'ятнадцять тисяч, тільки на одних робочих, а земля сама себе окупе!

Пузир. Ні, що не кажи, а таки прорвався! Я думав, що ти візьмеш дешевше!

Лихтаренко. Не можна було ніяким способом: разів десять мусів напиватись з мужиками, музику наймав, сам танцював, насилу витанцював! Одних розходів на підкуп несогласних та на угощеніе — п'ятсот сорок вісім рублів тридцять дев'ять копійок.

Пузир. Ой, ой, ой! Такі розходи?!

Лихтаренко. Та одступного за казенну землю з другими розходами чотириста п'ятдесят два рублі. Я щот покажу... А розкиньте на десять літ, то й вийде по одній копійці на десятину; коли ж невигідно, можна від наділів одказатись — єсть такий пункт. А як я винен, що не спитав, то розходи верну назад. Що робить.

Пузир. Оце вигадав! Посватав у мужиків землю, танцював на заручинах — і не повінчатись? Вінчаю! Тепер мужики нехай танцюють у нас на роботі по злоту в день! А ти маєш з чистої прибилі п'ять процентів від надільної оренди.

Лихтаренко. Спасибі... З шкури вилізу, то і мені перепаде чимало!

Пузир. Заробиш — матимеш!.. Оце, бувши на земському собранії, я дізнався, що туди під Херсон кругом голод. Кормів нема. Мужики продають по півтора карбованця коняку; по сімдесять п'ять ко-

пійок вівцю. У нас же кормів сила, одного сіна триста скирт. Так завтра ви, Карло Карлович, і Феноген, візьміть з собою шість чабанів і поїдете на ярмарки і по селах, скуповуйте всіх овець! Вигодно: на руб — два буде баришу!!!

Куртц. Овса — сімдесят п'ять копійок. Еті — да. Бедний мушічок.

Пузир. Я не куплю — другі куплять.

Куртц. Еті — да!

Пузир. А що то у вас, Карло Карлович, в руках? (*Куртц знімає платок з вещі*).

Пузир. Баранчик?

Куртц. Чушіло. У мен'я хлеб — нет, у мен'я — овса! І я поздравляйт хазяїн, баранчік, чушіло. Еті да... Сосун баранчик! Чушіло моя робота. Паризька виставка — міндаль можна получал. Еті — да! Будіт стоял сто лет. Еті немножко комфор присипал і мол, еті — нет, еті — нікогда! Еті — да! Антик чушіло?

Пузир (*розглядає*). Чудово! Як живе — і очі дивляться! Спасибі!

Лихтаренко. Карло Карлович не тільки шахмейстер, а ще й чучіл-мейстер.

Куртц. Еті — да! Куртц спеціаліста чушіло. Я імейт міндаль за роботу чушілов.

Пузир. Чудово, чудово! Однеси, Феноген, у мою кімнату. Вибачайте, там мене гості ждуть, та й у вас, певно, у кожного діло є? (*Пішов*).

ЯВА VII

Ті ж без Пузиря.

Куртц (*Феноген несе чучело, Куртц його придержує і показує на шию чучела*). Модел моя, міндал, еті — да!

Лихтаренко. І у вас мендал, і у чучала мендал.

Всі сміються.

Куртц. Ну, еті мен'я зовсем не смєшивает! У мен'я мендал — еті — да, а у чушіло — еті — нет; у чушіло — еті модел.

Лихтаренко (*до Феногена*). Краще здійміть, бо хазяїн як побачить, то подумає, що Карло Карлович в насмішку над ним причепив баранчикові на шию орден.

Всі сміються.

Феноген. І справді. *(Пішов).*

Куртц. Еті... еті... Лихтаренкі... еті... маленькій мальшік. Еті — да! Серіозов еті — нет, розсудок еті — нікогда, насмєшівал еті—да! Фі! Паскудство... Еті... еті большой мушік, еті зубоскаль! *(Вийшов).*

Всі сміються і виходять з Куртцем.

ЯВА VIII

Феноген і Лихтаренко.

Лихтаренко (*оглядається*). Заробив дещо (*дає гроші*), нате й вам. А може й ви що заробили, то давайте мені.

Феноген. Де там я зароблю? Побий мене бог, гнидію отут! Колись, бувало...

Лихтаренко. От поїдете овець купувать, то підживитесь.

Феноген. Трудненько буде через Куртца... А це ж від кого ви взяли і завіщо?

Лихтаренко. І охота допитувати. Даю — бере. Така умова.

Феноген. Правда. І де ти такий узявся?

Лихтаренко. Чорт зна що розпитуєте. А ви

де взялись? Підходящий грунт — от і родять такі люди, як ми з вами.

Феноген. Куди мені против тебе.

Лихтаренко. Ну, ну, не прикидайтесь сиротою. Ви вже он поміщик, п'ятсот десятин будете мать.

Феноген. Тю, бий тебе сила божа! Відкіля ти знаєш?

Лихтаренко. Я все знаю. Що ж, поможи боже купить. Ну, прощайте. А орден з чучела зняли?

Феноген (*сміється*). Зняв.

Лихтаренко. У хазяїна на шиї орден, а він взяв причепив мендаль вівці! (*Феноген і Лихтаренко сміються, Лихтаренко вийшов*).

ЯВА IX

Феноген, а потім Пузир і Золотницький.

Феноген (*один. Лічить гроші*). Як в аптеці виважив — з копійками сто сорок вісім рублів тридцять дев'ять копійок. А скільки ж Лихтаренкові дісталось? От промітний чоловік! Прослуживши з таким ідолом при великій комерції тридцять п'ять літ, можна б було тисячу десятин купить! Змій, а не чоловік: скрізь здере і всіх спокусить.

Входять Пузир і Золотницький.

Пузир. То ні ви, ні Калінович в городі, кажете, не були, то ніяких городських новинок і не знаєте?

Золотницький. Я ж тобі вже казав, що не чув нічого. Та що тебе так цікавить у городі, скажи?

Пузир. Особого нічого, так собі. (*Феноген цілує Золотницького в руку*).

Золотницький. Здоров, здоров, Феноген! З іменинником тебе. (*Дає йому в руку*).

Феноген. Спасибі. (*Іде*). От щасливий день. Дають і дають! (*Вийшов*).

Пузир. І що за охота розбещувать отак людей? „З іменинником“— і зараз: тиць в руку гроші. А через вас і я мушу щось подарувать. (*Про себе*). Наказаніе боже з цими панами — портять людей!

Золотницький. А хіба ти ще нічого не подарував? Ай, ай, ай! Тридцять п'ять літ чоловік служить, права рука...

Пузир. Та я ще поспію, ще подарую: тільки для чого портить людей...

Золотницький. Феноген!

Пузир. Навіщо ви його кличете? (*Входить Феноген*).

Золотницький. Ну, даруй же вірного слугу!

Пузир. Я думав — увечері, а вам хочеться таки зараз. (*Набік*). Наказаніе боже з цими панами! (*До Фенотена*). Маєш від мене, Феногенушка, одного валаха, хотів тобі надобраніч про це сказать, так Петру Петровичу хочеться зараз.

Феноген (*цілує Пузиря в руку*). Господь воздасть вам сторицею. От щасливий день — дають і дають... (*Вийшов*).

Золотницький. От це по-хазяйськи.

Пузир. Ет, баловство!

Золотницький. Всього, брат, з собою не забереш... Так, кажеш, двадцять дві тисячі кіп пшениці? Добрий урожай. А я ще не знаю, скільки у мене. Хотілось би подивитись твої копи.

Пузир. Поїдемо, подивимось! Тут і верстви немає.

Золотницький. Поїдемо!

Пузир. Чудесно! Перед вашим приїздом я сам хотів їхать.

Золотницький. О, а це що? Халат? І який

розкішний — диво! Певно, дочка примусила справить?

Пузир. Простісінько купив сам.

Золотницький (*розглядає*). Та воно й видко, що сам: Софія Терентьївна овець та буряків на халат би не посадила.

Пузир. А що, хіба вам не до вподоби?

Золотницький. Як можна, чудово! Вівці і буряки — символи хазяйства! Оригінальний смак! Хоч на виставку! Може б ти мені продав би цей халат?

Пузир. Купіть.

Золотницький. Невже продаси?

Пузир. Чого ж, все продається.

Золотницький. Скільки?

Пузир. Сто.

Золотницький. А багато заробиш?

Пузир. По-хазяйськи.

Золотницький (*б'є руку Пузиря*). Халат мій, Феноген!

Пузир. Носіть на здоров'я. Я собі куплю у татар бухарський.

Входить Феноген.

Золотницький. Візьми халат і віддай моїому Дмитрію. Нехай гарненько обгорне в плед і запре в екіпажну скриню. (*Одходить і дивиться у вікно*).

Феноген (*до Пузиря*). Як?

Пузир. Продав за сто карбованців.

Феноген (*бере халат, до Пузиря тихо*). Бачите, а ви мені не вірили, що халат варт сто карбованців.

Пузир (*так само до Феногена*). Учись: за півгодини заробив руб на руб, та ще мало запросив. Такі люди, коли їм заманеться дурниці, утроє платять!

Феноген (*про себе*). Добре заробив! Бідна Марія Іванівна, даремно трудилась, даремно раділа.

Пузир. А я й забув; скажи, Феноген, щоб мені запрягли бурого в бігунки і пару в шарабан, ми поїдемо на копи подивитись. (*Феноген вийшов*).

Золотницький. Чудові квітки, клумби! Все переродилось, і ти сам переродився: сьогодні на вид ти вже не просто хазяїн, а настоящий обиватель!

Пузир. Все дочка чепурить!

Золотницький. А знаєш, Терентій Гаврилович, дочка твоя дорога дитина.

Пузир. А як же: золоту медаль получила.

Золотницький. Просвіта, брат, велика сила! Признаюсь тобі, що перше я заїздив до тебе тільки по ділу, а тепер мені приятно буть у тебе і без діла.

Пузир. А що ж тут справді так перемінилось?

Золотницький. Не те повітря: книги, газети, піаніно, освічена молода людина, та ще до всього артистка: гра, співа! О! Ти, брат, цього не розумієш!

Пузир. Ну, це вже даремно! Я сам любив і люблю спів. У мене був чабан...

Золотницький. А, бог з ним, що там твій чабан!

Пузир. Е, бог з ним... Тільки те гарно, що вам до вподоби... А якби ви почули, як той чабан бувало заведе: „Ой зза гори, зза лимана".

Золотницький. Ну, а Калінович, як співа?

Пузир. Чув. І цей співа гарно.

З другої кімнати чутно: „Гетьмани, гетьмани", або іншу, можна й не співати, як нема кому.

Золотницький. Оперний голос! Талановитий, розумний, енергічний молодий чоловік Калінович! Таких молодих людей мало. Слухай, Терентій Гаврилович: от жених для твоєї Соні, пара, якої пошукать по білому світу.

Пузир. Оттакої! Голодрабець? У Соні є жених — Чоботенко, мілійонер.

Золотницький. Високий до неба, а дурний як треба. Найшов жениха! Він же безграмотний баран. Хіба ж Чоботенко до пари Соні? Бог зна, що вигадуєш. Чоботенко у твоєї дочки гайдуком повинен служить, а не чоловіком їй бути.

Пузир. Я вас, Петро Петрович, шаную, поважаю, але немало дивуюсь: вискипали якогось учителишку і носитесь з ним...

Золотницький. Не учителишка, а учитель гімназії. Чудак ти, Терентій Гаврилович, їй-богу чудак! Ну, навіщо тобі багатий зять, коли ти сам багатий? Пора вже тобі шукати того, чого у тебе бракує.

Пузир. Я так і роблю: де б більше купить землі, бо скільки б чоловік її не мав — все бракує.

Золотницький. Добре. Ну, а скажи мені: тобі приятно мать орден? Приятно, кажи, не угинайся?

Пузир. Я й не криюсь. Заслужив і носю.

Золотницький. Так. Ну, а якби тобі дали орден з широкою червоною стрічкою через плече, а збоку звізда, то це було б ще приятніше?

Пузир. Ха! Широка, кажете, червона стрічка і звізда на боці — бачив... Не криюсь, ще приятніше. Що ж з того?

Золотницький. А коли б до всього тебе возвели в генерали: ваше превосходительство! Га? Це було б приятніше?

Пузир. Я не розумію, для чого ви все оце говорите?

Золотницький. А от для чого. Ні ти, ні твій Чоботенко, ніколи такої честі не добудете: звізди вам збоку не носить, генералами вам не буть,

хоч би всі свої добра і маєтки за таку честь віддали, а Калінович...

Пузир. Буде генералом з звіздою? Ха-ха-ха! О, бодай вас!

Золотницький. Та ти, брат, не смійся! Ви з Чоботенком зостанетесь на віки чабанами та буряковими генералами, а Калінович може бути професором, директором гімназії, от і ти, і твій Чоботенко будете говорити йому — „ваше превосходительство".

Пузир. Чи буде він генералом, чи ні — я не знаю; а чим він є — я бачу, і дочки своєї за нього не віддам!

Входять Соня і Калінович.

ЯВА X

Пузир, Золотницький, Соня і Калінович.

Соня. Годі вам про діла балакать! Ходім до нас.

Золотницький. Дорога Софія Терентьївна, я тут обстрелював позицію: і бомбами, і гранатами, і шрапнеллю сипав — не помагає! Неприятель уперто не здається. Давайте візьмемо його в перехресний вогонь.

Соня. Догадуюсь. Ви за нас з татком говорили, і певно, тато не згоджується? Я вже бачу.

Пузир. Нізащо на світі! Це ти мене, дочко, хочеш у труну покласти!

Соня. Хіба моє щастя для вас, тату, труна? Я цього не знала.

Пузир. Так знай! Щастя, якого тобі заманулось — мені труна! Тебе сватає Чоботенко, я вже тобі говорив.

Соня. Тоді я промовчала, а тепер скажу вам, що я за нього не піду.

Пузир. Та ти ж його не бачила, подивишся перше: з лиця хоч воду пий, Бова Королевич. Росту (*показує сажень*) о! плечі (*розводить руками скільки можна*) о!

Золотницький. А голова (*показує кулак*) о! Софія Терентьївна вибрала собі людину в подружжя, а ти їй раїш першерона. Навіщо тобі Чоботенко? У тебе, слава богу, є чим копи возить.

Пузир. Ви не туди стріляєте! Чоботенко хорошого роду, хазяїн, з діда мілійонер. Я не хочу зятя з вітру, бідного приймака.

Калінович. Ви мене ображаєте!

Пузир. І ви мене ображаєте!

Калінович. Чим?

Пузир. Тим, що осмілились сватать мою дочку.

Калінович. Не всі люди дивляться вашими очима, а через те ви помиляєтесь, Терентій Гаврилович. Я люблю Софію Терентьївну, а не ваше багатство! До цього треба вам знати, що я лічу вас далеко біднішим від себе, і будьте певні, що у приймаки я до вас не піду ніколи! Віддайте все ваше добро, всі ваші мілійони старцям, а я візьму Софію Терентьївну без приданого.

Пузир. Що ви говорите? Я сорок літ не доїдав, не допивав, не досипав, кровію моєю окипіла кожна копійка, а тепер взять і віддать усе моє добро старцям! Опам'ятайтесь! Для чого ж я працював? Хіба отаке розумний скаже? Перехрестіться! Віддайте старцям! Ха, ха! Чув я про таких багачів, котрим нема чого роздавать, так вони хочуть, щоб всі з ними порівнялись. Ні! Так не буде. Ви не з того тіста, до якого ми привикли.

Соня. Тату, багатство душі не має, і не буде себе почувать нещасним, у кого б в руках не опинилось, а я маю живу душу, котрій натурально ба-

жати буть щасливою з тим, кого любиш! А коли вам жаль вашого добра, нехай воно буде при вас, мене ж віддайте отак, як я стою, за Івана Миколайовича, і ми будемо щасливі. Чого ж ще треба?

Пузир. Щаслива, щаслива! Ти щоб тільки була щаслива? Ти! А я? Щоб здох від муки, яку ти мені робиш! Собі, йому і всім, усім ти добра і щастя зичиш, а батькові? Батькові? Зла, муки, смерті? Ні, так не буде: скоріше вогонь розіллється водою, ніж я дам своє благословення на такий шлюб. (*Вийшов*).

ЯВА XI

Золотницький, Соня, Калінович.

Золотницький. Дика, страшенна сила — нічого з ним не зробиш без боротьби.

Калінович. Краще було б не зачіпать цього питання сьогодні, на іменини.

Соня. Я цього не ждала, і тепер стою німа, не знаю, що сказать.

Калінович (*до Золотницького*). Порадьте.

Золотницький. Тут сам Соломон розвів би руками! Феноген! А ви йдіть, я попробую з ним по-своїому сам побалакать.

Входить Феноген.

Калінович (*до Соні*). Ходім! (*Пішли*).

ЯВА XII

Феноген і Золотницький.

Золотницький. Іди, Феноген, і попроси сюди Терентія Гавриловича. Скажи, що я зараз їду і хочу з ним попрощатись.

Феноген. Як же то можна! Без обіда поїдете?

Золотницький. Так вийшло.

Феноген (*ідучи, про себе*). Погане щось вийшло.

ЯВА XIII

Золотницький сам. Потім Феноген і Пузир.

Золотницький. Коли Терешко забере собі що в голову, він не може переносить суперечки. Третирувать його треба, тоді він пом'якшає. (*Входить Феноген*). Ну?

Феноген. Зараз вийдуть.

Золотницький. Що він там робить?

Феноген. Якусь комерцію викладають на щотах. Вони ніколи даремно не сидять.

Золотницький. Скажи, Феноген, щоб мій екіпаж зараз запрягли.

Феноген. Терентій Гаврилович вас не пустять. (*Вийшов*).

Золотницький. Побачимо.

Входить Пузир.

Пузир. Чого ви мене кликали, знову хочете мучить вашим Каліновичем?

Золотницький. Мужик ти був, мужиком ти і будеш!

Пузир. Яким родився, таким і помру.

Золотницький. Єсть чим хвалитись! Для чого ж ти орден почепив?

Пузир. Заслужив і почепив!

Золотницький. Шмаровоз! Хоч би уважив на те, що я сватом; сказав би: подумаю і дам одповідь, а то—як чабан обійшовся з освіченою людиною. Нога моя не буде в тебе... я зараз їду.

Пузир. Як завгодно. Віддайте ж мені гроші за халат.

Золотницький. Я вишлю їх на пам'ятник

Котляревському, бо ти з губи зробив халяву: обіщав і не вислав.

Пузир. То всі сто карбованців? Що ви? Нехай бог боронить! Я за десять карбованців такий хрест йому поставлю з свого дуба, що за верству буде видко!

Золотницький. Став собі, а я сто карбованців вишлю в Полтаву.

Пузир. Пропало сто карбованців ні за цапову душу.

Входить Феноген.

Феноген. Коні запряжені в бігунки і шарабан давно.

Пузир (*до Золотницького*). Поїдемо ж, хоч подивимось копи.

Золотницький. Їдь сам.

Пузир. Як сам, то й сам. (*До Феногена*). Винеси шапку.

Феноген. Шапка в прихожій.

Пузир. Так не поїдете?

Золотницький. Іди ти к чорту, мужик!

Пузир. І чого б я сердився, наче Калінович ваш рідний син.

Золотницький. Щоб ти знав.

Пузир. Як? Незаконний?

Золотницький. Дурак!

Пузир. Оце й ви гірше мужика — у моїй хаті лаєтесь.

Золотницький. Я не хочу з тобою балакать. Скажи, Феноген, щоб скоріше коней подавали.

Пузир. Так нехай шарабан розпряжуть. Я поїду сам в бігунках. (*Феноген вийшов*). Прощайте! (*Подає руку, Золотницький одвернувся. Пузир здвигнув плечима*). Як завгодно. (*Вийшов*).

ЯВА XIV

Золотницький, а потім Соня і Калінович.

Золотницький. Уперта шельма, а ще до того роздратований. (*Входять Соня і Калінович*). Ні приступу. Треба нам їхать зараз.

Калінович. І я тієї думки, мій од'їзд найскоріше заспокоїть тата.

Соня. Без обіда, як таки можна?

Золотницький (*до Соні*). Що ж робить, оставатись не можна. Послідня проба не удалась, а ви себе, Софіє Терентьївно, не видавайте.

Соня. Я дуже стривожена. У мене так нерви витягнуті, що я ледве сльози здержую.

Калінович. Чого ж плакать, Софіє Терентьївно, я думаю, що ваше давне рішеніе від такого повороту не перемінилось?

Соня. Не тільки не перемінилось, а виросло, окріпло.

Калінович. І мені більше нічого не треба. Правду кажучи, ми таки самі винні: дуже раптом насіли на тата, і тепер мені жаль його — він правий по-своєму!

Соня. А ми по-своєму!

Калінович. Так, бачите, шанси нерівні: поле битви зостанеться за нами; а тато, ображений вкрай, потеряє всі свої мрії... його становище далеко гірше!

Золотницький. Само собою, краще було б і йому й вам, коли б все сталось по згоді, ну, а коли згоди нема...

Соня. А коли її через два тижні я не добуду, то поїду в город, і ми повінчаємось.

Калінович (*цілує її руку*). Гніздечко у мене готове, приютне, світле і жде голубку; будьте ж спокійні!

Входить Феноген.

Феноген. Коні готові.

Золотницький. Ходім, попрощаємось з мамою.

Соня. Не будемо їй нічого говорить!

Золотницький. А причину од'їзду придумаємо. (*Вийшли*).

ЯВА XV

Феноген, а потім Маюфес.

Феноген. А я таки угадав: цей голодрабець свата нашу Соню. Ні, брат, не в ті взувся.

Входить Маюфес.

Маюфес. Здоровенькі були!

Феноген. А, Григорій Мойсійович. (*Чоломкаються*).

Маюфес. Що це у вас з іменин так рано гості роз'їжджаються, чи не дізналися про діло?

Феноген. Яке діло?

Маюфес. Я ж вам писав, що Петро Тимофійович в острозі, а тепер слідователь по важним ділам посадив у острог таких хазяїнів, як Зенделевич і Петренко!

Феноген. Ой, і Петренка посадив?

Маюфес. Положим, Петренко дав двісті тисяч залогу, а Зенделевич сидить. Я думаю, що доберуться і до Терентія Гавриловича.

Феноген. А хазяїн же при чім?

Маюфес. Дванадцять тисяч овець взявся сховать від кредиторів.

Феноген. А хто ж це докаже? Купив.

Маюфес. Ну, коли мені заплатять, я можу мовчать, але гроші за продані вівці по книгам Михайлова не показані,— треба заплатити шістдесят — сімдесят тисяч!

Феноген. Заплатить — і край.

Маюфес. А поки там що — погано. Якби другий

слідувателъ, а то страшний чоловік... Він хоче всіх залякать; поки заплатить, поки все виявиться — пожалуйте в острог.

Феноген. От тобі й маєш! Невже ж Терентія Гавриловича можуть в острог?

Маюфес. Можуть. Погане діло. Я приїхав навмисне побалакать. А де ж Терентій Гаврилович?

Феноген. Поїхав копи оглядать. А наше діло як?

Маюфес. Давайте розписку, що в случае покупки імєнія ви мені платите п'ятсот рублів, і я вас повезу в імєніе. Ай, імєніе, ай, імєніе. Ето штонібудь особенного!

Вбігає парубок.

ЯВА XVI

Парубок, Феноген і Маюфес, а потім Марія Іванівна і Соня.

Парубок. Феноген Петрович, нещастя!

Феноген. Що там таке, хтонебудь повісився знову?

Парубок. Хазяїн пробі кричать. Упали і не можуть піднятись. Побіжу рятувать.

Феноген. На килим! Беріть ті носилки, що гній виносять з конюшні, і бігом туди, я зараз. (*Парубок вийшов. У двері*). Марія Іванівна, Софія Терентьївна! (*До Маюфеса*). Зайдіть, будь ласка, у контору, я вас покличу.

Маюфес. Можна. (*Пішов*).

Феноген. О, господи, що за феральний день!

Входять Марія Іванівна і Софія Терентьївна.

Марія Іванівна. Що тут сталось?

Соня. Де тато?

Феноген. Поїхали копи оглядать, та на царині, кажуть, упали, не можуть встать. Люди побігли вже туди, а я зараз послав носилки й сам піду.

Марія Іванівна. О, господи, що це таке?

Соня (*до Феногена*). Мерщій ідіть і ви до татка! (*Феноген пішов і Марія Іванівна за ним*). Треба зараз у город послать за лікарем. Може, ногу зламав. Напишу Івану Миколайовичу записку, щоб зараз лікар приїхав. (*У двері*). Мишка, скажи, щоб запрягли шарабан.

Входить Марія Іванівна.

Марія Іванівна. Не видко!.. О, господи! Що з ним трапилось, хоч би довідатись... Що ти там, доню, пишеш?

Соня. Послать треба за лікарем, а поки виявиться, що там, та поки коні запряжуть, записка буде готова; тут кожна хвилина дорога, може перелом, нехай бог боронить. (*Входить Феноген*). Ну, що?

Феноген. Несуть. Стогнуть тяжко!

Марія Іванівна. Що з ним, що? Не чув?

Феноген. Вони поїхали полюбуватись на копи і отут, зараз за ровом, побачили біля кіп чиїхсь гусей, що смикали копу, прудко під'їхали до гусей, схопились з бігунків і погналися за гусьми, та спіткнулись через ритвину і сильно упали. (*Чуть стогін*: „*Ой, ой!*").

Соня (*до Феногена*). Нате записку, зараз за лікарем. (*Феноген вийшов*).

Входить Пузир, опираючись на двох робітників.

ЯВА XVII

Пузир, Марія Іванівна і Соня, а потім Феноген. Марія Іванівна і Соня помагають Пузиреві.

Пузир. Ой, ой! Тихо! Ой! Мабуть, щось всередині порвалось. Ой, ой! Як дихну, неначе ножем ріже по животу, ой!!

Соня. Я посилаю зараз за лікарем, тату!

Пузир. Не треба. Фельшара краще... Ой... Фельшара, лікаря не треба. (*Садять на диван. Входить Феноген. До Соні тихо: „Послав". Робітники вийшли*).

Пузир. Феноген, ой! я бачив, що у двір їхав Маюфес, де він?

Феноген. Тут.

Пузир. Посадили?

Феноген. Не питав.

Пузир. Поклич... Поклич... Ой! Поклич!

Феноген. Хоч одпочиньте.

Соня. Таточку, нехай потім, вам важко говорить.

Пузир. Поклич!

Феноген (*іде*). Що його робить? Григорій Мойсійович ще гірше розтривоже... Треба самому сказать. (*Вертається*).

Пузир (*через сльози*). Чого ж не йдеш? Не муч, клич!

Феноген (*про себе*). Що буде, то буде — однаково, скажу... Та я сам все знаю.

Пузир. Говори... Посадили?

Феноген. Посадили.

Пузир. О-о-о!

Марія Іванівна. Боже мій! Що з тобою?

Пузир. Ох, погано!

Завіса

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

Кімната та ж.

ЯВА І

Соня, Феноген, Марія Іванівна і Пузир.

Соня (*одчинивши обидві половини дверей, стоїть на порозі. Після паузи*). Помалу, помалу... (*Марія Іванівна і Феноген ведуть Пузиря під руки і садовлять у крісло, обложивши подушками*). Таточку, голубчику, краще б ви лежали. Лікар говорив, що вам потрібен спокій, щоб вас ніщо, ані крапельки не тривожило!

Пузир. Хазяйство, дочко — не можна лежать.

Соня. Здоров'я дорожче хазяйства.

Пузир. Мені легше.

Соня. То й добре; а як розтривожите себе ділами, то знову буде гірше.

Пузир. Поки не зроблю всіх розпорядків по хазяйству, то ще гірше тривожусь... Я недовго... Побалакаю об важнім ділі і ляжу. Доню! Напиши Петру Петровичу, щоб приїхав. Він сердиться на мене, а ти напиши: при смерті, хоче помириться.

Соня. Я вже, тату, написала.

Пузир. Хіба ти думаєш, що я справді помру?

Марія Іванівна. Господь з тобою... Ніхто не думає. Що ж з нами, сиротами, станеться — а з хазяйством? Краще нехай я помру.

Пузир. Годі, стара! Я так спитав. Я й сам знаю, що не вмру. Рано ще, рано — хазяйство не пускає.

Соня. Я, тату, і сама нічого такого не думала, а просто догадалась, що вам би хотілось бачитись з Петром Петровичем, і написала.

Пузир. Іди сюди. (*Соня підходить. Пузир гладить її по голові*). Розумна головка. Я не вмру, не бійтеся — чого я буду умирать? Завтра або післязавтра поїду з Феногеном вівці купувать... Феноген! Поклич Маюфеса. (*Феноген вийшов*). Капосна хвороба причалила мене до ліжка, а тепер кормів нема, можна купить по сімдесят п'ять копійок... вівцю... ох.

Марія Іванівна. Бог з ними, старий, з тими вівцями!

Пузир. Що ти тямиш! Феноген купив три тисячі по карбованцю, а Куртца й досі нема... Вони переплачують... Я б купив по сімдесят п'ять копійок!

Марія Іванівна. Бог дасть, поправишся, тоді й сам поїдеш, та й купиш, скільки схочеш.

Пузир. Пропустимо гарячий час, і Чобіт все скупить; а коли ти діждешся, щоб вівця була сімдесят п'ять копійок? При такій ціні два карбованці чистої пользи на штуці.

Марія Іванівна. А може й на той рік буде недород.

Соня. Ох, як тяжко слухать таку розмову і мовчать.

Пузир. Ой!!

Соня. Лягли б ви краще, тату.

Входить Маюфес.

Пузир. От побалакаю з чоловіком і ляжу. А ви йдіть.

Марія Іванівна. Ходім, дочко. (*Вийшли*).

Я В А II

Пузир, Маюфес і Феноген.

Пузир (*до Маюфеса*). Ну, що? Кажи коротко, я нездужаю, довго не можу сидіть.

Маюфес. Ваше заявлення слідуватель уже одібрав з пошти. Писар його мені казав, що поки на слідствії не буде доказано, що вівці взяті на випас, заявлення не поможе!

Пузир. Ох! Як страшенно заболіло в спині, мов огнем пече! Ну?

Маюфес. Всі кажуть, що треба адвоката, а без адвоката — швах!

Пузир. Ох! А скільки адвокат візьме?

Маюфес. Я ходив до найкращого, діло він знає.

Пузир. Ну, скільки ж?

Маюфес. Десять тисяч!

Пузир. Що?

Маюфес. Десять тисяч!

Пузир (*тяжко переводить дух*). Не дам!

Маюфес. Щоб потім не каялись.

Пузир (*крутить головою*). Не дам!

Маюфес. Ваше діло!

Пузир. Нехай триста!

Маюфес. Це йому на один сніданок.

Пузир. Ну, п'ятсот! (*Маюфес здвигає плечима*). Тисячу! (*Маюфес, скривившись, чухає голову*). Більше не дам!

Маюфес. Ваше діло. А тільки менше десяти тисяч не візьме.

Пузир. Бійся ж ти бога! Тепер за ці гроші можна купить десять тисяч овець!

Маюфес. Це правда. А тільки вівця тут не поможе, треба адвоката.

Пузир. Господи боже мій — десять тисяч! Це грабіж. Завіщо ж, завіщо?

Маюфес. Таке діло! ...Де ж?

Пузир. Яке ж діло?.. Ти покажеш, що я нічого ...иста не знав і приняв овець тільки на випас, покажеш?

Маюфес. Покажу.

Пузир. От і все діло!

Маюфес. А скільки ж ви мені дасте за таке показаніе?

Пузир. Тобі? Сто карбованців дам!

Маюфес. То краще мені сказать, що я нічого не знаю. Навіщо мені клопіт: будуть тягать на допроси, на слідствіе, на переслідствіе. Я чоловік, занятий ділами — одна потеря.

Пузир. Двісті дам!

Маюфес. Ні, Терентій Гаврилович, не таке діло.

Пузир. Триста!

Маюфес. Як я візьму за таке діло триста карбованців... ви самі скажете, що я дурень.

Пузир. Ну, п'ятсот!

Маюфес. Як не дасте тисячу, то я не свідок.

Пузир (*тяжко переводить дух*). Ох! (*Звісивши голову, мовчить. Після паузи тихо, страждущим голосом*). Дам тисячу!

Маюфес. То давайте зараз!

Пузир. Ти ж ще не показував?

Маюфес. Бо ще ж не питали. А спитають, покажу у вашу пользу.

Пузир. Так тоді й дам.

Маюфес. Як не дасте зараз, я не свідок.

Пузир. Хіба ти мені не віриш?

Маюфес. Таке діло.

Пузир. Ідол же ти проклятий... Феноген! Вижени його в шию!

Маюфес. Зачім же у шию? Я і так піду.

Пузир. В шию! Ой... в шию його! В шию! Ой,

ой, ой! (*Хапається за поперек*). Наче щось порвалось усередині. (*Феноген робить ступінь*).

Маюфес (*одходить до дверей*). Феноген Петрович, ви чоловік розсудочний, не сдѣлайте скандала! (*Зникає за двері*).

Пузир. Ах ти, ідол проклятий...

Маюфес (*виглядає у двері*). Я, навпротив, покажу теперички, що ви вівці ховали і помагали злосному банкротству.

Феноген (*кидається до дверей*). Та ідіть ви к бісовому батькові. (*Маюфес зникає*).

Пузир (*витирає піт*). Ах ти, гадина... Ах ти, грабитель! Ріже живого чоловіка і в рану пальцями тикає.

Феноген. Заспокойтесь. Я вам пораю таких свідків, що під присягою скажуть все, що вам завгодно: і що бачили, і чого не бачили, і що знають, і чого не знають. А ви їм дасте тільки по двісті карбованців.

Пузир. Дам, зараз дам, з радістю дам! Кажи, хто вони?

Феноген. Я і Лихтаренко.

Пузир (*через сльози*). Вірний слуга... Спасибі тобі! Кращих свідків і не треба. (*Витирає очі*). Ти і дурно покажеш, щоб врятувать свого хазяїна від сорому, я тебе знаю.

Феноген. Покажу, ей покажу — дурно покажу... А ви свого вірного слугу подаруєте,— дасте на дорогу до слідователя двісті карбованців.

Пузир (*зітхає*). Дам! Посилай за Лихтаренком! І сам з ним побалакай, бо я не можу. (*Феноген у двері*).

Феноген. Петрушка! Звели, щоб Харитон зараз їхав у Мануйлівську економію і покликав сюди Лихтаренка.

Пузир. Каторжний єврей — жили вимотав... Де ж? Тисячу карбованців! А? Люди вдвох за чотириста карбованців хрест поцілують, а він один хотів злупить тисячу. Дай води... (*Феноген подає. Пузир п'є*).

Входять Марія Іванівна і лікар.

ЯВА III

Марія Іванівна, лікар, Пузир і Феноген, а потім Маюфес.

Лікар. Що ж це ви робите? Знову встали.

Пузир. Я вже зібрався йти полежать. (*Марія Іванівна і Феноген беруть його під руки*).

Лікар. Не смійте вставать!

Пузир. Не можна — хазяйство.

Марія Іванівна. А, боже мій, боже! Здоров'я миліше всього на світі!

Виходять. З дверей виглядає Маюфес. Тихо: „Феноген Петрович"... Феноген махає йому рукою. Коли Пузиря вивели, Маюфес входить.

Маюфес (*сам. Постоявши*). Ах ти, хам! Ні сорому, ні совісті не має. За таке діло п'ятсот карбованців дає. Ні, почтенніший, дасте ви мені тепер дві тисячі, бо ніхто такого показанія не зробить, як Григорій Мойсеєвич.

Входить Феноген.

Феноген. Що ви хотіли ще сказать? Говоріть мерщій, поки біля слабого лікар.

Маюфес. Коли ж поїдемо оглядать землю? Мені надоїло возитись.

Феноген. Ото бо й біда, що сам не знаю коли.

Маюфес. Як вам завгодно — я більше не буду турбуватись. Тільки не забувайте, що ви і не оглянетесь, як землю цю ухоплять мужики. Вони тепереч показились. Одні біжать на переселеніе, другі

тікають з переселення, а треті бігають, висунувши язика, шукають — де б тут з поміччю банка землю купить! П'ять літ назад я сам приторгував людям землю по сто двадцять п'ять — сто тридцять, а мужики на свою голову уже нагнали ціну двісті двадцять п'ять за десятину.

Феноген. Чув, чув. Всякому земля потрібна. Чого доброго, переб'ють. Знаєте, може я одпросюсь у хазяїна, та завтра раненько приїду в город та й махнем на оглядини... У мене недовго: сторгуємо, купча — і грошики на стіл.

Маюфес. Пора, пора вже вам на своє хазяйство.

Феноген. Ох, не кажіть! Запізнився, здорово запізнився, давно пора.

Маюфес. Зате ж який опит і яку практику маєте! Ви своє надолужите. Коли ви могли обманювать Терентія Гавриловича, то кого ж після цього не обманите?

Феноген. Ха! ха! ха!

Маюфес. А через десять літ Феноген Петрович буде такий великий пуріц, що бідного Григорія Мойсєєвича гнатиме в шию.

Феноген. Бо таки й справді ви багато заправили. Де ж таки: за показаніе тисячу карбованців!

Маюфес. Так яке ж показаніе, подумайте.

Феноген. Бог зна що говорите. Та я й Лихтаренко візьмемо по двісті карбованців.

Маюфес. Як? Ви? Ну, глупості! Ви ж нічого не знаєте!

Феноген. Що нам скажуть, то ми те й покажемо у слідователя.

Маюфес. І будете присягать?

Феноген. Будемо!

Маюфес. І хрест цілувать?

Феноген. Поцілуємо.

Маюфес. Ой, ой, ой! хороший християнин! І вам не гріх?

Феноген. А вам?

Маюфес. Я хоч щонебудь знаю, а ви нічого не знаєте.

Феноген. Так і ви ж за гроші мусите показувать те, що вам звелять, ну, і ми так само.

Маюфес. Ай! що ви говорите? Хіба можна рівнять бідного єврейчика, фактора Гершка, до Феногена Петровича?! Ви—поміщик, і за двісті рублів будете показувать неправду і хрест цілувать? Цілувать хрест?! Ай! Мені аж страшно стало. (*Здригнув*). Такий чоловік. Ні, я не вірю, ви жартуєте.

Феноген. Хе-хе-хе! Ви хочете мене засоромить, щоб я не перебивав вам заробітку?.. Даремна праця! Ви тільки гарненько самі подумайте: чого ж вам такі привілеї в житті, що ви можете усе робить, аби гроші, а я то вже і не можу? Та коли б я не так думав і не так робив, як думаю і роблю, то не мав би де під старість голову прихилить. І ви самі сміялись би з мене, взиваючи послєднім дурнем, от що! А тим часом прощайте. Піду до хворого. (*Іде й обернувшись*). Завтра ждіть мене. (*Вийшов*).

ЯВА IV

Маюфес. Ай, ай, ай! Нещасний я чоловік! З рота вирвали такий заробіток! І як його теперечки жить на світі? Уй вейзмір, вейзмір! (*Вийшов*).

ЯВА V

З других дверей виходять Соня і Калінович.

Соня. Спасибі, що приїхали. Восьмий день вас жду, насилу діждалась.

Калінович. Признаюсь вам, що і тепер приїхав після довгої боротьби.

Соня. І як вам не сором! Невже ви після наших поглядів, на тата гніваєтесь?

Калінович. Ні краплі; гніватись не маю ніякого права.

Соня. Так чого ж тоді боротьба? Диво.

Калінович. А ви розміркуйте: тато образився моїм сватовством, і я мусів оставити ваш дом, щоб ніколи сюди не появлятися без його згоди на те; тепер, коли тато тяжко слабує, він має право подумать, що я приїхав, ждучи його смерті, щоб...

Соня. Смерті? (*Закриває лице. Пауза*). Вам лікар говорив, що тато умре? Кажіть, кажіть, не бійтесь, я здержу себе, я... я... Можу володіть собою!

Калінович. Заспокойтесь! Я нічого не знаю... Я говорю так — наприклад. Я боявся, щоб мій приїзд не потривожив хворого.

Соня. Татові про ваш приїзд ніхто не скаже. А ви простіть мій егоізм: я не думала, що ставлю вас в неприятні умовини... Я зовсім ошаліла, не знаю, що робить! Татові то гірше, то легше. Лікар каже: операцію треба, тато не хоче... Я вже одважилась і послала Петру Петровичу лист, бо думала, що ви так таки і оставите мене безпомічну...

Калінович. Тепер я бачу, що справді вже дуже егоістично оберігав свою персону, забуваючи про ваше горе, про вашу безпомічність. Простіть.

Соня (*усміхаючись*). Прощаю, прощаю. Порайте ж мені, що його робить?

Калінович. Може б виписать професора?

Соня. От бачите, а мені і в голову це не прийшло.

Входить Золотницький.

ЯВА VI

Соня, Калінович і Золотницький.

Соня. Петро Петрович!

Золотницький. Дуже рад вас бачить! (*Чоломкається*).

Соня. Спасибі, що уважили мою просьбу, я не маю слів, як дякувать вас.

Золотницький. Нема за що, дорога Софія Терентьївна! Хоча тато тоді й образив мене, як старосту, дикими словами, а коли чоловік при смерті, то все забувається.

Соня. Йому то легше, то гірше.

Входить лікар.

ЯВА VII

Соня, Золотницький, Калінович і лікар. Лікар чоломкається з Золотницьким і Каліновичем.

Золотницький. Як же здоров'я слабого?

Лікар. Здоров'я його тепер цілком залежить від операції, я вже два рази йому говорив, а він і слухать не хоче про операцію. Зараз страшенно тривожиться, що шахмейстера нема з вівцями, а післязавтрього збирається їхать купувать вівці... Мені нема чого тут робить, прощайте!

Соня. Я вас не одпустю! Прошу остатись. Ми тата умовимо, і він згодиться на операцію.

Лікар. Навряд. Страшенно упертий чоловік.

Соня (*до Золотницького*). Може, хоч вас послухає, бо ми й справді не можемо нічого подіять.

Золотницький. Попробуєм разом всі умовлять.

Соня. Так ви зостанетесь? Прошу!

Лікар. Ради операції зостанусь. Операція—єдиний рятунок.

Соня. Спасибі. Поки лікар біля слабого, всі на-

діються, всім легше. (*Протягає руку лікареві*). Спасибі, велике спасибі.

Лікар. Дозвольте ж мені, покищо, денебудь одпочить, бо я сьогодні мало спав.

Соня. Я зараз вам приготую кімнату. (*Вийшла*).

Золотницький. Скажіть, будь ласка, есть надія?

Лікар. У нього нарив біля почок і вже назрів. Треба сьогодні ж зробить операцію, бо коли прорве нарив всередину — зараженіе крови і мортус! Я йому казав про це, а він нізащо не хоче операції, не вірить.

Золотницький. Що ж за хвороба, від чого?

Калінович. Пам'ятаєте, поїхав на іменини копи оглядать?!

Золотницький. Ну?

Лікар. Гуси скубли копу пшениці, він страшенно озлився на гусей, що таку потерю роблять, схопився з бігунків і побіг за ними по уклону — хотів убить гуску... Біг, себе не тямлячи, та через ритвину схибнувся, упав з розмаху навзнак і одбив почки! От що гуси зробили!

Золотницький. Класична птиця! Рим спасла, а хазяїна погубила!

Калінович. Знаете, таке нещастя... Якось не приходиться висміювать!

Золотницький. Повірите, Іван Миколайович, що мені страшенно жаль Терешка, а разом з тим я ледве здержую гомеричний сміх, коли намалюю перед собою картину погоні за гусьми!

Калінович. Та бог з ним! Такий тяжкий акт твориться в сім'ї, що трагічністю своєю переважує сміх!

Золотницький. Воля ваша, а я не можу не підкреслити: у чоловіка двадцять дві тисячі кіп

одніеї пшениці, — ну, і треба ж йому гнатись за гусьми, що скубли одну копу!

Лікар. Типічно!

Калінович. Лишім цю розмову, прошу вас.

Входять Соня і дівчина.

ЯВА VIII

Соня, лікар, Калінович, Золотницький, а потім Феноген.

Соня. Кімната ваша готова. От дівчина покаже.

Лікар. Спасибі. (*Пішов за дівчиною*).

Соня. Говоріть, що розказував без мене лікар?

Калінович. Одно: треба зараз операцію, а тато не хоче.

Соня (*до Золотницького*). Ходім до тата, будемо умовлять.

Золотницький. А може заснув? (*Входить Феноген*). Здоров, Феноген.

Феноген (*цілує руку*). Приїхали, благодітель

Золотницький. Ну, що, Терентій Гаврилович спить?

Феноген. Де там, такий хазяїн засне! Тривожаться то тим, то сим. От Лихтаренко їм потрібен, я послав уже давненько, а його нема. Знову, Куртца ждуть, і оце зараз, на лихо, почули, що вівці замекали, і хотять сюди вийти подивиться з вікна на овець, бо в ту кімнату, де вони лежать, не видко, а перед цими вікнами раз-у-раз проганяють шматки овець (*підходить до вікна*), коли починаються салгани. От гляньте: справді Куртц пригнав на показ овець.

Золотницький. О! Хазяйське ухо і за стінами почуло любу серцеві овечу розмову.

Феноген. Ходім, Софія Терентьївна, виведемо їх сюди.

Соня. Боже сохрани! Татові спокій нужен. Лікар

забороняє йому вставать! Зараз треба операцію робить!

Феноген. Не знаєте ви тата! Ніхто його не вдержить на ліжку, поки ноги дибають. Десять літ тому назад Терентій Гаврилович весь октябрь місяць був біля отар, жив у курені, на дощі і сильно простудився: кашляв, голова боліла, пропасниця била, гірше ніж тепер, так била, що від землі підскакувало все тіло; а ми таки поїхали на ярмарок гурт скуповувать і тисячу биків купили. Та хіба це раз було? Ех, не знаєте ви тата. (*Утирає сльози*). Таких хазяїнів мало світ родить.

Соня (*до Золотницького*). Ходім до тата... Ні, ви ідіть, а я покличу лікаря, та разом не пустимо і умовимо згодитись на операцію.

Золотницький. Добре. Я уговорю його. (*Пішов в одні двері, а Соня в другі*).

ЯВА IX

Феноген (*сам*). Вони умовлять, вони не пустять! Діти! Щоб Терентій Гаврилович не побачив новий товар? Ха! Та він рачки сюди прилізе, та скоріше він умре. Де ж таки? Жде тих овець, як свята, зна, що вони тут, і він їх послухає, буде лежать! Ніколи в світі.

Входить Соня і лікар.

ЯВА X

Феноген, лікар і Соня.

Лікар. Я, ей-богу, не знаю, що робить з таким чоловіком, як ваш тато! Не пускать його, коли він так уперто хоче вийти, це для його натури однаково, що навмисне дратувать, тривожить, і він самим цим ще гірше себе розіб'є ніж тим, що вийде.

Феноген. Святая правда! Їх удержать не можна... Я тридцять п'ять літ з ними не розрізнявся і знаю їх більше, ніж себе.

Лікар. От бачите!

Соня. А, господи! Невже ж йому вівці миліші ніж життя?

Лікар. Хазяйство, або смерть — такий девіз!

Соня. Там Петро Петрович, тато його послуха, ходім, попробуємо умовить!

Лікар. Попробуємо! (*Вийшли*).

ЯВА XI

Феноген (*сам*). Розумні слова: або хазяйство, або смерть! Велика правда! Земля, скот, вівці, хліб, комерція, бариші — оце життя! А для чого ж тоді, справді, і жить на світі, коли не мать цього нічого? Та краще гробаком нечувственним родиться, аніж такою людиною, що про хазяйство не дбає! Нехай бог боронить—коли б у мене пропали ті гроші, що я маю, зараз би повісився.

Входить Куртц.

ЯВА XII

Феноген і Куртц.

Куртц. Еті — день добрий!

Феноген. Здоровенькі були!

Куртц. Еті овса — готова... Зічас будіть шпацірував перед окна.

Феноген. А почому купили?

Куртц. Еті — ніпочом, руб десять, руб двадцять.

Феноген (*набік*). Виходить, Карло цапнув більше за мене, а я його лічив дурнем!

Входять Золотницький і лікар.

ЯВА XIII

Феноген, Куртц, Золотницький і лікар, а потім Соня, Марія Іванівна і Пузир.

Золотницький. А? Смерть за плечима, а він плаче, що його не пускають подивитись на овець.

Лікар. Воюющий мечем, од меча гибне. Хазяйство його меч, від нього й смерть. Так мусить буть, і не варт сперечатись! (*Соня і Марія Іванівна ведуть Пузиря*).

Пузир. Бог з вами, що ви собі вигадали: лежи, коли вівці пригнали? Я не смертельний.

Золотницький (*до лікаря*). Ходім до Каліновича, він там скучає. (*Хочуть іти*).

Пузир. Петро Петрович! Хіба вас не кортить подивиться на овець.

Золотницький. Я зараз прийду. (*Виходять з лікарем*).

Пузир. Здорові були, Карло Карлович!

Куртц. Еті — я здоров, ошінь здоров. Спасибі! А ви еті — нет... еті — пльохо.

Пузир. Пройде! Ідіть до гостей! Соню, попроси Петра Петровича! (*Соня і Марія Іванівна вийшли*). Багато купили?

Куртц. Еті — вісімсот.

Пузир. Вісімсот? Тільки? Чого ж так мало?

Куртц. Я еті не можіт покупал. Ярмарка, еті—да, село еті — нет. Дома, еті мушік продал, руб десять овса, я еті берет овса! мужік берет руб десять, плачіт, жена — плачіт, деті — плачіт.

Пузир. Як, по рублю десять? Феноген купив руб, а Чобіт он купив сімдесят п'ять копійок.

Феноген. При мені багато купця наїхало, і ціна піднялась, тепер певно понижчала, бо вже накупились. Піду подивлюсь овечок. (*Вийшов*).

Куртц. Правда. Купса еті — нет! А только я не можіт торговался: сказаль мушік руб десять, я еті платіл; сказаль мужик еті руб двадцать, я еті платіл! Зашем торговался, когда руб двадцать — еті зовсем ніпочьом. Еті... еті...

Пузир. Ну, а якби сказав п'ять рублів?

Куртц. Да! Да! Еті... еті... да! Пять не сказаль, еті нет, сказаль руб десять, руб двадцать — больше не сказаль. Еті ніпочьом. Мушік еті плачіл. Я не торговал, еті нет, еті нікогда!

Пузир. Е, вже як такий купець, то краще не купуй овець!

Куртц. Еті — да! Я не купіл.

Входить Феноген.

Пузир. Післязавтрього сам поїду з Феногеном.

Куртц. Сам, еті — да!

Пузир. Нехай проганяють овець. Мені важко сидіть.

Куртц. Еті — да! Болной зовсем, не надо сматрил. (*Пішов*).

ЯВА XIV

Феноген і Пузир.

Феноген. Там приїхав урядник, хоче вас бачити.

Пузир. Підожде. Оберни крісло до вікна. Так. О, овечки! Хороші... Єсть з кордюками... Худі, бідолахи. Нічого, одгодуємо. Восени чистої прибилі два карбованця на штуці... Так, Феноген?

Феноген. Шерсть, сало, солонина і шкури — я так думаю, що більше двох!

Пузир. Бирі мої, бирі! Цкелей! У, ви славні, биречки мої. Іч, як ідуть, мов військо перед генералом. Недурно Петро Петрович звав мене овечим генералом. Поклич Петра Петровича. (*Феноген ви-*

йшов). Ху-у-у! (*Витирає піт*). Слава богу, хоч у спині не болить так, як боліло — певно нарив прорвало всередину, і легше стало. Бирі, бирі, бирі... Мало купив дурний цей Карло.

Входить Харитон. З дверей: „Феноген Петрович!".

Пузир. Чого тобі? Лізеш, не спитавши, чи можна.

ЯВА XV

Пузир, Харитон, потім Золотницький і Феноген.

Харитон. В передній нікого нема, я думав, я поспішав...

Пузир. Підожди, нехай вівці пройдуть. Не перебивай мені любуватися. (*Входить Петро Петрович і Феноген. Феноген тихо розмовляє з Харитоном*). Чого ви там сидите, Петро Петрович, подивіться, які овечки; і по рублю десять. Мерщій же, послідні проходять. Бирі, бирі, бирюшечки, бирічки!

Золотницький. Худі дуже.

Пузир. Нічого, зате молоді. Одгодуємо, два рублі на руб пользи. Отак треба хазяїнувать.

Входить лікар.

Золотницький. Правда!

Пузир (*тяжко переводить дух*). Феноген, поверни мене на хату.

Феноген (*повертаючи крісло*). В Мануйлівці нещастя!

Пузир. Що, тік згорів?

Феноген. Ні.

Пузир. Слава богу. А що ж там сталось?

Феноген. Бунт. Робочі Лихтаренкові голову розбили.

Пузир. Як?

Феноген (*до Харитона*). Розкажи, що знаєш.

Харитон. Почалось, кажуть, зранку. Мануйлівці, бачите, хотіли, щоб брали їх усіх щодня на роботу по такій ціні, як договорилися тоді, коли взяли в оренду їх наділи. А Лихтаренко, ніби, ціну зменшив, і тільки половину людей взяв на роботу. Ну, почався гвалт! А тут строкові робочі за харчі почали ремствувать. Слово по слову, хтось назвав поганим словом Лихтаренка. Лихтаренко вистрілив з револьверта. Чи ранив, чи вбив — не знаю. Тоді кинулись до Лихтаренка, він не встиг утекти в контору, і хтось каменем розбив Лихтаренкові голову. Тепер Лихтаренко заперся в конторі і щохвилини палить в вікно з револьверта. Люди одступили, але похваляються підпалить двір і тік.

Пузир. Ідоли! Пси! Феноген! Нехай зараз пошлють від мене телеграму губернаторові і справникові, так: бунт робочих, убили управляющого, підпалили двір. Налякать їх — скоріше виїдуть. До речі, тут урядник, клич його сюди. А ти, Харитон, бери другого коня, скачи в Мануйлівку і вкруть назад, щоб я знав, що там робиться. (*Феноген і Харитон вийшли*). Бачите, ви кажете — лежать. Де ж мені влежать! От все сам зробив, і тепер аж легше. Ог урядник поїде в Мануйлівку, тоді я ляжу, спочину і завтра видужаю! Побачите!

Золотницький (*до лікаря*). От натура!

Лікар. Нерви страшенно напружені. Я певен, що в нього нарив лопнув і почалось зараження крові — пропасниця б'є.

ЯВА XVI

Пузир, лікар, Золотницький, Феноген і урядник.

Пузир (*до урядника*). Чули, певно, про бунт в Мануйлівці?

Урядник. Чув зараз.

Пузир. Прошу вас, беріть людей звізділя і їдьте, будь ласка, в Мануйлівку зараз. Губернаторові і справникові посилаю телеграму.

Урядник. Мануйлівка не мого участка. Крім того, я маю друге важне порученіе. По ділу злосного банкрота Михайлова слідователь постановив сьогодні привести вас для допроса, як обвиняємого в сокритії дванадцяти тисяч овець. Получіть повістку. (*Подає*).

Пузир. Сокритіе?! Яке сокритіе?

Урядник. Не знаю.

Пузир. Я прийняв вівці від Петьки Михайлова на випас!

Урядник. Не знаю.

Пузир (*витирає піт*). Я вам кажу. У мене свідки єсть.

Урядник. Предписано вручить повістку і сьогодні привести для допроса, як обвиняємого.

Пузир. Як привести?!

Урядник. Під караулом.

Пузир (*піднімається*). Під караулом?.. Що ж це? (*Опускається в крісло*). Світ перевертається, послідні часи наступили. (*До всіх з одчаєм*) А? А? На випас дав дванадцять тисяч овець, а слідователеві показав, що я переховую його вівці!.. Ах ти ідол, ах ти прохвост!

Золотницький. Так у тебе ж свідки, певно, єсть?..

Пузир. А як же! Ах, ти, ідол! Феноген, чуєш? Ти ж свідок?

Феноген. Своїми вухами чув, своїми очима бачив і знаю... Я присягну, що на випас...

Пузир (*нервово часами витирає піт*). Чуєте? Чуєте? Он які люди понаставали: прохвости із

прохвостів, анафеми із анафем! Обмане, обікраде, заріже, ограбить, чортові душу продасть — аби грошi! Ні сорому, ні честі... Чи чувано коли про такі діла? Голяк масті Петька Михайлов, не маючи ні шеляга в кишені, умудряється брать гроші в банках, без грошей бере товари на фабриках, скрізь позичає, — і всі дають! Багатіє не по дням, а по часам, тисячі бідолах несуть йому гроші, як у банк на проценти, а потім раптом шарах: банкрот! І такий злодій, мошенник, грабитель тягне за собою в тюрму чесного, ні в чім невинуватого хазяїна. Ідольське... прокляте діло.

Золотницький. На тобі лиця нема, іди приляж; ми діло обміркуємо.

Пузир (*через сльози*). Петро Петрович! Рятуйте, рятуйте мою честь! Честь, честь мою топчуть в болото! Я двісті, триста тисяч дам залогу.

Золотницький. Все зроблю, заспокойся!.. (*Тихо*). Брат Каліновича прокурор — він поможе, справедливо полегшить твоє становище.

Пузир. Так? Ох!.. (*Тихо*). Скажіть, нехай рятують... Я надіюсь, я певен.

Золотницький. Зараз візьму Феногена і їду до слідователя. Що можна, все зробимо.

Пузир (*тихо*). Просіть від мене Каліновича... Нехай вибачить... Я дам благословення на шлюб з дочкою... (*Тяжко переводить дух, пропасниця його б'є, він витирає піт і говорить про себе*). Обіцять можна все, аби врятував... Обіцянка — цяцянка. (*До всіх*). А, будь ти проклят, Вельзевулів ти син, Петька ти Анафемович, бодай твоє тіло так розпалось, як твоє крадене багатство.

Лікар. Годі вже! Ідіть приляжте і заспокойтесь.

Пузир. Піду, піду. (*Опираючись на Феногена, підводиться*). І ви заспокойтесь, обійдеться без

операції — нарив прорвав. Одно погано. Пропасниця причепилась... Нічого, пройде, і завтра я таки поїду з тобою, Феногенушка, вівці купувати.

Феноген. Поїдемо, поїдемо!

Пузир (*іде й стає*). Ага!.. Скажи, Феноген, Карлу, що одна овечка, з послідніх, біленька з кордючком — має поранений хвостик; друга — чорненький лоб — шкандибає на праву задню ніжку; нехай Карло обдивиться, щоб часом не згинули — шкода худоби і потеря... (*Пішли*).

Лікар (*до Золотницького*). Два, три дні — і смерть!

Урядник. А що ж мені робить, що я скажу слідователеві?

Золотницький. Скажи слідователеві, що Терентій Гаврилович одібрав повістку від смерті і скоро дасть показаніє перед богом.

Завіса

СУЄТА

КОМЕДІЯ В 4 ДІЯХ (КАРТИНИ)

ДІЄВІ ЛЮДИ:

Макар Барильченко — багатий козак хлібороб.
Тетяна — його жінка.
Карпо — хлібороб.
Михайло — учитель гімназії
Петро — кандидат прав.
Іван — писар в запасі.
Василина — скінчила гімназію.
} діти Макара Барильченка.
Явдоха — Карпова жінка.
Аделаїда — Петрова жінка.
Наташа — Михайлова жінка.
Сорокотисячників — сліпий генерал, батько Наташі.
Демид Короленко — сільський учитель.
Терешко Сурма — багатий козак, хлібороб.
Матюша — син його, 12 літ.
Сергій Гупаленко — багатий козак, хлібороб.
Тарас Гупаленко — небіж його, унтер-офіцер.
Акіла Акілович — помічник класного наставника.
Тарабанов — повар.
Паша — куховарка.
Дарина — покоївка.
Офіціант.
} у Михайла Барильченка.

ДІЯ ПЕРША

Середина хати багатого козака. Диван турецький, два крісла, віденські стільці, дзеркало, столи, закриті гарними скатерками, біля дивана великий домашній килим, на помості під задньою стіною гарна кована скриня, під другою — шафа з книгами.

ЯВА І

Явдоха і Тетяна.

Тетяна (*розглядає. По хвилі*). Гарно. Тут буде Михайло спати, а Петю ми покладем у себе. От і все... Кінчай же, моя голубко, приборку та приходь у стару хату — поможеш вариги обід, бо на Василину мала надія, нічого не тяме: ні спекти, ні зварить! І чому їх там учать у тих гімназіях?.. Не знаю, куди пішов старий; ти не бачила?

Явдоха. Вони з Карпом пішли подивитись на сінокос.

Тетяна. Якщо сюди зайдуть, то скажи, моя дитино, батькові, щоб він не барився, — нехай їде на вокзал, бо вже скоро прийде поїзд.

Явдоха. Та де там, мамо, скоро! Ще рано! Поїзд приходе в другій годині!

Тетяна. Краще нехай він підожде на вокзалі, ніж мають діти його ждать. Я ж піду. (*На поріг*).

Приходь же, моя голубко, мерщій. (*Вертається*). Борщ буде з куряти́ною, смажене порося, вареники, запечені в сметані, й кисіль. Як ти думаєш, може ще що прибавити?

Явдоха. Доволі, мамо; хіба Петро і Михайло з голодного краю?

Тетяна. Вони ж, мої соколи, учені, пани; треба прийняти їх гарно.

Явдоха. Хоч би вони були й генерали, так все одно ваші діти.

Тетяна. То-то бо й є, що генерали... Ми прості, а вони будуть генерали... Мати божа, як радісно! Я ж піду. Зараз Пархім заколе порося... а яке, дочко, заколоти: чи чорне, чи біле?

Явдоха. Нехай біле — легше патрать.

Тетяна. І справді! А двох курей на борщ доволі?

Явдоха. Доволі однієї, мамо! Кури ситі, та ще салом гарно засмажимо, то й буде такий борщ, якого вони ніде не їли!

Тетяна. Ну, добре! (*Іде, вертається*). Ще ж печериці є, спасибі, Карпо дістав. Чи ти не пам'ятаєш, як Михайло їх робив?

Явдоха. Мілко посікти і скільки печериць, стільки й цибулі насікти,— змішать та з маслом і сметаною запекти; а будуть готові, тоді збить три крашанки.

Тетяна. Так, так! Михайло чудово їх робить. (*Іде*). Приходь же! (*Вийшла*).

ЯВА II

Явдоха і Василина.

Явдоха (*співаючи тихенько пісні, дістає з скрині й стелить на стіну турецького дивана*

гарний рушник, а пославши, відходить до середніх дверей, любується. Входить тихо Василина і стає поруч з нею). Ай!

Василина. Ха, ха, ха! як у тебе гарно!

Явдоха. Ти все на штуках, увійшла так, що я й не чула!

Василина. Ми у гімназії раз-у-раз вигадували якінебудь фіглі, щоб посміятись. Особливо на уроках старенького Скруфе... Бідний старенький, що тільки він терпів від нас, аж жаль тепер!

Явдоха. І оттакі здоровулі, як ти, пустували?

Василина. Атож!

Явдоха. Я б на місці того старенького приходила б з трійчаткою, та якби одлупцювала одну-другу, то перестали б пустувати.

Василина. Ото яка ти сувора! Не дай бог, щоб такі були учителі: дитячі жарти, щоб посміятись трохи та й годі, а ти зараз лупцювати. (*Розглядає рушник*).

Явдоха. Хіба ви діти? Такі дівулі, що заміж пора!

Василина. Заміж?! Ха, ха, ха! Ти думаєш, що там, як на селі: всі тільки про заміж думають... А гарний який рушник! Тільки мені не подобається чорне з червоним. Якби замість чорного синє, то й очей би не одвів.

Явдоха. А я люблю чорне з червоним.

Василина (*роздивляється і без слів, одним голосом тихенько виспівує популярний мотив із опери*). Ні, чорне смуток наганяє, а синє — веселить око! (*Наспівує веселе з оперетки*).

Явдоха. Тут і чорне і червоне рядком, як смуток і радощі ідуть рядком у житті!

Василина (*підспівує веселий мотив*). Я люблю тільки веселе! Цур йому, тому смуткові!

Явдоха. Мало яких дурощів чоловік не любить? А якби не було смутку в житті, то люди не знали б ні веселощів, ні радощів. Тільки через те, що смуток є, радощі та веселощі любі чоловікові.

Василина. Може, може. І справді, якби цілий день раз-у-раз співати та танцювати, то мабуть би обридло! Єй-богу, Явдохо, ти філософ!

Явдоха. Що то ще за філософ, скажи, будь ласка? Я чула це слово не раз від свого Карпа.

Василина. Та цур йому! Я не вмію розказать. (*Підспівує*).

Явдоха. Оттакої!.. Училась вісім літ і не знаєш, що то за філософ! Навіщо ж говорити, коли не знаєш?

Василина. Та це трудно розказати... це... це... Як би тобі сказати? Ну, такий дуже розумний, мудрий чоловік!..

Явдоха. А я думала, що це дурень! Терпіть не можу таких слів, що не можна знати, що воно!.. Карпо як скаже іноді таке слово, — то я аж сердюсь. Не говори, будь ласка, мені учених слів.

Василина. Ну, добре, добре! Я й сама їх мало знаю. (*Підспівує весело*).

Явдоха. Чого це ти сьогодні на одній ніжці скачеш?

Василина. Мені так весело, так весело, що приїдуть учені інтелігентні брати...

Явдоха. От ти знову вперла якесь слово, що й не виговорю! Будь ласка, не говори таких слів, бо я їх терпіть не можу.

Василина (*сміючись, цілує Явдоху*). Не буду, не буду!

Явдоха. Коли учений чоловік отакі слова говорить простій людині, то він дурень!.. От мені подобається Іван, він ніколи таких слів не говорить.

Василина. Бо не знає... Недоучка! Чотири місяці, кажуть, лежить і за холодну воду не візьметься.

Явдоха. Щось дума. А він розумний і добрий! Мало говорить, а розумний.

Василина. Де там!.. Лінивий, зовсім не учився... От брати: Михайло, Петро — вчені, а як учені, то й розумні.

Явдоха. Ти цього не говори. Карпо каже, що на світі багато є вчених дурнів.

Василина. Не повірю, щоб учений був дурень!.. От у тебе гарно тут, як у віночку. Хата нова, три кімнати, комора і пекарня, а у нас хата старомодна, на дві половини, стеля низенька, долівку треба мазати мало не щодня, а тато не хотять нової ставити.

Явдоха. А навіщо даремно втрачатись?

Василина. Добре тобі казати даремно, коли вам поставили нову хату! А у нас... От приїдуть брати, то й ніде спати покласти.

Явдоха. Будуть тут спати. Це ж я для них прибираю кімнату.

Василина. Ну, Петро, хоч і скінчив науку, та ще, можна сказати, студент — де покладеш, там і спатиме; а Михайло скоро буде статський совітник, треба ж його принять достойно!

Явдоха. Хіба вони, думаєш, тут довго будуть?

Василина. А з місяць.

Явдоха. Ніколи в світі! Грошей попросять, та й подадуться в город! Вони і перше, на канікулах, тут послідні годи не жили, а то щоб тепер... де вже там! Учених дітей не вдержиш біля невчених батьків. Їм тут нудно буде: день-два та й повтікають!

Василина. А знаєш, сестро, ти правду говориш! І я вже нудюся!

Явдоха. Сидіть без діла нудно!

Василина. А все таки, я думаю, якби у нас був такий будинок, де можна б гарно розміститись, щоб кожному окрема кімната, щоб ніхто не заважав, то вони б тут довше побули.

Явдоха. А хто ж їм буде заважать: у нас будуть спать, у батьків обідать. По обіді, захотів, віконницю зачинив — спи; а вечором, по холодку на проходку; так, як і в городі.

Василина. Ой, тісно, тісно у нас...

Явдоха. Ще ж то нежонаті, та вже тісно, а як поженяться на таких панянках, що й ні приступу, тоді вони і носа сюди не покажуть.

Василина. Авжеж! Треба строїть нові великі горниці — це не прості люди, що як нема де в хаті, то ліг у клуні, або надворі; таких дітей не можна приймать у прадідівській мужичій хаті.

Явдоха. Що ж? Заложить землю в банк та построїть для приїзду учених синів палац — саме похазяйськи!

Василина. От ти вже на сміх мене піднімаеш; а хіба ж я неправду кажу?

Явдоха. Бо й справді сміюся! Як же не сміятись? Для чого ставити братам будинок, коли вони тут жити не будуть? А от як ти вийдеш заміж та будеш тут з чоловіком жити, то тобі поставлять гарну хату, кращу, ніж у нас.

Василина. Коли це буде! Я ще на курси поїду учитись.

Явдоха. Вигадай! Буде вже учитись, пора заміж! От восени вертається з Петербурга Гупаленко: багатий, тисяча десятин у батька, гарний, як намальований, і унтер-офіцер, кажуть. (*Василина регоче*). Чого регочеш? Я чула, батько його хоче тебе сватать за Тараса — його Тарасом звуть.

Василина. Чудово, чудово! Унтер-офіцерша! Ха, ха, ха!

Явдоха. Не хочеш за Гупаленка, так Демид Семенович, як зачує, що ти вже скінчила гімназію і дома, зараз і з'явиться тут.

Василина. Пхе!.. Сільський учитель!

Явдоха. А ти хто? Не пхекай краще! Ну, Гупаленка я не знаю, чула тільки, що красивий, а Демид, так і пошукать такої пари: гарний, молодий, хорошого роду і закоханий у тебе. Чого тобі ще треба?

(Входить Іван в мундирі старшого писаря).

ЯВА III

Ті ж і Іван.

Іван. Можна до вас на постой?

Явдоха. Заходьте, заходьте!

Іван. У нас такі прибори йдуть, як перед приїздом корпусного, ніде і примоститись. Василино, там мама тебе шукає.

Василина. Навіщо?

Іван. А я знаю? Питали мене, чи не бачив, так я догадуюсь, що шукають.

Василина. А, господи! Знов заставлятимуть щонебудь робить коло обіду, а я нічогісінько не тямлю.

Іван. Учись.

Василина. Сам спиш, а другим раєш робити... Писар!

Іван. Старший писар корпусного штабу.

Василина. Важна птиця. (*Вийшла*).

Іван (*услід*). Саме по гнізду синиця!.. І ви тут прибираєтесь, як на смотр.

Явдоха. А як же! Гості важні будуть.

Іван. Суєта! Чи нема сірничка?

Явдоха. Он на столі. Тільки не смітіть, Іване, складайте попіл у ту мисочку, а то ви завжди все кидаєте куди попало.

Іван. Коли є мисочка, то можна у мисочку... Гарний диванчик. Коли це купили? (*Розкурює*).

Явдоха. На цих днях.

Іван. А полежать на ньому можна?

Явдоха. Де ж таки! Бога бійтесь!.. Нова канапка, а ви з ногами...

Іван. Не можна — не можна!.. Я у вас нароблю цигарок, а потім піду в леваду, там на траві полежу. Трава тиха, як і я: мни скільки хочеш — мовчить.

Явдоха. А вас же хто мне?

Іван. Життя!

Явдоха. Бо, кажуть, ви самі винні...

Іван. А? Винен? Може! Знаєте, занадто вже багато судців: куди не гляну, суддю побачу! А може ж і судді винні! Ха! А в чім моя вина? В тім, що я писар, а не генерал.

Явдоха. Я кажу те, що чула.

Іван. Знаєте, Явдохо, ви розумна людина, і не пристало вам за другими, як сороці, говорити пусті слова!.. Єсть люди, що вік працюють, життя творять,— це ваш чоловік Карпо, мій брат, падаю ниць перед ним; люди, що все своє життя з праці других забирають і нічого в життя людське не кладуть,— це брати мої: Михайло, Петро — і з ними носяться як з писачою торбою... Суєта!.. Я ж попав на корабель непевний, корабель розбито і викинуто мене на берег, я обмок, замерз, сушусь, гріюсь, а всі кричать: ледащо! Підождіть! Дайте обсохнуть і нагріться!

Явдоха. Я нічого не кажу. Грійтесь і сушіться. Карпо теж не сердиться на вас, а батько...

Іван. Е... Суєта!

Надворі чути голос: „Як запряжем, то скажем". Іван робить цигарки на задньому плані.

ЯВА IV

Ті ж, Макар і Карпо.

Макар. Добридень, Явдохо!

Явдоха. Добридень, тату, з неділею будьте здорові. (*Цілує його в руку*).

Макар. Спасибі, дочко! А Іван у будень спить, а в свято за роботою.

Іван. За цигарками.

Явдоха. Піду ж я ще поможу мамі обід варити. (*Вийшла*).

Макар (*до Карпа*). Так мені радісно, сину, на серці, що я і сказати не можу. Як ти прочитав учора мені телеграму, що сьогодні приїдуть наші учені, то я цілу ніч не спав, а вранці, до схід сонця, встав, ходжу по леваді та одно думаю: як то господь благословив мої труди, поміг нам з тобою повчить дітей і піднять свій рід!.. І все те дякуючи твоїй праці, сину! Тепер учи своїх дітей, як учив братів, і бог тебе благословить від щедрот своїх, бо ти, сину, заслужив за свої труди і від бога і від людей хвали. Тепер, сину, нам легше буде, всіх вивели й возвели в люди! Мені Михайло торік казав, що незабаром буде статський совітник — це все одно, що генерал...

Іван. Луб'яний...

Макар. Що?

Іван. Паличка оця. (*Показує на паличку, що робить цигарки*). Неначе дерев'яна, а як придивився, то вона з лубка.

Макар. Його паличка цікавить!.. Василина або вчителькою буде, або помагатиме матері в хазяйстві;

а учена дівчина і пару собі пристойну знайде. От Гупаленки ждуть сина з служби восени і переказували, що хочуть сватать Василину. Люди багаті... Петро — кандидат прав. Виходить, має всі права... Всі права! Не абищо — юриста! І чини посиплються на чоловіка, і гроші покотяться в кишені; повірені добре заробляють!

Іван. Нехай ще покандидатує спершу.

Макар. Це ж не писар? Кан-ди-дат!

Іван. На канцеляриста!

Макар. Ти б оглянувся на себе: четвертий місяць в запасі, лежиш та спиш...

Іван. Я не сплю, я думаю: яких прав я кандидат, і яку роботу мені робити.

Макар. Пора вже щось і видумати.

Іван. Це не так легко: дуже довго про себе нічого не думав. П'ять літ була готова ложка, миска, квартира, а тепер обернувся назад, як в тумані все манячить — нічого не розберу... Заглядаю вперед в далеку далечінь — нічого не бачу. І от лежу та думаю: що його робить? Скрізь хвилює „море житейське", а мій човен без весел і без стерна: куди і як мені пливти і чим мені гребти, та й до якого берега причалити?

Макар. З тебе був би добрий кумедіянщик, ей-богу!

Іван. Талан бачите, чи що? Мені це кажуть всі, та я боюся свого талану.

Макар. І все на штуках! Змалку і до цього часу кумедію якусь приставляєш! То в Америку чогось тікав; то через голову перекидався, як млинок; то на ходулах ходив; то пищав цвіркуном та свистав соловейком, учителям язика показував, а тепер лежиш і думаєш!.. Хоч би соловейком свистав — однаково у нас соловейків каношчі коти поїли.

Іван (*сміється*). Забув на лихо, а то б я вже вас розважив.

Макар. І вся твоя біда в оцих кумедіях. Через них і вчився погано!

Іван. Чого ж погано? В четвертім класі, на другий рік, мав всього на всього тільки чотири двойки.

Макар. Мало.

Іван (*сміється*). Чудак!

Макар. А через що ті двойки?.. На канікулах би учиться, брат же Михайло вже був в університеті, показав би; а він залізе в бур'ян, та й цвірчить цілий день цвіркуном. А увечері в дерезі свистить соловейком — шукай його, щоб учився.

Карпо (*сміючись*). Ми з Явдохою, бувало, слухаємо цілий вечір Івана, думаючи, що справді співа соловейко... Ловко свистів.

Іван. Не без користі время проводив.

Макар. Ну, ще соловейко, то хоч приятно; а що вже той цвіркнув мені наобісів, то страх! Цвірінь та й цвірінь, а де воно цвірінька, не розбереш... А то знову по театрах лиха година носила, та ще не абияк, а в бороді з вусами!.. (*Сміється*). Кумедіянщик, настоящий кумедіянщик! І сміх, і горе!

Іван. От прошле время, а ей-богу, я в гімназії менше пустував від других; тільки, як той казав: великим грішникам дурно все проходить, а малим такого бешкету задають, що й на старість буде в пам'ятку. Яків Яєшня щодня начіпляв бороду і навіть в театральному буфеті для штуки знакомився з нашим надзирателем, курив з ним, частував його горілкою — і нічого! А я один той раз начепив бороду — і піймався.

Карпо. Мабуть, погано начепив, не уміючи?

Іван. Та ні, добре начепив! Тільки, знаєш, скучне щось грали, я давай кричать цвіркуном... В театрі

сміх — я ще дужче. Десятські почали шукати цвіркуна між слухачами, один шельма прислухався і підійшов взаду. Я не бачив, і тільки що зацвірчав, а він мене за рукав, почав тягнуть, я його штовхнув, він упав і промовив: держіть цвіркуна! Тут підскочило ще два і потягли цвіркуна з театра. Я почав борюкатись, хотів утекти, а один піймав мене за бороду та й одірвав. Спершу злякався, думав справжню бороду одірвав чоловікові, а потім розібрав діло, і потягли мене наниз, а там якраз курив наш надзиратель Шпігановський. Побачив. „Піймались, каже, господин цвіркун!" А я йому язика показав.

Макар. Доцвірінькався! (*Всі сміються*).

Входить Василина.

ЯВА V

Ті ж і Василина.

Василина. Тату! Коні вже запряжені, і мама сердяться, що ви не їдете на вокзал за братами; кажуть, що ви опізнитесь.

Макар. Та все через цього цвіркуна. (*Бере шапку*).

Іван. І тут я винен — отак усе!

Макар. Треба поспішить, щоб не опізнитися. (*Вийшов*).

Карпо. Та ще рано!

Іван. І охота татові самому їхать на вокзал... Тут всього дві верстви.

Карпо. Рад, що таких дітей діждався.

Іван. Щастя, що батько тебе діждався, а то все суета!

Василина (*обіймає Карпа*). Братику, мені треба купити новеньку шляпку, бо у мене стара, нема в чім піти до церкви.

Іван. Чого ж тільки шляпку? По-моєму, то треба і рукавички, і модне плаття, і мантильку, і зонтик.

Василина. Ну, а як же? Вісім літ носила в городі шляпку, а тепер що мені надіти? Невже запаску?

Іван. На голову? Де ж таки!

Василина. Крупа!

Іван. Ха, ха, ха!

Карпо. Ти ж перше не ходила дома в шляпі, а тепер як нарядишся по-городському, то будуть люди сміятися, пальцями тикать!

Василина. Та як же мені одягтись?

Карпо. Як усі багаті хазяйські дочки нашої околиці.

Василина. В запаску?

Іван. На голову?

Василина. Крупа!

Карпо. Одежа повинна одповідать становищу, в якім чоловік живе, а я не знаю, чим ти хочеш бути: чи хазяйською дочкою, при батькові, при матері, пильнувати господарства, чи, може, учительською будеш...

Василина. Я хочу учитись, я хочу лікарем бути.

Іван. І будеш виписувати на одну бородавку кварту азотної кислоти.

Карпо. Я не знаю, як батько; а я не згоден. Я вас повчив, а тепер пора своїх дітей учить.

Василина. Хіба ти нас учив?

Карпо. Спитай батька.

Василина. Земля батькова, то батько і учив усіх.

Карпо. Спасибі, що оцінувала мою працю.

Іван. Земля сама не годує, треба працювать біля неї.

Василина. Обізвався працьовитий!

Іван. Карпо один робить, а ми пороззявляли роти, як каліки, та й кричимо: дайте, не минайте!

Василина. Може ти каліка, а я ні!

Іван. А що ж ти робиш, чим ти відрізняєшся від мене?

Василина. Я вісім класів скінчила, а ти що?

Іван (*витягується*). Старший писар корпусного штабу.

Василина. Ха, ха, ха! Великий чин! (*Ходить по хаті*).

Іван. Діло не в чині, а в начинці! От візьми порося: що воно? — свиня. А начини його доброю начинкою, дуже смачна штука! Так і людина... Ти думаєш, як я писар, то на мене можна пхекать? Помиляєшся. За ці п'ять літ я стільки прочитав добрих книжок, що тобі й не присниться; і горя набрався, і дечому навчився такому в суворій школі життя, чому ніяка школа не навчить.

Василина. Бачу, що ти научився базікать.

Іван. Слухай, Васочко! Ми все балакаєм з ножа: гостро та уразливо; так не годиться. Давай будемо говорить як брат з сестрою.

Василина. Говори. (*Сіла*).

Іван. Виною всьому наше виховання, і я розумію, що тобі не легко помиритись з тим станом, з якого вийшла і куди тебе фортуна тягне силоміць назад.

Василина. Ніхто мене не може присилувати жити на хуторі.

Іван. Не в силі діло! Ти хочеш буть лікарем — це хороші мрії; а чи можеш ти буть лікарем, про це і не думала. Не кожний художник — художник, не кожний письменник — письменник, не кожний лікар — лікар: скрізь нужен талан! Це перше всього. А друге — ти не довчишся, бо це не легко... Тільки марно згаєш час.

Василина. Що ж то, я така дурепа?

Іван. Сама середня людина.

Василина. Для чого ж мене вчили в гімназії?

Іван. Щоб не ходила у тьмі, а в світлі, щоб розумніша була!

Карпо. Щоб була в поміч матері; а вийдеш заміж, щоб була хорошою, доброю жінкою своєму мужу, освіченою матір'ю своїм дітям.

Василина. Ха, ха, ха! Жінкою! Матір'ю!.. Ха, ха, ха! Для цього не треба було кінчати вісім класів. А тепер за кого я піду? Для сусідніх наших козаків — я і багата, і учена, побояться навіть сватать, та я і сама не піду за неосвіченого гречкосія; для освіченого чоловіка іншої верстви — я бідна і простого роду, такий мене не візьме. А будь я лікар...

Іван. То сама б женилась?

Василина. Відчепись! Що ви мене заміж віддаєте. Я не хочу заміж.

Карпо. Ніхто ж тебе не силує заміж, це так говориться, до речі. Ти маєш права вчительки — учи.

Василина. В селі?.. Де, крім противних дітей, ні одної освіченої людини нема? Ні до кого слова сказати, ні з ким душу одвести... (*Крізь сльози*). Ні опери, ні театра!.. (*Плаче*). Училась, училась, і на тобі! Сиди на хуторі, глечики мий! Ох, нещасна я людина, для чого дівчиною родилась? Брати Петро й Михайло будуть жить у городі, серед підходящого громадського життя, а я? Хоч з мосту та в воду! (*Вийшла*).

ЯВА VI

Карпо та Іван (мовчать).

Іван (*ходить по хаті*). Бідні, нещасні люди: вирвуть мале дитя з сільського грунту і переса-

дять на інший... Помалу, помалу воно там коріння пускає. Садовники його обріжуть і заставлять рости так, як їм здається, що воно гарно, і виходить каліка, покруч — гіллям вниз! От і ми: всі покручі! Від мужиків відстали, до панів не пристали!..

Карпо. То ще не біда, що до панів не пристали, а біда, що від села та людей своїх, та від землі відстали!.. Нещасна земля, гірка твоя доля! Тікають від тебе освічені на твої достатки діти і кидають село у тьмі... Хоч задушіться тут — нема їм діла. Вони чужі нам, а ми їм. Забрали все, що можна від землі, виснажили гречкосія і покинули! Ані лікаря, ані ученого хазяїна, ані доброго адвоката — нікого нема в селі! Тільки вивчився: прощай, батьківська стріха, прощай, село, навіки!

Іван. Виходить: і не учить — погано, і учить — погано?..

Карпо. Ні, треба учить, тільки не так.

Іван. А як по-твойому?

Карпо. Чого ти від мене захотів? Єсть розумніші, — нехай вони придумають.

Іван. Навряд! От і я: покруч, каліка і живу у тебе на шиї! Ти не сердься на мене, що нічого не роблю — я скоро візьмусь за діло.

Карпо. Одпочивай, одпочивай! Думаєш, я не розумію, що ти утомився і тілом, і душею? Розумію! Я рад, що ти вернувся в доброму здоров'ї, бо, признаться тобі, дуже боявся, щоб ти не попав у дисциплінарний батальйон.

Іван. Ха, ха, ха! А що ти думаєш?.. Діти взагалі не розуміють, що вони роблять і чого хочуть. Часто це бувають оригінальні натури, вони не містяться на тім прокрустовім ложі, на яке їх кладуть, ну, і пропадають. Добре, що я в свій час

зрозумів, що мені треба обрізать своє серце — і раптом перемінився!..

Карпо. Слава богу!

Іван. А все ж таки стою на роздоріжжі, і яким шляхом іти — не знаю.

Входить Демид.

ЯВА VII

Ті ж і Демид.

Карпо. Демиде! Здорові були! (*Цілуються*). Дуже рад вас бачити.

Демид. Як поживаєте?

Карпо. Спасибі! Живем серед натури, здається — натурально! Щодня бачимо, як на світ благословляється, як сонечко сходить, цілий день працюємо і, утомлені, разом з сонцем одпочиваємо.

Демид. Радісно і мило так жить. (*Пізнає Івана*). Іван?

Іван. Писар корпусного штаба в запасі. (*Обнімаються*).

Демид (*дивиться на Івана*). Ой, як же ти перемінився! Ледве пізнав, а більше догадався! І погляд не той, не веселий... Що ж поробляєш, давно вернувся?

Іван. Чотири місяці, як вернувся, і ввесь цей час лежу та думаю: що робить? А ти учителюєш?

Карпо. А як же, випускаю неграмотних грамотіїв у світ.

Демид. Ну, вже й неграмотних.

Карпо. Сам, брат, учився в сільській школі, на екзамені читав, не розуміючи нічого: „На берегу пустынных волн стоял он дум великих полн!..“ А через два роки зробився неграмотним!.. Нема

чого читать, а найгірше, що не розумієш того, що читаєш... Ну, й покинув, ну, й забув.

Демид. Одначе у вас он чудова бібліотека, а поговориш з вами, то думаєш, що ви скінчили вищу школу.

Карпо. То вже як брати почали учитись в гімназії, так і я з їх поміччю почав наново учитись і от за п'ятнадцять літ мало-помалу зробився грамотним!.. Стривайте, як же це? Ви ж мені казали, що поїдете на учительські курси?

Демид. Я і приїхав на курси.

Карпо. Де ж тут курси?

Демид. У вас. Я приїхав повчитись.

Іван. Хіба і ти вже грамоту забув?

Демид. Ха, ха, ха! Приїхав поучитись хліборобству.

Карпо. Жартуєте?

Демид. Ні. Щиро кажу. Додумався до одної ідеї... Бачите, учителювать в сільській школі і не працювать біля землі — прямо таки гріх! Подумайте: я щорічно п'ять місяців нічого не роблю в школі. На вакаціях учителі здебільшого робляться акторами і грають препогано аматорські спектаклі, а я хочу завести маленьке зразкове хазяйство на трьох десятинах і думаю згодом, коли моє хазяйство піде добре, подать у земство проект, щоб при кожній школі було таке хазяйство, де б діти бачили, як треба землю оброблять, щоб не дряпали її, як дряпають батьки, без системи.

Карпо. Чудово! Діло! Хороше діло! Ідея золота! Тільки вам треба буде самому всяку роботу робить, бо на малому хазяйстві не можна наймитів держать.

Демид. А звичайно. Звичайно, самому, для того я й приїхав, щоб робити.

Карпо. А на який строк?

Демид. Я думаю, що до Семена всі роботи пройдуть перед очима і скінчаться.

Карпо. Певно. Дуже рад, дуже рад такого робітника мать. То я вам заплатю в строк до Семена по вісім карбованців в місяць, на моїх харчах.

Демид. Що?

Карпо. Мало? Така ціна — більше не дам!

Демид. Я не розумію, завіщо ви хочете мені платить, як строковому?

Карпо. Щоб робота була справжня і щоб ви були справжнім робітником — інакше нічого не буде! При цій тільки умові ви навчитесь і побачите, чи можна так робить, як то вам тепер здається, чи це тільки ті благі бажання, якими вимощено пекло.

Демид. Ну, знаєте... Я, ей-богу, не знаю, що сказать! Це... це... Ви неначе хочете посміятись, стати на перешкоді...

Карпо. Борони боже! Скажіть мені щиро: ви хочете робить, чи так тільки, розважатись досхочу?

Демид. Робить!

Карпо. Ну, а за роботу платять! Який же ви будете робітник і яке у вас буде зразкове хазяйство, коли ви будете робити досхочу — це буде химера, а не праця! А от коли я вам заплатю, і ви візьмете на себе обов'язок справжнього робітника, то це привчить вас до робочої дисципліни, і після строку у вас перед очима буде ясна стежка, ви не будете себе обманювати, а певно знатимете: куди приведуть вас ваші хороші жадання...

Іван. Правда! Діло! У кожнім слові життьова правда: привикнуть до робочої дисципліни! Це не слова, тут зразу побачиш, чи ти годишся на діло... Робоча дисципліна... Важна річ! Куди б молодий

чоловік свій путь не направив — скрізь робоча дисципліна поможе стать на тверді ноги! Робоча дисципліна!.. Це слово зразу перевернуло мене... Я наймаюсь до тебе в строк до Семена. Приймаєш?

Карпо. З радістю!

Іван. Став могорич!

Карпо (*сміється*). За обідом вип'ємо: і по случаю приїзда братів, і могорич.

Іван. Ну! Неначе лантух піску лежав довго на плечах і раптом зсунувся, так легко стало! Робоча дисципліна — чудове слово! За що не візьмись, без цієї дисципліни нічого не зробиш! Ну, тепер і я чоловік — хоч і строковий!

Демид. Ну, як так, так — так! Нехай буде по-вашому: стаю і я в строк!

Іван. Тільки не годуй кандьором, бо підніму бунт. (*Карпо і всі сміються*).

Входить Явдоха, а потім Василина.

ЯВА VIII

Ті ж, Явдоха й Василина.

Явдоха. А, Демид Семенович! Я вас пізнала у вікно! Чого ж це ви так довго не заглядали до нас?

Демид. Ніколи було.

Іван. Зате ж тепер найнявся у Карпа в строк до Семена.

Явдоха. Що?

Іван. І я строковий!

Явдоха. Та відчепіться, що ви мелете. (*Входить Василина*). Бачиш! Я ж казала, що то Демид Семенович приїхав.

Демид. Доброго здоров'я... (*Чоломкаються*). Скінчили? (*Василина кивае головою*). Поздравляю! Що ж тепер — учительницею?

Іван. В строкові краще!

Василина. Ще не знаю. А сестра ваша, Маня, що робить? на курсах?

Демид. Ні, вийшла заміж.

Іван. Натуральні женські курси! (*Карпо сміється*).

Василина. Коли, за кого?

Демид. Після паски повінчалась з учителем, Олександром Кручковським.

Василина. А курси? Вона ж торік збиралась їхати на курси?

Іван. Дівчина тоді кінчає всі курси, коли виходить заміж!

Василина. Та відчепись, от ще отець-базіка!

Демид. І справді, знаєте, чи до курсів, чи після курсів, а прийдеться вийти заміж, коли посвата чоловік достойний, що, мовляв, ще й до серця припадае. Так чого ж його відкладати?

Іван. В квадраті натурально! І птиці ранньою весною паруються.

Василина. А чому ж ти не паруешся?

Іван. Я ще ні чоловік, ні птиця! А строковий!

Василина. А, ну тебе! Вибачайте, мені ніколи, братів ждемо, треба помогти мамі. (*Вийшла*).

Явдоха. І я принарядюсь, бо певно скоро приїдуть. (*Вийшла*).

Карпо. А цікаві жінки! Покинули все і прибігли подивитись: чи Демид, чи хто другий приїхав.

Іван. А може, його тут ждали?

Демид. О! якби то! Я б був дуже радий!

Карпо. Ну, пани мої робітники, хоч сьогодні й неділя, а поки приїдуть гості, мені треба заглянути по хазяйству!

Демид. Ходім, і ми з вами!

Іван. Слухай. Я начну свій строк з вівторка, а то приїдуть брати, хочеться побалакати.

Карпо (*сміється*). Ну, ну! А страшно? (*Сміється*).

Демид. А що ви думаєте? Зразу будуть сміятися ваші робітники.

Карпо. З справжньої роботи не сміються! (*Вийшли*).

ЯВА IX

Входить Явдоха з бокових дверей з гарною хусткою в руках і починає перед дзеркалом пов'язуватись.

Явдоха. Василина пхека на Демида! Бреше! Як побачила його в вікно, то загорілась, як калина... Розбери дівчат. Добре було б, щоб вона за його вийшла заміж... А то — учитись! Нам своїх дітей треба учить... Бідний Карпо вже затомився, все на братів та на сестру тратить.

Вбігає Василина.

Василина. Ой, сестро, біда!

Явдоха (*тривожно*). Боже мій, що там сталось?

Василина. Печериці згоріли!

Явдоха. Ото! Бідна мама! Вони так хтіли догодить Михайлові, на превелику силу дістали печериць, і на тобі — згоріли. А хто ж був біля печі?

Василина. Я.

Входить Тетяна.

ЯВА X

Тетяна (*до Василини*). А! а! Ви тут, утікли? Нашкодила та й втекла!

Василина (*кидається на шию і не дає гово-*

рити). Мамочко, голубочко... Я завтра сама побіжу на вигін, назбираю печериць, Михайло засмажить по-вченому, і я вивчусь.

Тетяна. Ну, годі вже. Пусти! Очіпок зіб'єш з голови. (*Поправляє очіпок*). І тобі не сором: училась, училась, вісім літ училась, і печериць не умієш засмажить! Михайло мужчина, і все уміє, а як розкаже про яку смачну страву, то аж їсти захочеться, так гарно.

Василина (*наївно сміючись*). Мамочко! Михайло мабуть в університеті научився смачно їсти і гарно печериці смажити, а я ж ще на курсах не була.

Тетяна (*добродушно*). Ну, щастя твоє, що ти недавно приїхала додому, а то б я тобі печериць дала.

Василина. Ха, ха, ха! Хіба б ви мене били?

Тетяна. Атож!

Василина. Ні, мамочко! Ніколи не повірю, ви такі добренькі, та щоб били свою єдину доню!

Тетяна (*до Явдохи*). Взяла, поставила печериці без масла і без сметани на огонь, а сама сіла за книжку. Я масло била в сінях, а Домаха пішла по воду. Чую, смердить горілими печерицями. Вбігаю — згоріли! Ні спекти, ні зварить, ні прясти, ні ткати... Що ж ти умієш?

Василина. Я умію, мамочко, морожене робить. (*Тетяна сміється добродушно*). Солодке, солодке! От купіть форму — я вам зроблю... Е... та що ж, у нас льоду нема!

Тетяна. Ох, треба буде учить канальську лисичку, бо хто ж тебе таку недотепу візьме?

Явдоха. У нас уже єсть...

Василина. Єсть, єсть! У Явдохи, мамо, єсть курчата!.. манюні, манюні, та гарнюні — я люблю курчаток!

Тетяна. Дивитись любиш на курчаток, а як виводить, то того не тямиш.

Василина. Я навчусь, всього навчусь, тільки перше треба поїхать на курси!

Входять Карпо, Демид і Іван.

ЯВА XI

Ті ж, Карпо, Демид і Іван.

Демид. Здоровенькі були, мамо! (*Цілує руку Тетяні*).

Тетяна. Доброго здоров'я! Тількищо приїхали, саме на обід; мабуть, будуща теща ще жива! Вибачайте ж, ми гостей ждемо. Ходім, дочко, ходім, Явдохо, готовити стіл. (*Ідуть*). Карпо, будь ласка, дістань на вечір печериць.

Карпо. Та я ж вам дістав уже.

Василина. Мамочко!

Тетяна. Не годяться, зчервивіли.

Василина. (*Цілує матір, до Карпа*). Старі!

Явдоха сміється.

Тетяна. Чуєте? Загуркотіло! Приїхали!! (*Раптом іде у двері, за нею Явдоха і Василина*).

Карпо (*біля вікна*). Справді приїхали!

Надворі голос Тетяни: „Діти мої! Сини мої! Соколи мої!" Голос Василини весело викрикує: „І я скінчила, і я скінчила". Карпо і Демид ідуть у двері.

Іван. Суєта!

Завіса

ДІЯ ДРУГА

Проста хата, світлиця. На полу багато одежі, килимків, подушок у цвітних наволоках. Великий стіл. Віденські стільці, канапки. Обідають всі. Михайло сидить на покуті, коло нього з одного боку — Петро, з другого — Карпо і батько; далі з обох боків сидять: Демид, Іван і Василина. Мати і Явдоха подають обід.

ЯВА І

Михайло (*їсть*). Порося чудово засмажене, і полковник Сорокотисячников похвалив би! Недавно я обідав у нашого директора. Подавали теж порося — куди! Ні один повар так не засмажить поросяти, як мама!.. А начинка, начинка — таїть!..

Макар. Їжте, діти, їжте, та вибачайте, що все просте, хуторське!

Карпо. Дай, боже, повік!

Петро. О, якби нас у городі годували хуторськими харчами, добре б було!

Макар. Погано в городі годують. Я колись з тобою обідав.

Михайло. Наш директор і його брат, полковник Сорокотисячников, люблять смачно поїсти... А я до кулінарії маю охоту. (*Їсть*).

Макар (*до Карпа*). До чого Михайло має охоту?

Карпо. Любить поварювать.

Макар. А!..

Михайло (*проковтнувши*). І навчив я свого директора деяким приправам, так він часто кличе мене попробувати обід по мойому рецепту. Особливо нам печериці удаються.

Входять Явдоха і Тетяна. Одна несе макітру з варениками, а друга кисіль на емалірованім блюді. Василина хутко приймає тарілки, Явдоха ставить макітру, Тетяна—блюдо з киселем, потім дістають тарілки з шкафи, що тут же стоїть, і переміняють: Михайлові, Петрові й Демидові. Все робиться хутко, а разом з тим іде балачка.

Тетяна. Завтра дістанемо і ми печериць! Михайло, вареничків! Так, як ти любиш: запечені в свіжім маслі з сметаною. Петя, а ти? Їж, сину, бач, як вимучився! Василино, внеси зливок до киселю. Їжте, діти, їжте! (*Василина встає*).

Явдоха. Сиди, сиди, я сама! (*Пішла*).

Петро. От, якби таких варенників дали в кухмістерській, та ще на голодні зуби!

Іван. Можна луснуть.

Михайло. Ха, ха, ха! В кухмістерській! І у нашого директора не дадуть! Дорого. Подумай! Свіже масло і сметана в городі!.. А вареник любить масло і сметану: ллєш, ллєш, а він вбира та вбира в себе: зате ж, як і запечеться в цій приправі, прямо — безе!

Тетяна. Що ти сказав, сину?

Михайло. Безе! Поцілунок!

Іван. Добрий поцілунок! Як брусом заляже в животі, то мусиш цілувати бабу знахарку, щоб одшептала.

Михайло. Ха, ха, ха!

Тетяна. А ти їж кисіль, коли боїшся варенників.

Іван. Чого я їх буду боятись! Ого! Нехай вони мене бояться!

Явдоха (*вносить молоко. Їдять, розказують, приймають, що було на столі, і виносять*).

Карпо (*по паузі*). Ну, браття! Вип'ємо ще за здоров'я батька й матері, що годували нас, одягали, учили і до розуму довели.

Всі. Будьте здорові, тату, мамо!

Карпо. Випийте ж і ви, мамо. (*Наливає і дає*). Явдохо! (*Дає*).

Демид (*до Василини*). Мені так приятно у вашій сім'ї, мов у рідних.

Василина. Я навіть забула, що ви чужий.

Демид. Спасибі! Слова ці для мене дуже дорогі.

Тетяна і Явдоха. Пошли, боже, всім щастя!

Макар (*через сльози*). Щоб... Щоб... ви наш рід возвеличили і прославили, щоб до генералів дослужились!..

Петро. Спасибі!

Михайло. Дослужимось! (*Встає, цілує батька, матір*). От тепер би кофейку та гавану.

Тетяна (*до Карпа*). А ти, сину, і забув кофію купити?

Карпо. Забув!

Макар (*до Карпа*). А гавану?

Карпо. То дорога цигарка, тату.

Макар. А-а!

Іван (*до Михайла*). А ти курив колинебудь гавану?

Михайло. Курив! А ти?

Іван. Цілу сотню мав. Не люблю, роздав.

Михайло. Невже?

Макар. Та бреше він; де б він дістав, як воно дороге?

Іван. От ви вже, тату, не вірите, що я курив

добрі цигарки. Не забувайте, що я старший писар!.. Як наші повертались з Китая через Одесу, так мені привіз гостинця мій приятель.

Петро. А чом ти не поїхав у Китай? Побачив би світа!

Іван. Не захотів.

Михайло. Чого так? Грошей би привіз.

Іван. Я не люблю чужого.

Макар. Він любить спать.

Іван. Хто спить, той не грішить.

Михайло. І то правда. Заспівать би. А-а! Іван! Зацвірчи, брат, цвіркуном. Після такого обіду приятно посміятись і згадать дитячі літа.

Петро. Ні, свисни соловейком!

Іван. Забув уже всі штуки.

Михайло. Невже забув? Жаль!

Іван. Давня річ!

Петро. А як з театра виводили за те, що цвіркуном кричав,— забув?

Карпо (*сміється*). Про це недавно згадували.

Іван. Ні, я цього не забув і не забуду... А от мені цікаво: чи ви з Михайлом пам'ятаєте, як вас обох виводили з церкви за уха?

Михайло. Коли?

Тетяна. Бог зна, що вигадав!.. Ніколи я не повірю, щоб Михайла, або Петра виводили з церкви, та ще за уха!

Іван (*сміється*). Отже, ей-богу, виводили!

Тетяна. Не вірю!

Макар. Вигадки!

Іван. Він же, тату, тоді не був учителем, а дитиною. Петро, невже і ти забув?

Петро (*сміється*). А виводили.

Михайло. Чорт зна що!.. Може, Петра і виводили, тільки не мене.

Петро. Обох вивели! Пам'ятаєш, ми були раз на страсті, а я тобі показав трубочиста, що стояв у церкві, як з кагли виліз. Ти розсміявся, ухопив себе за носа, щоб не вибухнув сміх, та надувся, рука сприснула з носа і ти кикнув на всю церкву, а я й собі! Де не взявся кучерявий сторож, пам'ятаєш?

Іван. Живжа бривжа, собача корівжа, ашіна радова, кошкі, ножкі, собачі торошкі! (*Сміється*).

Михайло. Дурацькі слова!

Петро. Ха, ха, ха! І видумають! Так цей самий кучерявий, взяв одного й другого за вуха, і так, як пару бичків, співаючи разом з хором „розбійника",— вивів з церкви!

Михайло. Нічого подібного... Нарешті це зовсім лишні згадки. Охота! Мама може пригадати ще і не такі випадки, коли ми спали в колисці... Зовсім лишнє!..

Макар. А все Іван!

Тетяна. А може б ти заснув, сину?

Михайло. Ні, посидю з вами; мені дуже приятно побесідувати з своїми; бог його знає, коли побачимось, а я думаю завтра їхать.

Макар. Як?

Тетяна. Що ти? Оце вигадав! Два годи не бачились, а на третій увійшов у хату, поздоровкався і назад... Ми ж на тебе ще не надивилися.

Макар. Посидь, сину, з нами!

Михайло. Я рад душею... Я б сидів біля вас може все життя, якби не так склались мої діла...

Карпо. Які там у тебе діла? Екзамени покінчив і гуляй до августа.

Михайло. Другі діла. Як будете знать причину, то ви й самі скажете: їдь, сину!. Я б просив, щоб тут зостались тільки тато, мама, Карпо і Явдоха.

Явдоха. Вибачте, мені треба навідатись до дітей. (*Пішла*).

Іван. А ми ходім усі в леваду, там полягаємо під великою старою вербою, поспіваєм. Я люблю цю вербу; вона давня, давня, і так нахилилася до води, мов вітається з нею, а як зашумить своїм листом — наче шепче воді любовні речі.

Петро. Ого! Та ти поет!

Михайло. Через півгодини приходьте сюди та заспіваємо; я вже давно чув спів.

Василина. Гаразд. (*Ідуть. До Демида*). Ви торік гарно співали.

Демид. Я і тепер співаю і на скрипці граю.

Василина. А заграєте на скрипці?

Демид. Я буду у вас довго, то ще й надоїм.

Карпо. Ніколи йому буде грати.

Василина. А у неділю?

Карпо. Хіба. (*Вийшли*).

ЯВА II

Михайло, Карпо, Макар і Тетяна.

Михайло. У вас, мамо, неначе сльози на очах! Чого це? Заспокойтесь. (*Цілує її*).

Тетяна. І від радощів, сину, і від печалі, що хутко так від'їздиш... Тільки один Карпо з онуками, спасибі, біля нас!

Михайло. Бачите, мамо, от у Карпа єсть діти, онуки ваші, і ви радієте... І я хочу, щоб і в мене були діти... Треба мені женитися... А через те я повинен зараз вас покинуть, бо у мене є молода, і треба її навідать.

Тетяна. Молода є? Ти хочеш женитись? Слава богу!

Макар. Нехай бог благословить!

Тетяна. І пошле тобі щастя. (*Цілує його*). А хто ж твоя дівчина, сину? де вона, сину? чия вона, якого роду?

Михайло. Дівчина гарна, інтелігентна, скінчила Смольний інститут з шифром.

Тетяна (*утираючи сльози*). Господи! Господи!.. Які є дівчата!

Макар. З шифром? Що ж то, сину?

Михайло. Особий знак достоїнства.

Макар. Достойна, виходить! Дай, господи, дай, господи!

Михайло. Дочка полковника — Наталія Сорокотисячникова.

Макар. І придане добре.

Карпо. Це, тату, прізвище таке.

Макар. А!.. Ну, знаєш, воно недаремно таке прізвище — Сорокотисячні! Мабуть, багата?

Михайло. Я не знаю, тату!

Макар. А чом же не розпитав? Розпитай, сину!.. Там хоч вона і достойна, а все, знаєш, придане не вадить! Ти ж не абихто — скоро сам генералом будеш!

Михайло. Вона одна дочка, що є — то її.

Макар. Ага! Одна? Ну, це добре. Вже як одна, то, звісно, все їй дістанеться.

Тетяна. Чорнява, сину?

Михайло. Чорнява, мамо, а очі сині, як намальована.

Тетяна. То ти ж її привезеш до нас, покажеш? Може б ми з старим поїхали на оглядини: так годиться. Вони б нас побачили, а ми їх...

Михайло. Далеко це, мамо! Вони тепер за кордоном, на Рів'єрі... Батько її лічить очі,— бояться, щоб не осліп.

Тетяна. Ото, нехай бог боронить!

Карпо. Так ти аж туди поїдеш?

Михайло. Треба їхать. Не можна інакше. Ми умовились з Наталею Петрівною там побачитись... Тепер розумієш: не поїхати, вийде фе! Хамство! А поїхать — грошей треба! У мене є небагато, я зберіг, скільки міг... А вернувшись, треба мешкання гарне, повара... Хоч на перше врем'я, знаєш — рідня: наш директор — дядько, та й батько — полковник!.. Потім можна буде перевести на демократичну ногу, а зразу... Та воно і для кар'єри... Теж... Ти все розумієш, що там тобі розказувать...

Карпо. Та я одно розумію, що тобі грошей треба.

Михайло (*повів пальцем по горлу*). До зарізу!

Макар. Хіба не можна, сину, тут їх підождать? Навіщо терять гроші по чужих краях?

Михайло. Не приходиться; слово дав, що приїду, і вони там ждуть! Як же так? Скажуть: хвастун, мужик, бідняк і... розумієте... справді, вийде по-свинськи...

Тетяна. Напиши, що грошей нема.

Михайло. Ну, мамо!.. Більше на мене теряли — поможіть востаннє: дайте п'ятсот рублів! (*Макар і Тетяна дивляться на Карпа, Карпо тре голову і розводить руками*). Брат! Карпо! Ти достойніший із людей! Порятуй!

Карпо. Де ж я їх візьму? Мені на уборку трави і хліба треба немало, та ще ж і Петро, і Іван, і Василина попросять... Я не знаю, що робить!

Михайло. Виручай! Послідній раз!.. Тату! Мамо! (*Цілує то одного, то другого*).

Макар (*до Карпа*). Може, позичить у Кравченка; він дітей не учив, то в нього гроші є.

Карпо. Та є — то є, так треба процента великого заплатить; знаєте, який Кравченко?

Тетяна. Що ж маєш робить...

Карпо. Ваша воля... Як ви согласні, то я поїду до Кравченка.

Макар. А що ж робить, коли треба.

Михайло (*обнімає Карпа*). Голубчику! Я сам почуваю, як тобі важко тягтись! У мене серце болить, що ми так тебе виснажуєм, але що ж робить? Будь я простий зовсім, неосвічений чоловік,—цього б не було; а раз, брат, вліз в цю шкуру, тягнись за другими!.. При тому, знаєш, директор — дядько, батько — полковник, і знову Рів'єра... Це знаменитий курорт, там можна зустрітись і познайомитись навіть з міністрами і... і... одно слово: раз на Рів'єрі, то, виходить, чоловік багатий... і... не абихто! Розумієш? В душі я демократ, я всі ці забобони ненавидю, я рад був би помінятись з тобою... з кожним селянином... і жити тихо, мирно, серед нашої благодатної природи, без всяких витребеньок. Не можна! Течія несе в велике море...

Макар. Ох, несе!..

Тетяна. Чого ж воно несе?

Макар. Так говориться...

Карпо. Попробую. Я, тату, візьму у Кравченка, якщо позичить тисячу; бо як не стане на всі видатки, то знов бігать...

Макар. А так! Урожай хороший, якось викрутимось. (*Карпо вийшов*).

Тетяна. Поможи тобі, боже!

Михайло. Тату! Мамо! Я... я... не знаю, як вам дякувать за цю поміч! Розумієте? Обіцяв знатній баришні приїхати... і не поїхати... хоч кулю в лоб!

Тетяна. Захисти тебе цариця небесна! Навіщо все те добро, що ми маємо, здалося, коли через п'ятсот карбованців прийшлось би убить себе... Цур йому! Не говори так... А коли ж, сину, ве-

сілля? Ти зарані дай нам звістку, щоб ми приготовились. Треба весілля одбуть гучно, щоб усі знали і бачили, на кому ти женився.

Михайло. У нас, мамочко, ніякого весілля не буде! Тепер не та мода, що колись була, особливо серед знатних людей, де я беру собі жінку.

Макар. Як нема весілля?

Михайло. Нема.

Тетяна. І не вінчаються?

Михайло. Ні, вінчаються! Тільки після вінця молодий і молода зараз на поїзд і поїхали там куди на неділю, чи й на місяць.

Макар. Он як! Все не так, як у людей.

Тетяна. То це ми не погуляємо і на твоїм весіллі? І невістки не побачимо?

Михайло. Як можна? Я потім зберусь і приїду до вас, або ви до мене приїдете, та й побачимось...

Тетяна. Дивно якось! Не знаю, що й сказать. Може, воно й добре, а тільки щось у мене до такої моди серце не лежить. Весілля в дорозі, на поїзді! Ні людей, ні музик — це не весілля!

Макар. Пам'ятаєш, стара, як ми весілля справляли?

Тетяна. Два тижні. Покійний тато аж заслабли.

Макар. Людей, як комашні; гвалт, співи, музика тне; спершу молодь, а потім старі такі танці затинали, що землі в коліно вибили на подвір'ї. Згадав і наче помолодшав сам. (*Цілує Тетяну*).

Тетяна (*сміючись*). Оттакої! Мало не сорок літ, як побрались, а він цілуватись!

Михайло. Ха, ха, ха! Так ми справимо знову ваше золоте весілля. (*Позіхає*).

Тетяна. Може б одпочив, сину? Там у Явдохи гарно, ані мушки, — і холодок.

Михайло. Ні, мамо, вже не рано, скоро й вечір.

Входить Терешко.

ЯВА III

Ті ж і Терешко.

Терешко. Здорові були! З неділею, сестро!

Тетяна. О, брат Терешко. (*Цілуються*). Де ти взявся?

Терешко. Навмисне приїхав. Здоров, Макаре! (*Цілуються*). Чув ще позавчора, що приїдуть учені племінники, взяв свого Матюшу, та й поїхав, щоб побачитись! А це ж, певно, Михайло?

Михайло. Я, дядюшка!

Терешко. Пан, справжній пан, страшно і підступать! Поцілуємся, чи що?

Михайло. А як же? Я для вас не пан. (*Цілуються*).

Терешко. І пахне паном. Єй-богу! Вуси пахнуть наче м'ятою, чи любистком.

Михайло. Ха, ха, ха!

Терешко. Гарний! А мундир — бач який!.. Ну, вже і я своїх менших учу, може, і мені бог пошле щастя діждатись такого пана! Матюша перейшов у перший клас! Бідовий! Там, брат, чита, заслухатись! Оце недавно читав у чайнім домі трезвості, та так йому плескали, що ой, ой! У нас село величезне, так трезвість театр поставила, і самі наші парубки і чоловіки, які помолодші, роблять представлення. Все іде за проводом нашого писаря: він перше служив у театрі, а тепер писарем, так зна це діло. Скоро все містечко буде представлять!.. І нічого, розважають; оце зимою підеш — ніч довга, а там і не оглянешся: трохи послухаєш, трохи поспиш, диви — і півні заспівали!

Михайло. Це добре, дуже добре, що в селі є театр; корисна розвага!

Терешко. Одно погано, що менше стали прясти і ткать; як представлення, то вже і ткачі, і пряхи там!

Макар (*сміється*). Прядуть!.. Туди нашого Івана не достає...

Терешко. Вернувся? І що ж, дослужився до якого чина?

Макар. Старший писар.

Терешко. Слава богу і за це! Все ж не простий мужик. Писар, брат, тепер важна птиця. От забалакався, а коні стоять не розпряжені, і Матюша сидить на возі! Я зараз. (*Іде*).

Макар. Стривай, я звелю, щоб робітники розпрягли, а Матюша нехай іде в хату! (*Виходить*).

Тетяна. А я вам дам пообідать.

Терешко. Спасибі, сестро! Я такий, що й сам би сказав, якби їсти хотів. Ми з Матюшею у Балабанівці, у мого кума, добре пообідали. Коней попас і пообідав. (*Виходить*).

ЯВА IV

Тетяна і Михайло.

Тетяна. Що ж би я своїй невістці подарувала? Так все наскоро, що й не придумаєш; та я, сину, і не знаю, що можна подарувать знатній та ще багатій панночці?

Михайло. Краще, мамо, нічого. Бо подарунок треба зробить не менше, як в сто карбованців, а де ви їх візьмете, коли от і мені треба дать, і тому, і другому... Нехай уже колись те зробите, як менше буде розходу.

Тетяна. Ні, сину, не можна так. Мені покійний

батько Макарів, ваш дід, як я ішла під вінець, подарував самими червінцями сто карбованців. Так вони і лежать у мене; то я тобі, сину, віддам, а ти від мене подаруєш їх своїй... як її звуть?

Михайло. Наташа... Наталка!

Тетяна. Еге, еге, Наташі! Подаруєш їй, щоб вона знала, яка у тебе приязна мати; хоч і проста, а обіход, мовляв, знає.

Михайло (*цілує в обидві руки*). Спасибі, мамочко! Це мені дуже приятно, і Наташа буде он як рада.

ЯВА V

Ті ж, Макар, Терешко й Матюша.

Терешко (*тягне за руку Матюшу*). Та не соромся! Іди, іди, Матюша! Що ж, що він губерський учитель? Нічого! А все таки двоюродний брат тобі. (*Вводить*). От глянь! Бач, який мундир? Такий і в тебе буде. Будеш учитись — будеш паном! Тільки не цурайся, сукин сину, батька. Ну, здоровкайся!

Матюша незграбно, по-дитячи, спершу одводить, а потім приставляє праву ногу до лівої. Михайло цілується з ним.

Терешко. Учтивий, почтивий — вже воно й на щось закандзюбилось: бач, як ногу приставив... Сказано — наука! Одно мені боязко: отак учиш, учиш, сучої пари, дітей з посліднього, а потім дивись, вийде такий супис, як Білоконенко! Ти знаєш, Макаре, Білоконя?

Макар. Сидора?

Терешко. Еге! Син його тепер, брат, у війську, ротмистер, шкадроном командує! Не абищо, а все ж таки син! Білоконь же на нього скільки потратив! Одного коня купив за триста рублів. І що ж би ти думав? Поїхав старий до нього аж у Варшаву,

так що ж? Він його, супостат, не прийняв! Були гості, охвицери, так аж поки не розійшлись гості, старий сидів на кухні з денщиками. А? Ну, вже б я не подивився, що він ротмистер!

Михайло. Скотина!

Терешко. Атож! Твар нечувственна! Посоромився батька прийнять при всіх, а? Ти мені, вилупок, гляди! Я брат, сердитий і палений! Я не Білоконь! Вернувся додому і давай хлипать, що син дуже запанів. Кислиця дурна! Я б його при всіх охвицерах... Нехай би тільки одважився зневажити мене! Хто тебе родив? Я! Хто тебе вивчив? Я! Хто тебе ротмистром зробив? Я! Та за чуба, та в морду! От так їх треба учить, щоб проти роду носа не драли! Чуєш?

Михайло. Хто соромиться простоти свого батька, чи матері, простоти свого роду — такого не варто і чоловіком назвать!..

Терешко. Чуєш? Бач, он мундир який, губерський учитель, — це тобі не яканебудь свиня, а поштивий до батька, до неньки! Гляди мені!

Матюша. І я буду поштивий, от побачите!

Терешко (*ніжно*). Ах ти, каналія! Та я знаю, що ти гарний хлопчик; це так говориться, що бач, які є виродки!.. А як він читає? Чудово! Ану, прочитай, Матюша, напам'ять гуси.

Матюша. Та я зіб'юся!

Терешко. Ну, ну, сміливо!

Вбігає Василина.

ЯВА VI

Ті ж і Василина, а потім Іван, Петро і Демид.

Василина (*до Михайла*). Можна?

Михайло. Ідіть, ідіть!

Терешко. Перебили.

Василина. От, якби ти, Михайло, почув, як наш Іван співає. (*Побачила Терешка*). Здається, дядько Терешко?

Терешко. Уже й здається! Та він же, він, не який лисий чорт! Бач, як виросла за рік! Дівка хоч сьогодні заміж! (*Цілується*). Діждала, сестро?..

Тетяна. Слава богу! (*Утирає сльози*).

Терешко. Чого ж плакать? Танцюй, радій! Ех, ти! А це мій Матюшка, Василино. (*Матюша так само ногу приставляє і цілується з Василиною*). Це твоя сестра, двоюродна сестра. Бач, яка панянка вийшла, а все через те, що вчилась. Ну, читай же гуси. (*Входять Іван, Демид і Петро*). Помішали знову!

ЯВА VII

Ті ж, Іван, Петро й Демид.

Всі. А! дядько Терешко! (*Цілуються*).

Терешко (*показує на Демида*). А це ж чий? Може... (*Підморгує до Василини*). Га? Ха, ха, ха!

Демид. Та ви мене знаєте; учитель, Демид.

Терешко. Паньків?

Демид. Еге!

Терешко. Знаю, знаю. Здоров будь! (*Цілуються*). Ай, бравий козарлюга! Може неправда, Василино? (*Василина соромиться і ховається за спину матері*). Отак! То й учені соромливі; а я думав, що тільки наші дівки раків печуть. Ну, ну — не буду. Що ж, Іване, добра московська каша?

Іван. Добра, дядьку, тільки дома краще.

Терешко. А, звісно! (*Цілується з Петром*). Прокурор, чи хто ти будеш?

Петро. Ще не знаю, ще тільки поїду на службу.

Макар. Кандидат прав.

Терешко. Еге, еге, розумію... Я й сам, брат, кандидат на старшину, а ти, виходить, кандидат на прокурора?

Макар. Всі права має!

Михайло. Ну, заспівайте щонебудь! Я так люблю українські пісні!.. І я підтягну.

Терешко. І я люблю! У нас у трезвості чудово співають по-нотному! Писар наш ловко ноту знає, ну, і муштрує.

Петро. Іване, заспівай! Чудово співав!..

Василина. Співай, Іване!

Іван. Підтягуйте, то й я буду.

Василина. Сам, сам!

Іван. Гуртом краще.

Терешко. Гуртом!

Всі співають, Іван виділяється, або заспівує, або співає соло, якщо актор має голос:

Ой, що ж бо то за ворон,
що по морю крякав, і т. д.

Михайло стоїть проти Івана. По скінченні пісні Михайло починає аплодирувати. Терешко теж, Матюша за ним.

Терешко. Так і у нас у трезвості ляпають; і Матюші теж ляпали. Матюша! Катай гуси!

Михайло. Ну, брат Іван, ти талант. Колись ти дражнив соловейка, а тепер сам як соловейко співаєш. І скажи на милість, де в тебе голос взявся?

Іван. Який там голос?

Михайло. Талант, талант!

Іван. То так здається: хата мала — і голос великий! Талант — це видумка. Нема кращих, ти будеш гарний. Я в солдатському театрі грав, так все офіцерство в один голос кричало: талант, талант! Само собою, що я краще грав від наших москаликів — ну, і талант. І так все на світі.

Михайло. Ні, знаєш, як там не говори, а талант зразу видко. Серед усіх чуєш... Теплота голоса... Якась... така... якби сказати? іскра! Щиро раю тобі на сцену.

Іван. Боюся!

Макар. Здавна комедіянщик і боїшся?

Тетяна. Вже коли Михайло каже, то він зна.

Терешко. А зна, от він послухає мого Матюшу...

Петро. І чого б я боявся?

Іван. Нема певності! А що, як сяду не в свої сани? А театр засмоктує чоловіка, і, що саме гірше, що в цім ділі пишно буяє самопевність, і чоловік теряє самокритику. Кому завгодно можна доказать, що він помиляється і погано робить свою роботу, акторові ж і письменникові ніколи не докажеш, що вони не мають таланту, а через те так багато поганеньких акторів і письменників.

Терешко. Іменно! Свята правда: нічого нікому не докажеш! От у нас там, у трезвості, читав мій Матюша гуси, а Крутьків Оксент читав, дай бог пам'ять... Матюша, що Оксент читав?

Матюша. Сиву кобилу.

Терешко. Еге, еге, сиву кобилу! Так одні кажуть, що Матюша краще, а другі, що Оксент. Я вже мало не бився з старим Крутьком! Виходить: що хоч говори — не докажеш! От ви самі почуєте, як Матюша читає. Матюша!..

Іван. Отак і наші солдатики: ходить не вміють по сцені, а тільки через те смішно грають, що дуже погано; тим часом після двох-трьох разів і вони лічать себе артистами і мріють поступити в актори! Це великий самообман, і кожний чоловік легко йому піддається!

Михайло. Я ніяк не ждав почуть від тебе такі мислі. Хвала, хвала! Видко, що ти немало пра-

цюеш над собою, над самоосвітою. Після цього я з глибокою певністю скажу, що ти, Іван,— талант! Самий страх твій перед ділом, до якого ти, можна сказати, родився, — свідчить про твій талант!.. Іди на сцену! Благословляю! Повір мені, що ти талант...

Макар. Недарма ж з театру виводили і вигнали за театр з гімназії.

Терешко (*хутко виводить Матюшу на середину, хапаючись, щоб хто не став на перешкоді*). Ну, Матюша, катай гуси, покажи себе! Слухайте!

Матюша (*кланяється, як і перші рази*). Гуси.

Михайло (*поправляє по-великоруськи*). Гусі.

Матюша. Гуси! Предлинной хворостиной мужик гусей гнав в город продавать.

Михайло поправляє по великоруськи.

Терешко. Не перебивай бо, слухай, він же так точнісінько каже, як і ти. Катай далі!

Матюша. Збився!

Терешко. От бач! Починай зразу. Не перебивай!

Матюша (*читає „Гуси" до половини і вимовляє великоруські слова по-українськи без фарса, не підкреслюючи, а як можна натурально... На половині стає*). Забув!

Терешко. Збили! Нічого, і так гарно! (*Цілує Матюшу в голову*). Талант! Хіба я не бачу? А кругом заздрять і кажуть: Оксент краще! Ну, як тобі здається?

Михайло. Добре, тільки акцент...

Терешко. Оксент, Оксент! І ти Оксент! Хто тобі казав? Та нехай Оксент тричі уміється, а проти Матюші не вийде!

Михайло. Я не чув Оксента...

Терешко. Так коли не чув, то й не говори, а

то і ти Оксента приплів !! (*Іван, Петро, Демид тихо сміються*).

Михайло (*сміється*). Та воно так... Крім того, дядьку, я вам ще скажу, що Матюшу рано пускать на сцену: це псує дітей.

Терешко. Отакої! Всі будуть славить своїх дітей, всі будуть у трезвості представлять, а мій Матюша повинен задніх пасти? Ні, брат, ми штурмом візьмемо! Всі представляють — і Матюша буде представлять! Він талант — сам писар казав!

Входить Карпо.

ЯВА VIII

Ті ж і Карпо.

Михайло. Ну, що?

Карпо. Достав!

Михайло (*цілує його міцно*). Спасибі! А коли поїзд одходить на Одесу?

Терешко. Здоров, Карпо!

Карпо. Доброго здоров'я, дядюшка. (*Поцілувався*). Ти питаєш, поїзд? Стривай! (*Пригадує*).

Терешко. Жаль, що ти опізнився, — не чув, як Матюша читав гуси.

Карпо. То він мені потім прочитає... Поїзд одходить увечері, у восьмій годині, а вдень — у першій.

Михайло (*дивиться на часи*). Ще рано, я можу поспіть на вечірній поїзд, тут недалеко.

Тетяна. Ой, не пустю сьогодні, нізащо в світі! Бійся бога! Я не успіла надивитись на тебе, наслухатись твого голосу, а ти зараз од'їздить. Може, і ти, Петя, сьогодні поїдеш? І ти, Іване? Може, і Карпо нас покине на старість літ!..

Михайло. Ну, заспокойтесь, мамо, я вже зостанусь до завтрього.

Тетяна. І завтра не пустю!

Терешко. Годі тобі, сестро! Хіба не знаєш: квочка потрібна курчатам, поки малі, а побільшають, то як вона не квокче, курчата біжать вже не до неї, а туди, де їм більше подобається!

Макар. Заспокойся, стара! Буде в нас Карпа, слава богу, що хоч він біля нас! Помремо, то буде кому очі закрить, а цих всіх не сила удержать при собі — не на те ми їх учили!

Терешко. Чуєш, вилупок, як мати та батько побиваються за дітьми. Слухай же і на вуса мотай!

Матюша. У мене нема ще вусів.

Терешко. Ах ти, каналія! (*Цілує в голову*). Талант! Ще виростуть і вуса.

Тетяна (*схилившись до Михайла*). Росли ви, то ми вас не бачили, і виросли, знатними людьми поробилися — та й кидаєте нас самих старих, немощних! Як у цій пісні співається: „Ми повиростаємо, та й розійдемося..."

Плаче, Михайло біля неї, її утішав. Демид, Іван, Петро, Василина співають:

Ой не журись, нене, не журись нами!
Як повиростаєм, розійдемось сами.

В цім місці Терешко бере Карпа і Матюшу за руку і веде наперед кону. Коли пісня іде далі: „Буде нас мати по горах по долинах, ой буде нас, нене..." — в цей мент мати плаче дужче, пісня лунає далі, а Матюша читає „Гуси" — „Предлинной хворостиной...", поки не опуститься завіса.

Терешко (*цілує Матюшу в голову*). Талант!

Завіса

ДІЯ ТРЕТЯ

У батьків в хаті.

ЯВА І

Тетяна, Василина і Явдоха. Тетяна плаче.

Василина (*біля неї, по паузі*). Не плачте, мамочко, не плачте, рідна! Я вже вас не покину, я не поїду більше вчитись, я буду з вами жить, вам помагать, я за цей час уже привчилась до хазяйства, і воно мене не так лякає, як перше.

Явдоха. От і гаразд, от і розумно. А то одно товчеш: поїду та й поїду на якісь там курси...

Василина. Мамо, не плачте ж! Сказала, що зостаюсь при вас, то вже зостаюсь.

Тетяна (*витирає очі*). Дорога моя! Ти ж у мене одна; ми достатки маємо, чого тобі тинятись, кидать нас старих? А бог пошле пару, збудуємо тобі хорошу хату; не схочеш з Карпом укупі вести хазяйство, ми справимо вам власне, дамо землі, ти принаймні старість нашу доглянеш, очі нам закриеш, а то сини, бач, розвіялись скрізь та й забули за час; один Карпо сидить на грунті, та й того рідко бачу, бо його діло не хатнє.

Явдоха. Ми вже вас не покинемо, доглянемо і вас, мамо, і тата.

Тетяна (*цілує Явдоху*). Невісточко моя золота, розумного батька ти дитина; я тебе шаную он як! Я з тобою, як з рідною дочкою, увесь час живу... А сини відцурались: Михайло оженився, Петро оженився — та й на весіллі не була і невісток не бачила; байдуже їм, що мати тут вбивається, як чайка при дорозі упадає за дітками, що розлізлись по степу широкім, та ночами темними квилить, та постіль дрібними умиває. Їм там скрізь весело, вони молоді, звили свої гнізда, вони в чинах, в почоті, а що ж нам зосталось на старість літ? Тільки й радощів, що тішить око, дивлячись на щастя дітей; а дітей нема — діти розбіглися, забули!..

Явдоха. Та не вбивайтеся, мамо! Ще і Михайло, і Петро приїдуть, ще побачите і невісток своїх, пань знатних.

Тетяна. Ох, дочко, чує моє серце, що вони чужі нам будуть: ми прості, а вони панії! Коли б хоч зятя доброго господь послав! Який би він не був, хоч би вчений-преучений, та він буде добріший до тещі, що вигодувала йому жінку гарну, та й дочка більш має впливу на зятя, аніж син на невістку! Зяті давно б вже послухали своїх жінок і приїхали б провідати жінчиних отця, неньку-стареньку; а невістки свекрух не люблять і, певно, не хотять їхать до нас, та й синів не пускають. Петро тут недалеко оженився, у Полтаві, а й чутки нема!

Василина. Ну, я Петрові не дивуюсь: одно — недавно оженився, а друге — він смирний, як овечка!

Явдоха. Як баранчик, скажи!

Тетяна. Не шпеть його, моя дитино, мені жаль Петра, він і справді смирний, а вона, може, не пускає...

Василина. А Михайло?

Тетяна. На кого — на кого, а що на Михайла,

то не надіялась ніколи, щоб його так посіла жінка, що й з дому не пускає, з родом-родиною побачитись...

Явдоха. Учені, а серця не мають!..

Тетяна. Ні, ні!.. Не кажи так! Вони б он як, та жінки!.. (*Чуть голос Карпа: „Демиде, ходім у хату!“*). Сюди йде Карпо і Демид. Карпо не любе, що я вбиваюсь так за Михайлом і Петром. Ходімо до тебе, Явдохо, там ще побалакаєм, не будем їм тут заважать. Ох, цей Демид був би мені любим зятем: і почтивий і хазяйновитий.

Явдоха. Розумний, учений і сильно працьовитий.

Василина. Та цитьте, ось вони вже в сінях.

Явдоха. А ти б, Василино, пішла за Демида!

Василина. От, єй-богу... ще почують.

Явдоха. Де там почують! Вони на подвір'ї... Слухай, не крути бо хвостиком, як лисичка. Бач, мати б хотіла такого зятя, як Демид... Невже між вами не було ніякої розмови?

Василина. Авжеж що не було.

Явдоха. Не повірю. Він очей з тебе не зводить.

Виходять Демид і Карпо.

ЯВА II

Ті ж, Демид і Карпо.

Демид. Добридень, мамо! З Покровою будьте здорові! (*Цілує її руку*). Ви не дивуйтеся, що я вас кличу мамою, бо інакше не приходиться сказати! Я тут прожив чотири місяці як у рідних.

Тетяна. І я тебе люблю, Демиде; ти гарний і добрий парубок. Ходімо, діти!

Карпо. А з нами чом не хочете посидіти?

Явдоха. Та у нас діло бабське, а у вас мужчинське!

Карпо. Хіба. (*Вийшли*).

Демид. Ну от, сьогодні і строк мій закінчився!

Карпо. Ще вчора.

Демид. Скажіть мені, Карпо Макарович, як вам за час увесь мого тут пробування подобалася моя праця?

Карпо. Не тільки мені, але й батькові й матері і ви, і Іван здавалися дивовижними робітниками. Вірить не хотілось, що це працюють непривичні люди! Тепер ви сміливо можете вести самі мале своє хазяйство і знанням, і працею служити зразком не тільки школярам, але і їх батькам!

Демид. Ну, слава богу, коли так! Зараз буду писать проект свій у земство про зразкове хазяйство при школі, а тим часом почну заводитись...

Карпо. Тільки хазяйку треба добру.

Демид. Та я собі наглядів, тільки не знаю, чи піде.

Карпо. Ха, ха, ха! Не знаю, чи піде!.. От тобі й парубок!

Демид. Та парубок, здається, не з послідніх, але трапляється частенько, а може і найбільше, що нам подобається той, кому не до вподоби ми!

Карпо. Була! І ще гірше була: нам треба вола, а подобається кінь, і ми купуємо коня! Тоді один в ярмі опиниться, другий же буде басувать на добрій паші... Так трапляється найбільш з панами... А як ти його спряжеш коня з волом? І біблія нам таку супрягу забороняє. (*Сміється*). Стережіться, щоб з вами так не трапилось.

Демид. А що б сказали ви, якби я вас спитав: чи до пари мені буде ваша сестра, Василина?

Карпо. О... Це вам скоріше знать... А любить вона вас?

Демид. Не знаю, бо я ще не питав.

Карпо. От тобі й маєш. Так ви попереду спитайте!

Демид. А віддадуть?

Карпо. Ех, ви — лемішка, лемішка!

Демид. Я, знаєте, чоловік бідний...

Карпо. Та хороший, розумний!

Демид. Спасибі!

Карпо. Богові дякуйте за це! А на мою думку, коли дівчина кохає щиро, то буде все робити так, як хоче чоловік: у сім'ї ж аби згода — то вже й до пари!

Демид. Багато разів вже можна було признатися, побалакать, та я боявся...

Входять Терешко, Сергій і Тарас.

ЯВА III

Ті ж, Терешко, Сергій і Тарас Гупаленки.

Терешко. А що? Еге не ждав? Доброго здоров'я, з празником!

Сергій. З Покровою — само собою!

Карпо. Спасибі. Будьте й ви здорові з празником! Сідайте!

Терешко. А мати, батько, Василина, дома?

Карпо. Мати і Василина дома, а батько сьогодні раненько поїхав в город з Іваном.

Сергій. Так.

Терешко. А ти знаєш, хто це?

Карпо. Ба! не знаю.

Терешко. Сергія Гупаленка не знаєш?

Карпо. Не знакомі, а фамілія відома! Перші хазяїни на всю околицю, тисячу десятин посідають, як же не знать?

Терешко. А цей козарлюга — його небіж, Тарас Гупаленко!

Тарас (*ввесь час самопевний тон має*). Із Пе-

тербурха. Унтер-офіцер конногвардійського полка в запасі. (*Подає руку Карпові*).

Карпо. Вернулись на хазяйство?

Сергій. Само собою.

Тарас. Не хотів вертатися — мені і в Петербурзі було добре, та отець і мати просили.

Терешко. А чого ми приїхали, так я тобі зараз скажу; оцей самий козарлюга (*показує на Тараса*) хоче сватать Василину.

Демид (*схоплюється, шукає шапки*). Чи я в шапці сюди прийшов, чи без шапки?

Карпо (*усміхаючись*). Не примітив.

Демид. Мабуть, у вас зосталась. (*Хутко вийшов*).

ЯВА IV

Ті ж без Демида.

Терешко (*показує на шапку Демидову*). Оце ж, мабуть, його шапка. Ха, ха, ха! Чого це він зашамотався так, неначе перелякався?

Карпо (*усміхаючись*). Не знаю!

Терешко. Щось він давно тут треться; чи не дума теж сватать Василину? Га?

Карпо. Може, то його діло!

Терешко. Чуєш, Тарасе! Не піддайся!

Тарас. А як пробувши п'ять літ у столиці Петербурзі — ми соперників не боїмось, і за себе встоїмо!

Сергій. Само собою.

Карпо. Давно вернулися додому?

Тарас. Мені здається, більше года, а на провірку виходе — всього три неділі. Ха, ха, ха! Життя в столиці Петербурзі і прирівнять до вашого не можна!.. Там всі мають, знаєте, модність і формальність, а тут? (*Виймає і дивиться на золоті часи*). Одне слово — Хахландія! Ні з ким кумпанію водить...

Сергій. Само собою.

Терешко. Ну, брат, не кажи! То ти ще не придивився! У нас, у Лубнях, теж учених багато: і прокурор, і ісправник, і директор гімназії, і архітектор, і... багато людей достойних. Якої ж тобі ще кумпанії?

Тарас. Лубні від нас далеко... Та й Лубні ваші — не столиця. Нема, як столиця — Петербурх: опера, цирк, своя братія живе в казармі, як у розкішному палаці!.. Весело! Не те, що у вас в Хахландії! Ха, ха, ха!

Карпо. До Лубень справді далеко, а там біля вас близенько земський начальник живе; він петербурхський.

Тарас. Ага! Та все не було случаю; а тепер прийдеться завести знакомство... Знаєте, дядюшка Сергій, Кулішеві воли геть чисто пообтирали наші скирти сіна... Так треба до земського.

Сергій. Само собою.

Карпо. Ог і кумпанія.

Сергій. Само собою.

Тарас. Нема кращої кумпанії, як образована дама! А де її взять? Кругом подивився — мужики, хахли, прямо смуток за серце взяв... А тут дядюшка Терешко на той смуток нагодився і каже: так і так, учена племінниця, вісім класів скінчила... Ну, я стрімглав сюди! Хочу себе показать і даму серця побачить! А як пробувши п'ять літ в столиці Петербурзі,— не думаю, щоб гарбуза піднесли. Ха, ха, ха!

Терешко. Де ж таки!

Сергій. Само собою.

Терешко. А ти, Карпе, як думаєш? Ти ж тут усьому голова.

Карпо. Тут усьому голова — Василина.

Терешко. Та що там Василина! Глянь, який

коварлюга!.. Усяка дівка тільки побаче — козою за ним поскаче!

Сергій. Само собою.

Тарас. Ха, ха, ха! Хороша примовка: „Побаче— козою поскаче!" А що ви думаєте? Бувало; усього бувало... І скакали! Єй-єй, скакали!.. Я не хвастаю,— каїався, як сир в маслі. В Петербурзі образовані дами кругом.

Сергій. Столиця — само собою!

Терешко. Тільки одно, що Василина тебе наукою переважить.

Тарас. Не думаю. Я й сам, дядюшка Терентій, не без науки; формальность розумію і з ученими дамами знакомство мав не раз: в каретах навіть їздив, єй-єй! Бував і в опері, і в цирку... Світ бачив, і хоч кому не дам у кашу наплювать, і через те хочу сватать учену; проста дівчина мені не під стать: ніякої формальності нема: куди з нею підеш? В опері засне, в цирку перелякається. Ха, ха, ха! І кліпай очима перед людьми. (*Виймає знову часи і кріпко закриває*).

Сергій. Само собою — кліпай!

Терешко. Так, виходить, і тебе вчено? Он як! У нас є унтер-офіцер Крайка — так зовсім простий; а ти, бачу, вчений!

Тарас. З Петербурху, і учебну команду пройшов! Без науки в унтер-офіцери конногвардійського полка не вискочиш...

Терешко. Невже, слухай, ти знаєш: ла-мер, ла-пер?

Тарас. Як?

Терешко. Ла-мер, ла-пер!

Тарас. Щось не пригадую... (*Протягом*). Ла-пер? Ага! Як же, як же, знаю: це ресторація така! бував, бував!

Терешко. Ні, брат, не туди попав! Це наука!

Тарас. Виходить, в учебній команді її не проходять.

Терешко. То-то, що не проходять, а от мій Матюша проходе. (*До Карпа*). Біда з тією наукою. Оце недавно був у городі, провідував Матюшу, французьке, брат, учить почав...

Тарас. Французьке? (*Дивиться на часи*). Знаю. Мерси?

Терешко. Та ні, яке там мерси! „Ла-мер", „ла-пер"... одно слово — наука! І ніяк не потрапиш сказати: неначе так, та не так!.. Я вже наняв Матюші научителя і сам довго сидів біля них. Слухав, слухав, нічого не второпав. Матюша каже: „ла-мер", „ла-пер", „ла-сер"! Усі сміються. Учитель поправляє і поправляє,— я ж чую, так само: „ла-пер", ла-мер", „ла-сер". Тю, бий нас сила божа! Та й Матюша ж так само говорить: „пер, мер"! Ні, кажуть, не так! Матюша аж плакав... Біда!

Карпо. Нічого, згодом налама язика.

Тарас. Налама, налама — це правда! В учебній команді зразу теж сильно важко і незрозуміло, а як язик наламаєш — пішов!

Сергій. Само собою, пішов!

Тарас. А як бувши в столиці Петербурзі...

Вбігає Василина, за нею Демид.

ЯВА V

Ті ж, Демид і Василина.

Василина. Доброго здоров'я, дядюшка! (*Цілується з Терешком*).

Тарас (*до Сергія*). Настояща дама серця... підходяща!

Сергій. Само собою.

Василина (*до всіх*). З празником! (*В цей мент Демид говорить тихо до Карпа*).

Тарас. Унтер-офіцер конногвардійського полка, Тарас Гупаленко, з Петербурха.

Василина робить книксен і відходить до Карпа. Тиха розмова. Карпо її цілує, а потім Демида. Тим часом.

Тарас (*до Сергія*). Ловка, і всі формальності зна!

Сергій. Само собою — зна!

Терешко. А що, хіба не краля?

Тарас. Не ждав таку в Хахландії найти... Думав шукать у Петербурзі... Дама настояща, і формальності... і все... неначе в Петербурх попав, прямо на Невський!

Терешко. А я ж казав!

Тарас. Дядюшка Терентій, ідіть зразу в атаку, на приступ! (*До Сергія*). Настояща дама серця!

Сергій. Само собою — з серцем.

Карпо (*до Василини і до Демида*). Ну, слава богу, що так сталось! Дуже, дуже рад!

Терешко. А що, Василино, скоро нас покличеш на весілля?

Тарас (*до Сергія*). Ловко атакує.

Василина. Ще не знаю.

Терешко. Мабуть, без дядька не обійдеться... Треба буде поклопотать... а?

Василина. А не обійдеться!

Тарас (*крутить вус і дивиться на часи*). А коли що, то й ми поможемо...

Василина. Спасибі!

Тарас (*до Сергія*). Чуєте? Які формальності!

Василина. Коли ласка, то за боярина прошу.

Тарас. Не в согласії! Бажаю стать в першу шеренгу!

Карпо. Опізнились! Василина іде заміж за Демида Семеновича.

Терешко. Оце так!

Тарас (*відходить, до Сергія*). Промах!

Терешко. А чом же ти відразу не сказав?

Карпо. Бо й я не знав. А поки ми тут говорили, їх там, у мене, благословила мати.

Тарас. Неприятний промах! (*До Сергія*). Так нам тут нічого робить.

Сергій. Само собою.

Карпо. Просимо з нами пообідать, зап'ємо заручини!

Балакають тихо з Василиною й Демидом, Василина весело сміється.

Терешко. Пообідаємо, справді!

Сергій. Само собою!

Тарас. Та вам нічого, а я осоромився. Тепер — ні в сих, ні в тих; не той узяв приціл і не попав в мішень. Шпак сміяться буде в вічі; ні, краще ретируюсь. Прощайте! (*Прощаються*).

Карпо. Ви ж нашої хати не минайте!

Сергій. Само собою! (*Виходить*).

Тарас. Не надіявся. Тепер хоч не показуйся в Петербурх столицю. Попорчена мендаль! (*Вийшов*).

Терешко (*чухає голову, про себе*). Пропала поросна свиня!

Карпо. А ви, дядьку, зостанетесь?

Терешко. На чиїм возі їдеш, того й пісню співай! Прощайте! А на весіллі погуляєм! Пошли вам, боже, щастя. Ха, ха, ха! Пропала вся пиха столична у Тараса. (*До Карпа*). Ти думаєш, що я не розумію, що він, а що Демид? Розумію! Маладець учитель! Хвалю! І Василину хвалю: до пари вибрала дружину! (*Виходить, Карпо за ним*). Бач, столична птиця, кирпу гне, а ла-мер, ла-пер і не нюхав... (*Вийшов*).

ЯВА VI

Василина і Демид, потім Карпо.

Демид. Ще кілька хвилин, і я б зостався у дурнях!

Василина. Чого так?

Демид. Якби я перший не посватав, то Гупаленко б вас узяв.

Василина. А хто його зна. (*Входить Карпо*). Він гарний!

Демид. От бачите! І гарний, і багатий!

Карпо. І дурний, і нахаба, і самопевний! Звичайний старший городовий із Лубень, а послухали б, що він тут говорив: „кругом Хахландія, мужики... і нема йому кумпанії!“ А? Самий противний покруч посліднього сорта, і той глузує над хахлом! І таких немало і між освіченими, і неосвіченими бездарами! Їх обійшла природа своїми дарами: творила, бачите, дуже хапко, наскоро, і забула покласти їм у голову хоч грудочку доброго, простого мужицького мозгу, а через те вони і крутяться усе життя, мов в ополонці, не пристаючи ні до якого берега... Я рад, що на обід він не зостався. Немає гірше, як чоловік, зіпсований життям і оточенням, потеряє натуральний розум: в голові макітриться, все ходе вверх ногами, і він сам ходе у тьмі та стукається лобом то об той, то об другий чужий одвірок і до смерті вже не вийде на шлях простої, звичайної людини!

Демид. Браво, браво! Чудовий малюнок!

Василина. А цей малюнок, знаєш, зачіпає трохи і мене...

Карпо. Ха, ха, ха!

Демид. Може, колишню, давню?

Карпо. Був той гріх! Ну, а тепер ти вийшла вже на шлях простої, натуральної людини. (*Цілує її*).

І через те модність і формальність, як каже Гупаленко, тобі будуть противні.

Входить Іван, одягнений в нову пару.

ЯВА VII

Ті ж і Іван.

Василина. Гляньте, як Іван нарядився!

Іван. „Хоч горя набрався, зате ж у робу вбрався", — як кажуть херсонські каботажні матроси.

Карпо, Демид і Василина обступають Івана і ніби пробують матерію, пощипують його.

Карпо. Нічого.

Іван. Ай!

Демид. Добре сукно.

Іван. Та ну тебе!

Василина хоче піймать за рукав, Іван ухиляється. Василина падає на Демида. Демид її обніма.

Карпо. Ага, піймалась! Ну користуйся ж случаєм — цілуй!

Демид хоче поцілувать Василину, вона ухиляється і дає йому тумака в спину.

Демид. Ого!

Карпо. Це перша проба. (*Сміється*).

Іван (*сміється*). Чудовий настрій! Певно, щось тут без мене сталося доброго? Ну, признавайся, Демиде!

Карпо. Е, брат, що тут сталося, — довго розказувати! А коротенько: Василина іде заміж за Демида!

Василина тікає в двері, Іван її придержує

Іван. Стривай, лисичко... (*Василина ховає лице на груди Івана. Він її обнімає і цілує*). Поздравляю з закінченням лікарських курсів!

Сміх. Входить Макар. Василина, сміючись, вирівається від Івана, біжить до Карпа і тулиться до нього; всі сміються.

ЯВА VIII

Ті ж і Макар.

Макар. От як у вас весело! Певно, Іван смішить? Гляньте, яка тютя! Прямо таки предсідатель земської управи! (*Сміється*).

Карпо. Тут, тату, загальна радість: Василину посватав Демид, і мама дала своє благословення. Тепер ще ждали вас, щоб і ви поблагословили!

Демид (*бере Василину за руку і підходить до Макара в парі; стають навколішки*). Благословіть, тату!

Макар (*по паузі*). Благословляю і благаю господа милосердного... (*підводить їх і цілує; входять Тетяна і Явдоха*), щоб він послав вам любові і згоди в сім'ї на многі літа!

Тетяна. Та тільки знайте, що я не одпустю Василини з свого дому: живіть при нас! Це моя найперша умова! Буде вже з мене, наплакалася і настраждалася! (*Здержучи сльози*). Повилітали птахи з гнізда і покидали нас старих: ані Михайло, ані Петро і носа сюди не покажуть... Поженилися на панночках і забули батька, матір. А Василини не пустю від себе! Одна, та й ту не буду бачить?

Макар (*витирає сльози*). Та не плач! от іще! Всі раді, а вона плаче! Чого їм від нас відходить! Демид любе хліборобство — бачила, як працював чотири місяці? Збудуємо їм гарну хату, поруч з Карповою, та й нехай хазяїнують: хоч укупі з Карпом, хоч нарізно; а тут же і школа є, можна з нашим учителем поміняться...

Демид. Не журіться, мамо, ми вас не покинемо.

Карпо. А з учительством діло поладнаємо. Ну, давайте ж обідать та зап'ємо заручини. Явдохо! Внеси, голубко, слив'янки. (*Явдоха іде. Мати,*

Василина і Демид окремою групою балакають тихо. Мати гладить Василину по голові; та цілує їй руку). А слив'янка, певно, добра, бо п'ять літ ждала цього случаю.

Макар. А ти, сину?

Іван. І я вип'ю слив'янки.

Макар. Слив'янка слив'янкою, а ти б женився.

Карпо. Поїдем до Кравченка! Там, брат, дівчина Тетяна, як маків цвіт!

Макар. Еге, еге, Кравченки хазяїни, сину, давні, рід хороший, чесний, багатий, а до того і сусіди. Катай!

Іван (*жартовливо*). В Китай!

Макар. Та ну бо, не вигадуй! Ти ж показав себе он яким робітником, тепер пора звить гніздо; женися!

Тетяна. Женися, сину! Я Тетяну Кравченкову бачила і знаю. Хороша-прехороша.

Іван. А ви думаєте, я не бачив? Бачив і балакав на паперті з нею.

Тетяна. Бачив? Балакав? От і гаразд! А правда ж, гарна?

Іван. Кращої і не треба.

Карпо. Так їдемо сьогодні надвечір; чого зволікатись?

Іван. І справді нічого зволікатись! Приборканий я був і тільки мріями літав туди, де серцем жив давно. І от тепер я спробував себе на тяжкій праці строкового, здобув робочу дисципліну, набрався певності в своїх силах — і воскрес: у мене крила відросли, я почуваю сміливість в душі і йду на сцену.

Карпо. В театр?

Макар. От тобі і маєш!

Тетяна (*схоплюється*). Куди йдеш?

Іван. Служить в театрі, мамо, хочу.

Макар. Тількищо успів зробитись добрим робітником, справжнім чоловіком, і на тобі: знову химера! Залиши, сину, цю химеру. Осядься на землі — святе діло!

Тетяна (*утирає сльози*). І цей кидає!

Іван (*цілує матір*). Я вас ніколи не покину, ніколи не забуду!

Карпо. Театр... Страшна, мій брате, річ! Ти сам раніш казав, та і я знаю... краще вік жити строковим робітником, принаймні есть харчі, ніж бездарою актором поневірятись, старцювать!..

Іван. Ах, Карпо! Я так люблю театр, як боже-вільний свої фікси! Зрозумій, брате: всі лічать мене невдахою, і сам себе я мучив думкою, що уродивсь нікчемним! Дай же мені спроможність попробувать на сцені свої сили! А може ж я талант?

Карпо. А пам'ятаєш, ми бачили в городі акторів, і, не дослухавши п'єси до кінця, ти втік з театра? Ха, ха, ха!

Іван. Хіба то п'єса, хіба то актори?..

Карпо. А може ж і ти кращим не будеш. Скажу твоїми словами: мрії твої — суєта!

Іван. Демид! Заступайся за мене! Карпо! Може, я і справді чудодій, може, мої мрії суєта! сцена ж — мій кумир, театр — священий храм для мене! Тільки з театра, як з храму крамарів треба гнать і фарс, і оперетку; вони — позор іскуства, бо смак псують і тільки тішаться пороком! Геть їх з театра! Мітлою слід їх замести. В театрі грать повинні тільки справжню літературну драму, де страждання душі людської тривожить кам'яні серця, і, кору леднну байдужності на них розбивши, проводить в душу слухача жадання правди, жадання загального добра, а пролитими над чужим горем сльозами убіляють

його душу паче снігу! Комедію нам дайте, комедію, що бичує сатирою страшною всіх і сміхом через сльози сміється над пороками і заставля людей, мимо їх волі, соромитись своїх лихих учинків!.. Служить таким широким ідеалам любо! Тут можна іноді й поголодать, щоб тільки певність мать, що справді ти несеш нехибно цей стяг священий!

Демид (*міцно стискує руку Івана*). Я поділяю твої думки, я чую серцем, що ти артист і справді! Карпо! Не ламайте чужої волі, я певен, що Івана сцена жде давно,— віддамо його сцені!

Василина. Таточку, мамо, Карпо! Не силуйте Івана жити в селі! Нехай він робить те, що любить.

Карпо. Та боже поможи йому, і я рад помогти.

Тетяна. Може, і справді там його щастя?

Макар. Ну, що ж, нехай іде... І Михайло щось про це казав і раяв.

Іван (*цілує батька, матір, Карпа*). Спасибі, спасибі за поміч! Тепер життя мене до себе манить і усміхається так мило, як Василина усміхнулась зараз Демидові! Ви щасливі — і я щасливий у цей час! Ура!.. (*Цілує Василину і Демида*).

Макар. Стривайте! Здається, хтось під'їхав.

Карпо (*заглядає у вікно*). Коляска графа Тюті... Що це, чого це?..

Іван (*заглядає взаду*). А в колясці наш Петро.

Тетяна. Петро! (*Біжить з хати*).

Макар (*іде за нею*). Та не біжи бо так стара, а то ще упадеш. (*Вийшов*).

Василина. Петя, Петя! Слава богу, хоч мама заспокоїться! (*Вийшла*).

Іван. А з ним якась пишна краля — певно, жінка! Хто ж то ще верхи?

Карпо. Старший син графа Тюті.

Іван. Угу! З кавалером замість приданого.

Карпо. Якесь паскудство! А бідна мама, дивись, дивись; мало не звалила Петра!

Іван (*відійшов од вікна*). О, матері! Якби вас діти любили, як ви дітей, тоді б не жаль було так упадати біля них!

Карпо. Ведуть під руки кралю.

Іван. І знову суєта! А, підла суєта! Ну, ну, побачимо, що за птиця Петрова молодиця!

Карпо. Граф коня пришпорив і подався з двору!

Іван. Не удостоїв.

Карпо. Ану його! Скатертю дорога.

Входить Аделаїда, одягнена гарно, модно, ефектно. Мати легенько їй держиться за рукав, заглядаючи у вічі. Слідом Петро, одягнений в судейську одежу, зверху шинель наопашки. Василина і батько.

ЯВА IX

Ті ж. Аделаїда, Петро, Тетяна, Василина й Макар.

Тетяна (*упадаючи біля Аделаїди*). Невісточко моя, паняночко!.. (*Тим часом Петро цілується з братами й Демидом. Тетяна повернулася до Петра, біля Аделаїди стає Василина, хоче їй помогти скинути шляпу, та одводить її руку*). Петя! Як же ти перемінився!

Петро. Одежа друга, мамо! (*До Аделаїди*). Адя, це брати мої: Карпо і Іван. А це — Короленко.

Аделаїда (*стрепенувшись, радісно і цікаво*). Писатель?

Петро. Сільський учитель.

Аделаїда (*нехтуючи*). Учитель... (*Робить загальний уклін і сідає*).

Іван (*До Карпа*). Привітлива!

Карпо. Що то у неї у тій торбі ворушиться?

Тетяна. А я тут ждала тебе з жінкою, ждала, умлівала, мало не злягла з печалі. (*Скидає раптом з Петра шинель і кладе на скриню*). О, і в тебе аполети, як у Михайла. (*Петро обертається до Івана й Карпа. Мати заглядає йому в очі і цілує*).

Аделаїда (*до Василини*). Ви учились у гімназії?

Василина. І скінчила.

Аделаїда. Бідна!

Василина. Чого?

Аделаїда. Скінчила гімназію і живете на селі, у простій мужицькій хаті.

Василина. Це прадідівська, у нас є гарний дім.

Аделаїда (*до мішечка*). Чого тобі, Амішка? (*Розпускає торбочку. Звідтіля показується голова білої манюньої собачки*). Бідненька, як носика зморщила! Повітря не гарне? Зараз поїдемо. (*Тулить собачку до лиця*). Амішка моя хороша. (*Цілує її*). Це граф привіз з Парижа і мені подарував. П'єр!

Петро (*так кинувся, що мало не звалив матір, і підбіг до Аделаїди*).

Аделаїда. Я задихаюсь, таке важке повітря.

Василина. Це пахнуть так васильки.

Аделаїда. Фі!.. Амішка! Не кусай!.. П'єр!.. Там нас ждуть.

Петро. Адечка мила, посидьмо — ще ж рано.

Аделаїда. Зуби, як голки!.. Як у вас багато рушників — ви, мабуть, всі тут умиваєтесь? (*Петро підійшов до матері*).

Василина. Це для краси.

Аделаїда (*притулила собачку до щоки*). Ха, ха, ха! П'єр!

Петро (*схоплюється і підбігає*). Що, Адечка?

Аделаїда. Ідем. Ай!

Тетяна. Що там?

Аделаїда. Противна Амішка вкусила за вухо! (*Запихає собачку в мішок*). Сиди там, зла фурія!.. П'єр! Ідем!

Тетяна. Що це ти, невісточко моя золота? Плюнула через поріг та й з хати?

Петро. Мамочко, голубочко, вибачте, що я до вас на хвилиночку...

Тетяна. Як на хвилиночку? Що ти говориш, мій сину?

Петро. Бачите, Адя давно запрошена до графа. Вона училася разом з його дочкою, а та сьогодні ім'яниниця, так нас там ждуть обідать... Я, мамо, завтра заїду.

Аделаїда. П'єр!

Петро (*біжить до неї*). Та посоромся хоч рідні.

Тетяна. Петя! (*Петро повертається до матері*).

Аделаїда. П'єр! (*Петро прибігає*). Ідем, а ні, то я сама поїду.

Тетяна. Боже мій, боже мій! (*Хлипає*).

Макар. Старі, годі! Коли запрошено до графа, то нехай іде. Може, там кращий обід!

Петро (*до батька*). Не то, що... А запрошено... якось... знаєте... обіцяли. Коней вислали... син графа сам зустрічав...

Аделаїда (*іде до дверей*). П'єр!

Петро (*хапає шинель*). Я зараз!

Аделаїда (*робить загальний поклін*). Прощайте! (*Цілує Василину*). Мені вас жаль!

Василина. А мені Петю жаль!

Аделаїда. П'єр! Уже не рано, там ждуть.

Вийшла. Петро наскоро цілує матір, батька, біжить до дверей, вертається, хоче попрощатися з Карпом. Чути: „П'єр!" Він кидається з хати, приговорюючи: „Завтра заїду, завтра заїду, завтра"... „П'єр!"

Карпо. Ехе-хе! Ускочив!

Тетяна. Сину мій, Петрусю, дитино моя дорога, занапастив ти свою голову! (*Плачучи, іде надвір*).

Макар. Оце невісточка!

Іван. Чу-чу!! Свинота!

Завіса

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

Кабінет.

ЯВА І

Михайло (*читає газету*). От тобі і старший писар Іван Барильченко. Первокласний артист, всі газети в один голос славлять. І за такий короткий час — всього два роки!

Входить Наташа.

ЯВА ІІ

Михайло і Наташа.

Наташа. Я думала, що тут хтонебудь є, а це ти сам з собою говориш.

Михайло. Читав газети! І вичитав приятну новину. Я тобі, Наташа, не говорив ще: у мене є брат, так, знаєш, невдаха, недоучка, босяк по характеру... розумієш: босяк. І тепер раптом знаменитість! Первокласний артист за короткий час. Талант, і попав на свій шлях.

Наташа. Милий артист, босячок! Як би я хотіла його бачить! Де ж він?

Михайло. В Москві пожинає лаври. Щасливий: незалежність, лаври і гроші!

Наташа. Ох, як я люблю артистичне життя. Я перше хотіла бути артисткою, так татко...

Михайло. О, ти мала б поспіх — ручаюсь! Красива женщина і без таланту на сцені має більший поспіх, ніж некрасива з талантом.

Наташа. Хіба я гарна?

Михайло. Ти сьогодні гарна, як майський ранок!

Наташа. Тільки сьогодні?

Михайло. Щодня, раз-у-раз ти гарна; а сьогодні особливо! І як тобі личить ця нова причіска, і гіпюри на рукавах, і...

Наташа. Ну... (*Затуляє йому рот рукою*).

Михайло (*цілує руку*). Так щоб така красавиця не мала на сцені поспіху? Зарані б поручився...

Наташа. То так тобі здається, бо ти сам у хорошому настрої: іменинник, статський совітник і інспектор!

Михайло. Це ти, моя зірко, така щаслива, це через тебе посипалось стільки життьових удач на мене.

Наташа. Чого ж я? Особі твої заслуги, твоя докладна записка... Ну, дядя мій, директор, — все разом... Не в примір другим...

Михайло. А все ж через тебе, мій ти талісман, моя ти Маскотта! (*Цілує її*). Знаєш, коли і надалі так буде мені усміхатись фортуна, то я скоро і в директори вискочу, а там і дійствітельний статський не за горами! Само собою, що і статський так рано — приятно! Тільки статських тепер розвелось занадто багато! При тому статський все таки не генерал, а дійствітельний — ваше превосходительство!

Наташа. Як ваше превосходительство, так і старий!.. Не хочу! От татко тепер генерал — ваше превосходительство, і сліпий! Краще б він зостався все життя полковником, тільки, щоб бачив...

Михайло. Нещастя!.. А не осліп би твій татко так нежданно, він пішов би далеко!..

Наташа. І ми б поїхали на той рік на Рів'єру, а тепер не побачу я тебе, красо всього світа, ніколи!

Михайло. Чого?

Наташа. На наше жалування і на таткову пенсію далеко не поїдеш; хіба твоя родина поможе...

Михайло. Бережливість поможе нам зробить запаси, а на запаси можна поїхать і на Рів'єру.

Наташа. Бережливість! Ха, ха, ха! Ми з татком жили на всі, і тепер з тобою живемо на всі! От і на сьогоднішній вечір вже багато взяли в борг! А пенсія ще не прийшла, і тобі з дому не присилають... Миша, чи не посварився ти з своїми?

Михайло. Борони, боже!

Наташа. А чого ж ти два роки збираєшся поїхать до батьків і все зволікаєш? Не розумію! Може, вони сердяться і через те й грошей тобі не присилають... Миша! Поїдемо, милий, до твоїх, повези мене, познаком. Я певна, що зумію приворожити твоїх старих... Я буду грать, співать; у вас же есть піаніно?

Михайло. Поїдемо, поїдемо, весною поїдемо!

Наташа. Слово?

Михайло. Слово!

Наташа. Гляди ж!.. Кажуть, в Полтавській губерні чудова природа; а батьки твої давні поміщики, то певно посідають старинне яке урочище: замок, парк!.. Ах, як я люблю старинні поміщичі усадьби!

Михайло. О, там біля Лубень і в Лубнях — дуже гарно! Сула, гори, монастир, малоросійська Швейцарія.

Наташа. Ах, Швейцарія... Рів'єра! Коли я вас побачу?

Михайло. Побачиш, клянусь! Таткові вже вийшла пенсія, і не мала... Куди він її діне, живучи при нас? Квартира казенна, моє жалування хороше, візьму ще побільше уроків, плюс бережливість, а там поїдемо в Полтавщину, візьмемо у батька добрий плюс,— і на Рів'єру!

Наташа. Боже!.. Невже? Миша, милий, голубчик! (*Цілує його*). Невже ми поїдемо на Рів'єру? Ах, ах! О, незабутнє минуле! Ти знову воскресаєш перед очима, ти знову наповниш душу тривогою широкого життя: виборне товариство, катання, гуляння, інтриги! Ах! Краса природи знову налле в серце живучої й цілючої води і покличе до життя всі фібри молодого серця!.. Я наново рождаюсь від думки однії. Миша, хороший мій, як я тебе люблю! (*Цілує його*).

Михайло. О, моя мила! я все для тебе зроблю!

Входить Акила.

ЯВА III

Ті ж і Акила.

Михайло. А, Акила Акилович, як я рад, що ви прийшли! Поможете нам? Я чув від директора, Федора Івановича, що ви настоящий метрдотель!

Акила. Можу! Ха, ха, ха! Нащот закусок можу! Порядок теж!.. чай.. єрунда! Наталія Петровна не буде турбуватись.

Михайло. Спасибі вам, спасибі! Сідайте покищо, покуріть; може газету почитаєте?

Акила. Не варт, єрунда!

Входить Тарабанов, одягнений в поношений жакет, в калошах — одна глибока, друга мілка — і в білому ковпакові.

ЯВА IV

Ті ж і Тарабанов.

Тарабанов. Здравія желаю, ваше превосходительство! Явився по вашому приказу.

Михайло. Це повар, Наташа.

Тарабанов. Служив у барона Корфа! Акила Акилович знає мене... рекомендуйте.

Акила. Тверезий — зверхповар, п'яний — єрунда.

Тарабанов. Сьогодні чист, як хрусталь!

Михайло. Побачимо; у нас єсть і кухарка хороша. Так ти іди, брат, на кухню і роздивись на провізію.

Тарабанов. Я з кухні ретирувався, ваше превосходительство.

Михайло. Чого так?

Тарабанов. Кухарка войну об'явила: Паша бунт піднімає і, поставивши перед плитою неприступну барикаду — помийницю і величезний віхоть, страшає мене облити помиями, коли осмілюся почати приступ до плити!

Михайло. Що вона, з ума зійшла?

Тарабанов. Ревность, ваше превосходительство.

Михайло. Яка ревность?

Тарабанов. Ревнує мене до плити!

Акила. От єрунда!

Михайло. Акила Акилович! будь ласка, помиріть їх там!..

Акила. Борис! А ти тверезий?

Тарабанов. Як рекрут на часах!

Акила. Єрунду мелеш! Ходім! (*Вийшов*).

Тарабанов. Главне діло — Паша в воінственном азарті, як воєвода Пальмерстон... (*Виходить*).

ЯВА V

Наташа і Михайло, потім Ваня.

Наташа. А позар, знаєш, босячок; я люблю босячків, вони тепер в моді. Ну й злюка ж Паша! Що їй мішав повар?

Михайло. Очевидно соревнованіе! Акила їх помирить. (*Входить Ваня*). А що, Ваня?

Ваня. Генерал питають, чи вже підшили червону підкладку під тужурку?

Наташа. Скажіть, скоро буде готова! Тільки Ваня, голубчик, підкладка буде не червона, а зелена. Татко сліпий, йому все одно, а ви не промовтесь!

Ваня. І мені все одно!

Наташа. Так ідіть і скажіть, що скоро буде готово; тільки не промовтесь.

Ваня. Будьте певні. (*Вийшов*).

Михайло. Що ти зробила, Наташа?

Наташа. А що?

Михайло. Ну, як же таки можна, взяла і підшила тужурку генерал-майора зеленою підкладкою! Червону треба.

Наташа. Я знаю, милий! Тільки червону треба було купити, а у нас грошей нема: все з'їв сьогоднішній вечір; так я взяла свою зелену шерстяну юбку, попорола, і Дарина підшила зелену підкладку.

Михайло. Неприятно... і навіть жаль обманювать старого.

Наташа. Ну, от! Татко не бачить, ніхто йому не скаже, і він буде задоволений. А сказать таткові, що у нас грошей нема — гірше, і він не повірить, бо лічить тебе багатим. Ну, і неприятно, знаєш, признаться.

Михайло. Та воно так... Тільки... якось... А!.. Було б хоч поряться — може б я взяв матеріал

у Івана Дмитровича в борг... (*Входить Даша і несе сіру тужурку з генеральськими погонами і зеленою підкладкою*). Ну, хоч погони генеральські.

Наташа. Це татко сам купив раніш.

ЯВА VI

Ті ж, Дарина, потім генерал.

Наташа. Глядіть же, Дарино, не промовтесь, що підкладка зелена, а не червона.

Дарина. Та їм, дорога моя пані, все одно: чи червоне, чи зелене! сказано — чоловік темний

Входить генерал. Ваня його веде.

Генерал. Ну, готово?

Дарина. Готово, ваше превосходительство!

Наташа цілує його в щоку, генерал гладить її по голові.

Генерал. Наташенька! (*Михайло цілує його в щоку, генерал гладить по голові*). Миша! Здоров, брат! Здоров, підгенерал! Ха, ха, ха! Ну, Дарина, давай надінем генеральську тужурку. (*Скидає халат*). І халат підіб'єм генеральською підкладкою. (*Подають тужурку і помагають надіти. Надівши тужурку, одвернув полу, погладив рукою, потім погладив лацкана і, взявши рукою погони*) Чую під рукою, що погони генеральські, а от підкладку... (*Знову одвертає полу і гладить*). Не розберу!.. Червона?

Наташа. Червона, татку!

Генерал. Сліпий! Не бачу! Ох, яка тяжка потеря... От сьогодні будуть гості вінтить, а я не можу! Умираю, брат, за картами!.. Ну, що ж, прийду, хоч посидю, послухаю, як другі (*передражнює*): дві піки... три піки... три черви... малий шлем

в бубнах... Ха-ха-ха! Люблю, коли гра туго намотується на нервовий вал... температура піднімається, нерви настроєні по високому камертону... Ху! Жарко! Брат, Федір Іванович, бере прикупку... Заліз — прикупка ні к чорту!.. Судорога пройшла по виду... Переводить дух, оддувається, витира лисину, і починається турнір! Ха-ха-ха! Тепер не дай бог бути партнером Федора: всі помилки — на нього! Грім і блискавка!

Наташа. Я навіть боюсь за дядю Федора: гарячиться, кричить, кашляє, аж синіє і знову кричить! Здається, от-от буде параліч!

Генерал. А-а! Грім і блискавка!

Наташа. І увесь грім за три копійки. (*Михайло сміється*).

Генерал. А-а! Ха! Три копійки! Не в тім річ! Тут умственна еквілібристика: чоловік думає, рішає, розрішає, кипить, і раптом — тарах! не той хід — без одної!.. Тарах, без двох! Нерви витягнулись, одна помилка повела за собою другу, третю, все вверх ногами!.. Ну, і баталія! Тут життя! А... а!.. Ха-ха-ха! Люблю! Ну поки проб'ють барабани і закипить на зеленім полі бой смертний, ходім, Ваня, дочитувать „Розвідчика". (*Бере Ваню за руку і ідуть*).

ЯВА VII

Михайло і Наташа, потім Акила.

Михайло. Як жаль татка! Скільки у нього енергії. Щоб служить, повищаться — і на тобі таке нещастя: сліпота!

Наташа. Це у нас в роду. Дід мій, теж генерал, осліп під старість... А що, Миша, коли і я осліпну? Боже мій! Як страшно! (*Починає плакати*). Я... я... стара... зморщена і сліпа, нікому

не потрібна... Миша, ти мене покинеш, а татка вже не буде... ох, ох! Як біля серця здавило...

Михайло. Наташа, мила моя, годі! Охота мучить себе нікому невідомою будучиною! Коли там що буде, та ще чи й буде, а ти зараз псуєш свої ясні очі! Від сліз очі теряють ясність, яскравість і красу...

Наташа (*витирає очі*). Невже?

Михайло. Ну, як же можна; гості — і ти заплакана! Скажуть, що ми сварились, що я тебе бив; мало чого не видумає баронеса; вона з павутини вірьовку сплете!

Наташа. Не буду, не буду! Побіжу припудрюся. (*Вибігає*).

З других дверей входить Акила.

ЯВА VIII

Михайло і Акила.

Михайло. Ну, що, все благополучно?

Акила. Єрунда! Помирив! Випили по чарці і помирились. Тепер весело прийнялись за роботу; самовар я велів ставить; тепер ознайомлюсь з буфетною силою, з закусками, і треба приготовить десерт.

Михайло (*в двері*). Дарино!

Входить Дарина і подає письмо.

Дарина. Поштальйон приніс.

Михайло. Так от, Дарино, покажіть Акилу Акиловичу буфет, закуски, десерт... я ж уже до цього не мішаюсь: коли, що і як подати — це ваше діло, Акила Акилович!

Акила. Єрунда! (*Пішов, Даша за ним*).

ЯВА IX

Михайло, потім Наташа.

Михайло. Від кого ж це? (*Розриває конверт, виймає листа і повертає до підпису*). Твій брат Карпо Барильченко... Подла фамілія!.. Так неприятно для слуха: „Барильченко". Зараз видно простоту рода. Действітельний статський совітник — Барильченко. Чорт батька зна що! І перемінить не можна: куди не поверни, все чується погане якесь „барило"! (*Пробігає письмо*). Не доставало! (*Читає тихо*). І чого б я їхав за п'ятсот верств, та ще в такий день... прямо наче навмисне змовились... І що його робить?..

Входить Наташа, тихенько підходить.

Наташа. А від кого це лист?

Михайло. Та від одного знакомого.

Наташа. Дай я прочитаю.

Михайло. Не варт!..

Наташа. Дай! Може, це від женщини?

Михайло. Ну, от! Коли хочеш по правді, це від брата.

Наташа. Від артиста, від босячка? О, це дуже цікаво! Дай!

Михайло. Ні, це брат не цікавий. Вік прожив в селі.

Наташа. Ну, дай же!

Михайло. Ти не прочитаєш. Поганий *почерк*. Я сам прочитаю. „Коханий брате, Михайло! Що з тобою сталося, що ти два роки не приїздиш? Перше писав, то сим, то тим заспокоював батьків, а тепер замовк, і мама мучиться тут і всіх мучить своїм неспокоєм. Оце днями так плакала, що мусіли згодитись, щоб їхала *одвідати тебе праэниками*. Потім

нагадали, що ти скоро іменинник, і от, мама приїде на цей день до тебе. Пишу тобі, щоб ти виїхав на вокзал і зустрів її, бо вона, мабуть, не потрапить. Дома все благополучно. Іван пішов на сцену, де має великий поспіх і заробляє гроші немалі. Петро женився на дочці предсідателя окружного суда і нині вже судебний слідователь. Батько і мати, і ми кланяємся твоїй жінці, хоч і не знаємо її. І чому б то не приїхать, щоб матір заспокоїть? А тепер доведеться нам турбуватись: як то вона добереться до тебе в такім великім городі. Хіба, може, батько поїде з нею. Твій брат Карпо Барильченко".

Наташа. Яка я рада, яка я рада! Нарешті таки побачу твою матір, а може й тата, бо ти наче навмисне ховаєш їх від мене! Де ж таки! Два годи, як ми побрались, і ти досі мене не повіз додому до своїх! Я думала, що ти в сварці, а тепер бачу, що мама тебе любе, коли старістю приїде на твої іменини. Побіжу зараз, скажу таткові.

Михайло. Стривай!.. Наташа!.. Прости мені, що я тобі раніше не говорив... Все збирався, та й досі не зібрався... Не легко, знаєш, випутатись, коли запутаєшся, як муха в паутину!.. Ах, якби ти знала, як мені і тепер не хочеться говорить, то ти б пожаліла мене...

Наташа. Та що там? Ти мене лякаєш. Говори мерщій!

Михайло. Бачиш: ти роду настоящого дворянського, дід твій — генерал, батько — був полковник на шляху до великих чинів, і я боявся одкрито сказати, що я...

Наташа. Та що ти, втік з каторжних робіт, чи що?

Михайло. Я із простого роду... Розумієш? Батько мій — багатий козак, просто сказати—мужик, гречкосій, і мати така ж: сама проста людина! Вони

добрі, чесні, розумні, трудолюбиві,— нас повчили, і через науку ми стали рівні всім панам, а вони, як були, так і зостались простими мужиками. І от тепер вони їдуть сюди, може от-от одчиняться двері— і на поріг; а тут у нас збереться городська знать: баронеса, предсідатель земської управи, директор і другі. Я не знаю, що мені робить, як мені перед бомондом показати своїх батьків мужиків? Порай.

Наташа. Ах! ах! (*Падає на диван і закриває лице руками*). Боже мій! Так ти мужик?

Михайло. Я статський совітник, а батько та мати...

Наташа. Мужики! Фі! Як же ти посмів так обманить нас?

Михайло. Неправда! Я не обманював: мене не питали — я промовчав!

Наташа. Ох!.. ох! Боже мій! Жінка мужика! Від нас же відступиться все фешенебельне панство. Як же я тепер людям покажусь? Що батько бідний буде почувать? Генерал — і мужики! Слава богу, що він осліп, принаймні не побачить своїх сватів.

Михайло. Що ти говориш, опам'ятайся! Наташа, мила моя!..

Наташа. Не підступайте до мене близько. Від вас житнім хлібом пахне! Ви—мужик, я вас не люблю, я з вами розведусь!

Михайло. Розумні люди будуть сміятись над твоїм горем!

Наташа. Неправда! Всі пожаліють мене, нещасну... Ах, ах! Яка подлість на світі завелась: мужик кінчає університет, і його не пізнаєш, хто він? Попадає в вище коло людей, їде на Рів'єру і ловить благородну з діда-прадіда дівчину, як дурну рибку в сітку, обнімає її ніжний стан своїми мужицькими лапами, цілує її мужицькими губами...

Фі! Обман, низький обман, від якого не можна навіть і встерегтись!..

Михайло. Ха-ха-ха!

Наташа. Він ще й сміється! Нахал, мужик!

Михайло. Неправда! Твій муж статський совітник, а ти дурочка! (*Підходить до неї*).

Наташа. Ай! Не підходьте! Я не виношу запаху житнього хліба.

Входить генерал.

ЯВА Х

Ті ж і генерал; його веде Ваня.

Генерал. Чую — баталія! Ну, думаю, Федор за картами! Пробили барабани, і зелене поле одкрилось...

Наташа. Ваня, вийдіть! Я вас покличу. (*Ваня виходить*).

Генерал. Що з тобою, Наташа? Ти заговорила таким голосом, неначе зосталась на великім шлемі без п'яти?

Наташа. Ах, таточку, голубчику, я все програла! Я нещасніша людина! (*Хлипає*).

Генерал. Що там? Пропала провізія на кухні, розбили вино?

Наташа. Осудовисько, осудовисько!

Генерал. Заспокойся! Все можна достать в ресторані; хоч і дорожче, але що робить. Де ж Миша?

Михайло. Я тут.

Генерал. Що з нею?

Михайло. Я одібрав лист з дому...

Генерал. Ну, і що ж?

Михайло. Сьогодні буде моя мати, а може й батько.

Генерал. Ну, і слава богу! А все ж таки не розумію: в чім же тут осудовисько, Наташа?

Наташа (*плачучи*). Його мама... і тато... (*Реве*). Мужики!

Генерал. Ха, ха, ха! Ну, і прекрасно! Через мужа і ти зіллєшся з великим народним океаном, обновиш кров дітей, не будеш рождати сліпих! А Михайло, твій муж, через науку, єсть благородна щепа!.. Розумієш? от проста яблуня, її колірували, прививку зробили — і родяться кальвілі, вищий сорт яблук... Корінь простий, а яблука — кальвіль! Ха, ха, ха! Я думав, бог зна що трапилось... Ну, заспокойся!

Наташа. Як? І тобі, таточку, нічого? І це тебе не обража?!

Генерал. Ні краплі! (*Михайло його цілує*). Я знав давно, мені сказав дядя Федор: із формуляра видно! Тепер тільки дурні носяться з своїм, може незаслуженим, часто случайним аристократизмом... Чесність, образованння, наука, ум, талант — важно, а решта — плювать!

Наташа. Таточку! Ти не смієшся? А батько, мати... вони мужики і сьогодні приїдуть.

Генерал. Сьогодні приїдуть, а завтра поїдуть... Ну, помирись, я чую, що ти образила Мишу!

Наташа (*поглядає на Михайла*). Миша!.. Іди сюди!

Генерал. Ні, брат, ти іди до нього...

Наташа (*підходить і обнімає Михайла*). Прости! (*Цілує його*).

Михайло. А чим пахну?

Наташа. Духами... трефль!

Михайло. Як скоро випарився житній хліб. (*Дзвінок*).

Наташа. Гості! (*Кидається в залу*).

Михайло (*підбігає до дверей*). Акила Акилович, гості! (*Акила в дверях*).

Акила. Єрунда!

Михайло (*бере генерала під руку*). Зараз одкриється кампанія на зеленому полі; присоглашаю, як воєнного посредника!

Генерал. Ха, ха, ха! Ну, брат, признайся, що без посредника і тобі було б погано!

Михайло. А як же, замість пороху запахло житнім хлібом! (*Обидва сміються і виходять*).

ЯВА XI

Виходить Акила, іде до зали, заглядає в двері.

Акила. П'ять утроб! Директор, баронеса і ще один, два, три — так, п'ять. Єрунда! (*Іде до дверей*). П'ять стаканів.

По хвилі офіціант несе на підносі: чай, сухарі і другі потрібні до чаю приправи.

Акила. А ром? Дарино! Ром! От єрунда! (*Дарина подає, установляють на підносі*). Взяв і забув! Директор любе з ромом. (*Дзвінок; заглядає у двері*). Ще три... Наші учителі — єрунда, підождуть. (*Офіціант вертається*). Три ще! (*Дзвінок, заглядає*). Один. (*До офіціанта*). Наливай чотири. (*Дзвінок*). Підожди, щоб разом... От, єрунда, як розходились. Ну, носіть чай з Дашею — я приймусь готовити десерт. (*Пішов, часто дзвонять. Ходять в залу то Даша, то офіціант; туди несуть чай, назад — порожні стакани. Пізніше, по хвилі, дружний сміх трьох, чотирьох голосів: „Я цього не люблю. Грать, так грать, нічого постоли морщить! Хто ж з ренонса ходить? Бабський хід!*

Ну, грач!" Появляється Акила, подивився в двері). Двадцять два чоловіка. (*Крик: „Козиря, козиря! Чим же крить?"*) Директор уже кричить!

Входить Михайло.

ЯВА XII

Акила і Михайло, потім Наташа.

Михайло. Спасибі вам, Акила Акилович! У вас знаменитий порядок.

Акила. Порядок і дисципліна, решта — ерунда! Думаю подать десерт, есть гулящі дами, нехай гризуть і їдять, ніколи буде гризти ближніх!

Михайло. Ха, ха, ха!

Акила. Ерунда! (*Пішов. Із зали входить Наташа*).

Михайло. І ти покинула гостей?

Наташа. Там ніколи вгору глянуть: Марія Петровна і Глафіра Афіногенівна розбирають родословну Зімича; Катерина Олександрівна і Міхаліна Купер'янівна завели спор про оперу: одній Фігнер до серця припав, а другій Собінов; решта слуха. Така розмова затягнеться довго; а я запримітила, що ти вийшов, і собі... Милий, ти не сердишся?

Михайло. О, ні, ні! Я, знаєш, сам тривожусь нащот приїзда батьків!.. Бачиш, те, що ти говорила про мене, — дитяче непорозуміння з фактом; але справді ввести батька і маму в наше коло, де розбирають родословну Зімича, і знову баронеса... прямо таки страшно... За чоловіка страшно!

Наташа. Ах, ах! Не говори! У мене голова болить.

Михайло. Ти краще подумай, що робить! Власне кажучи, все ерунда, як говорить Акила; а от нема смілості ввести своїх батьків, одягнених

у селянську одежу, в залу. Чорт зна що! Це халуйство — я розумію, і от за всім тим мучусь: що скаже баронеса! Ще хоч би одежа друга, знаєш, загальна... Мама і тато дуже розумні люди, лишнього не скажуть... але одежа... одежа! Особливо жіноча... а!

Наташа. Миша, я твою маму переодягну в чорне плаття моєї покійної мами!

Михайло. Ангел мій, чудова ідея! А як не зійдеться? Моя мама — жінка, знаєш, огрядна...

Наташа. А шнуровка нащо? Ми з Дариною добре її зашнуруємо, і прийдеться.

Михайло. Ідея, ідея! Ангел мій! (*Цілує її*). Добре придумано! Ти ж маму умовиш сама, вона податлива і згодиться для тебе все зробить, а от батько!.. Ну, батько нічого: оригінал поміщик, ходе в національній одежі! Чудово, чудово! (*Дивиться на часи*). А знаєш, уже час, як харківський поїзд прийшов. Сьогодні їх не буде! Воно й краще — без маскараду; ну, а завтра хоч і приїдуть — байдуже, аби без гостей!

Наташа. Миша, а ти попросиш у них грошей на Ріь'єр,?

Михайло. Попрошу, і дадуть!.. Батько чоловік багатий, дуже багатий, а мама — віск! Дадуть, дадуть, тільки треба прийнять, ніжно, ласкаво!

Наташа. Дадуть? Милі мої мужички, ах, як я люблю їх! А щодо прийому, то я їх зачарую... (*Входить Дарина*). Нікого нема?

Дарина. Нікого. Тільки там на кухні знову іде колот: повар п'яний, і кухарка, здається, під шефе!

Михайло. А, щоб їх чорт узяв! І Паша випила?

Дарина. Щось на те похоже.

Михайло. Акила Акилович! (*Акила на дверях*). Тарабанов п'яний!

Акила. Треба зараз вигнать.

Михайло. Ради бога, навідайтесь, що там!

Акила (*іде*). От ерунда! Дарина, подавайте десерт. (*Вийшов*).

Наташа. Я на хвилину і зараз назад. (*Вийшла*).

Михайло. А я підожду Акилу Акиловича. (*Дарина і офіціант несуть десерт і скоро вертаються*). Баронесі, потім директору, предсідателю.

Офіціант. Десерт просто ставиться на столи, так і Акила Акилович веліли!

Михайло. Ага, на столи?.. Гаразд, гаразд! Поставте на столи... (*Пішов*). Так краще, не буде очевидно, кого більше шанують. (*Дарина, що вернулася однести десерт, на дверях*).

Дарина. Там якісь мужики питають вас.

Михайло (*про себе*). Це батько і мати!! (*До Дарини*). Нехай ідуть. (*Дарина зникає*). Якісь мужики!.. Навіть для Дарини батько і мати — мужики. І все подла одежа робе.

Входять Тетяна і Макар, одягнені празниково: Макар в новій, чорного, тонкого сукна, чумарці, без пояса; Тетяна в червоних чоботях, розкішній плахті, пов'язана по очіпку чорною хусткою і тонкою наміткою; зверху темна корсетка з рукавами.

ЯВА XIII

Ті ж, Макар і Тетяна, потім Наташа.

Тетяна. Сину мій! (*Кидається Михайлові на шию і цілує його*). Дитино моя дорога! Що ж це ти нас відцурався?

Михайло. Мамочко! (*Цілує її*). Ніколи!.. Служба... збирався... Єй! І не міг... Тату! (*Цілуеться*). Як же вас бог милує?

Макар. Помалу, сину! (*Мати держиться за Михайла і заглядає йому в вічі*). На превелику силу

тебе знайшли. Заїхав в гімназію, заплатив сторожеві карбованця за те, що провів.

Тетяна. А де ж жінка?.. Наташа...

Михайло. Вона зараз. У мене гості.

Тетяна. Ти ж іменинник! (*Цілує його*). Пошли тобі, боже, щастя!

Михайло. І іменинник, і статський совітник, і інспектор!

Макар (*з тривогою*). Он як!.. Нехай тебе... господь благословить!.. (*Цілує*). Бач, стара, де йому приїздить до нас, коли треба служить. Не дурно ж стільки заслуг має.

Утирає сльози. Входить один із гостей; на дверях.

Гість. Михаіл Макарович, ви вступающий?

Михайло. Я ісходящий! (*Гість зникає, входить Наташа*). Наташа! От, мама, тато!..

Наташа. Мамочко! (*Цілує її*).

Тетяна. Яка ж гарненька, як янголятко! Зірко моя! Дай же я тебе ще поцілую. (*Цілує її*).

Макар. Як королівна! (*Цілує її*).

Наташа (*набік*). Фу, як житнім хлібом запахло!

Михайло. Наташа, поведи маму до себе! Шанжеля роб!

Наташа. Ходім до мене, мамочко.

Тетяна. Ходім, ходім, моя королівно. (*Пішли*).

Макар. Там, сину, я зоставив дівці жарене порося, гиндичку, півпуда масла. Тепер у тебе гості, якраз пригодиться.

Михайло. Гаразд! Сідайте, тату! (*Входить Акила*). Ну, що?

Акила. Єрунда! Пропала вся вечеря!

Михайло. Як?

Акила. Повар п'яний, Паша п'яна... Ну, драка,

і все полетіло в помийницю, а що було на плиті — в огонь!

Михайло. Скандал!..

Акила. Єрунда! Я достану в ресторані. Давайте грошей.

Михайло. Грошей? (*Шукає*). Треба до Наташі! Тату, дайте, будь ласка, поки Наташа, двадцять п'ять рублів.

Акила. Єрунда! Найменше сорок!

Михайло. Невже?

Акила. Двадцять п'ять персон по два блюда, в кращім ресторані.

Макар (*достає і дає гроші*). Та там же, сину, велике порося сите... гиндичка годована — може б обійшлися?

Акила. Порося і гиндичка — єрунда, хіба так, на підмогу, як холодна закуска! Ну, я іду. (*Виходить*). От єрунда!

Макар. Клопоти, сину, великі у тебе клопоти,— нелегко ті чини достаються!

Вбігає Паша, а слідом висовується Тарабанов.

ЯВА XIV

Ті ж, Паша і Тарабанов.

Паша. Розщитайте мене!

Тарабанов (*показує на Пашу*).

Вот в воінственном азарті
Воєвода Пальмерстон,
Поражав Русь на карті
Указательним перстом.

Михайло (*гнівно, здавленим голосом*). Убирайся! Босяк! Що ти наробив з провізією? Все пропало... Пріч, п'яниця!

Тарабанов. Горький, ваше превосходительство. Одначе простіть, я не винуват. (*Падає на коліна*). Як лист перед травою! (*Показує на Пашу*). Неприятель вискочив на позицію і все повалив в помиї.

Паша. Брешеш, босяк, ти повалив!

Тарабанов (*встає*). Кухарка, руки по швам: в тобою говорить повар барона Корфа!

Михайло. Пішли вон обоє! Я вас, тварі, в участок.

Тарабанов. Ваше превосходительство, перемінить гнів на милость. Я все поправлю: витягну провізію з помий, вимию уксусом і на плиту. Я не раз так робив. Всі повари так роблять, а господа їдять і хвалять.

Макар. Ідіть, люди добрі, коли честю просять.

Тарабанов. Мужичок, не твоє діло!

Михайло. Убирайся, говорю!

Тарабанов. Ваше превосходительство, дозвольте остаться одному і доказать свой талант. А Пашу я в потилицю!

Паша. Ах ти, босяк морожений! Ти мене будеш гнать в потилицю? (*Засукує рукава*).

Тарабанов (*робить прийом на руку*). Ударю в штики! з нами бог!..

Грає на губах наступленіе, не переміняючи пози. Входить Акила з хапа обох за коміри і виводить. Тарабанов не перестає грать і в той мент, коли його веде Акила.

ЯВА XV

Михайло, Макар, потім один з гостей і Акила.

Михайло. Ху ти, господи! (*Сідає в крісло і обмахується газетою*).

Макар. ло в по, сину, спочинь! Цур йому, яка морока! Ох, ко ті чини достаються.

о. Скаьдить один з гостей

Єрунда!

Гість. М Макарович, ідіть сюди!

Михайл о. Гро стіть, я не маю часу.

, будь Входить Акила.

Гість. З Єрунда ором, Федором Івановичем, удар!

Михайл о. Нев кує). Що? Боже мій! (*Біжить в залу*).

Двадця

Акила. сторані нда! (*Теж пішов у залу*).

Макар. (*достає* це осмілився його ударить? От тобі і благо ся сите умпанія. (*Входить Наташа і Тетяна, одяг орне плаття, у чепчику. Макар не пізнає ж* Порося *очтиво піднімається і кланяється*). Це, холодна, ваша мама? Доброго здоров'я, свахо! прив поріднитись.

Тетяна. Клопоти ти, старий — це я! Це так невісточка ме ини дос рядила, щоб вивести до своїх знатних го Паша, а ільки я не можу ходить... Як спутана, і п и підпирає! Ой, не можу дихать! (*Хоче сісти* ти не можна.

Наташа Ті ж непривички, мамо; воно пройде, обійдеться; як вам гарно! прямо — баронеса! Жаль, що в розщитаі хотіли припудритись!

Макар. нов (*п* е здуріла, стара? Як ти могла дозволити т ум зробить над собою?

Тетяна. Вот в к Наташа так просила, так просила, що я Воєво а одмовити, і мусіла одягатись... Ой, яка тіс Пора ня, не можу дихать. Ой, дочко, розпережи Указа о я задавлюсь.

Макар. о (*гнівн* рочко стара, дозволила зробить з себе мал ти нар зараз переодягнися! Невгодні ми такими, я! не треба! Прощайте, бог з вами!

Ще чого доброго вимажете нас сажею і будете показувать для сміху своїм гостям.

Наташа. Моя мати так одягалась, і ніхто не сміявся.

Макар. Коневі сідло, волові ярмо! Переодягайся мені зараз, та й гайда додому!

Тетяна. Та бог з тобою, старий! Мені вже нічого; я можу витерпіть який там час.

Входить Михайло.

ЯВА XVI

Ті ж і Михайло.

Макар. Подивись, полюбуйся, як твою матір жінка перевела на чорта, на відьму з лисої гори...

Тетяна. Старий! Та мене вже не давить!

Макар. Так мене давить сором — я не можу тебе бачить, так, наче тебе опльовано!

Михайло. Дурощі говорите! Який тут сором? Хто оплював? Переодягли в благородну одежу і більше нічого! Пожалійте вже хоч ви мене: я так утомився сьогодні, що не можу говорить, не можу думать. Ти знаєш, яке нещастя, Наташа? З Федором Івановичем удар! Зараз побігли за лікарем.

Наташа (*біжить в залу*). Ах, ах! (*Михайло за нею*).

ЯВА XVII

Макар і Тетяна.

Тетяна. Ой, старий, умліваю, під грудьми давить, ребра тріщать — не можу дихать!..

Макар. От безглузда! Що ж тепер робить? (*Роздивляється*). Не видно, де починається супоня; хоч би ніж. (*Шукає в кишені*). Нема!

Тетяна. Ой, рятуй, задавить супоня! Клич ту молодицю, що мене супонила... Боже мій, забула як її звуть.

Макар. Хоч сядь.

Тетяна. Не можу пригнутись, печінку випирає. Дарино, Дарино! Слава богу, нагадала. (*Входить Дарина*). Ой, розпусти супоню, бо я лусну!

Макар. Скоріше! На милість божу, зглянься! Що ти зробила з старою жінкою? Гріх так знущатись!

Дарина. Так велено! Ходімо, я зараз розпустю. (*Тетяна хоче йти і путається в шлейфі*). Одкиньте ногою, ногою одкиньте! Оттак. (*Показує*).

Макар. Хвицни, стара, хвицни! (*Піднімає шлейф, вона випуталась і пішла*).

Тетяна (*ідучи*). Ой, мати божа, змилуйся! Ой, розперезуй мерщій! (*Зникли*).

Входить Акила.

ЯВА XVIII

Макар і Акила.

Макар. Що там сталось? Хто так смертельно ударив директора?

Акила. Кіндрат!

Макар. От твар нечувственна! Таку особу осмілився ударить!

Акила. Єрунда, він не розбирає осіб. Тепер для вашого сина одкриється вакансія — директора.

Макар. Одному — горе, другому — радість, одному — смерть, другому — благополучіе і почесті.

Акила. Одно слово — ерунда!

Макар. Чудне, невразуміле життя людське.

Входять Наташа і Михайло.

Наташа. Даша, шляпу!

Акила. А що директор?

Михайло. Прийшов до пам'яті, повезли додому. (*Даша хутко вносить шляпу. Наташа надівае перед дзеркалом*).

Наташа. Пальто! (*Даша хутко йде і вертаеться з пальтом; Наташа надівае*).

Акила. Так я туди!

Михайло. І ми туди.

Наташа. Чого ж стоїш, Миша? Одягайся!

Михайло. Я зараз... А ви, тату, вибачайте, посидьте тут самі, ми тільки подивимося, що там з директором. (*Виходить Наташа попереду, за нею Михайло*).

Акила (*до Макара*). Три копійки програв у карти і так сердився, що дістав параліча. (*Повертаеться*). От ерунда! (*Вийшов*).

Тетяна (*на дверях, переодягнена в свою одежу*). Куди ж це вони? Покинули нас, а самі повтікали!

Макар. Тікаймо й ми звідціля мерщій в старе своє гніздо. Там гарно все — і ясно, і просто, і спокійно, як небо і земля! А тут кругом одно: суета сует і всяческая суета!

Завіса

ПРИМІТКИ

І. Тобілевич публікував свої п'єси в періодичній пресі („Зоря", „Правда", „Киевская Старина"), друкував їх і окремими виданнями. Років 1897—1905 вийшла майже повна збірка його „Драм і Комедій"; це видання, що друкувалось з рукописів автора, має значну документальну цінність; за втратою автографів більшості п'єс воно й повинне бути покладене в основу даного видання. Проте, не обмежившись цим, ми перевірили текст за всіма приступними нам друкованими виданнями, в деяких випадках цензурними рукописами, а то й автографами.

Мова І. Тобілевича має своєрідні риси. До кінця свойого життя він не покидав особливостей своєї місцевої говірки; поширюючи поступово коло своїх сюжетів і відчуваючи брак потрібної йому в зв'язку з цим лексики, він не вдавався, проте, до штучного словотворення, запроваджував у мову своїх персонажів російські слова, відбиваючи цим конкретну життьову практику. Ці особливості мови Тобілевича кожного разу „виправлялись" у галицьких виданнях, але письменник не приймав цих поправок, як про це свідчить видання його „Драм і Комедій".

Даючи свої твори для театру, автор надавав великого значення сприйманню їх мови на слух, тому й має велике значення віддати якнайточніше текст (граматичні форми, а по змозі й дуже своєрідну пунктуацію). Отже, в цьому виданні відновлені граматичні і діалектичні особливості мови письменника[1] — обмежене чергування у-в, і-й, перевага частки од перед від, дієслівні форми, як сидю, просю, зна, вбіга, полеже, любе, загляда, знать, такі форми, як базарю, сахарю тощо.

[1] Крім ремарок, які подано з відповідними виправленнями, з додержанням нового українського правопису. *Ред.*

Не ставлячи собі завдань, властивих академічному виданню, подаємо в примітках до окремих п'єс тільки головні відомості за них і найважливіші текстуальні одміни.

І

БУРЛАКА

1883 року, ще в Єлизаветграді (тепер Кірово) написав І. Тобілевич п'єсу „Чабан"; очевидно, скоро по тому вона була подана до цензури, але дозволу не дістала, так само, як і нова переробка її під назвою „Бурлака". „Главное Управление по делам печати" сповіщало 13 лютого 1886 року, що ця п'єса „должна быть безусловно запрещена к печати, так как производит чрезвычайно тяжелое впечатление по изображению в ней безотрадного положения сельского люда, а вместе с тем как бы указывает на несостоятельность нынешних мероприятий к поднятию уровня развития народа в нравственном и умственном отношении и к искоренению злоупотреблений..." Наприкінці того ж року автор, змінивши, мабуть, текст (попередні редакції лишаються на сьогодні невідомі) і маскуючи назвою „В пору приехали" справжній зміст п'єси, зробив ще раз спробу просунути її на сцену, але й на цей раз дістав резолюцію: „к представлению признано неудобным". Рукопис, що зберігся в Театральній Бібліотеці ім. Луначарського, густо покреслений цензорським червоним олівцем. Зокрема гостро причіпливо поставилась царська цензура до всього, що торкалось церкви (наприклад, обіцянок старости: „коли б мені тільки це діло виграть — годі! Буду в церкві щодня отаку свічку ставить" (I, 6), дратували також усі випади проти сільської влади, обурила й відома бурлацька пісня: „Ой наступала та чорна хмара..." (III, 4): кожен рядок її старанно попідкреслювано. 1895 року п'єса під назвою „Чабан" була надрукована в „Зорі" (№№ 18 — 22) з деякими текстовими змінами від автора; проте, галицькі клерикали замінили в загрозах Олекси старшині піймати його „у дячихи" на „у куми" (III, 6)!

До видання „Драм і Комедій" І. Тобілевич уважно переглянув текст, дещо деталізуючи окремі репліки. Разом з іншими п'єсами цієї збірки „Бурлака" дістав цензурний дозвіл. Уперше, як згадує О. К. Саксаганський („Шляхом життя". К. 1930), п'єса була виставлена 15 червня 1897 р.; з того часу вона увійшла в репертуар українських труп. Роль старшини створив І. К. Тобілевич, Бурлаки — Саксаганський. З'єднавшись з М. К. Садовським, Саксаганський почав грати писаря, Бурлаку ж грав Садовський. В об'єднаній „трупі М. Л. Кропивницького під управлінням М. К. Садовського й О. К. Саксаганського з участю М. К. Заньковецької" писаря грав М. Л. Кропивницький.

II

МАРТИН БОРУЛЯ

П'єса дістала цензурний дозвіл 23 серпня 1886 р., але в репертуар увійшла лише з наступного року. Уперше надруковано її в „Зорі" за 1891 р. (№ 7—10); з порівнання з іншими текстами видно, що „цнотлива" редакція викинула з оповідання Омелька в реченні „Що воно за гвар, думаю собі, втислася до мене на повозку, чи не Горпина" останні три слова.

До видання 1897 р. автор переглянув текст і дещо поскорочував у ньому. Наводимо лише найцікавіші сценічні й побутові деталі.

Друга дія закінчувалась з'явленням гротескового письмоводителя:

„Мартин... А, Нефодій Осипович! Слихом слихать! Пожалуйте, пожалуйте, дорогий гостю! (До Омелька). Ти чого очі вилупив, поможи панові! (В двері всовується страшенно товста фігура письмоводителя і застрягає в дверях).

Письмоводитель. Ой, квасу! Чи нема квасу? Дайте квасу, квасу!"

Відповідно до цього III дія розпочиналась так:

„Мартин (стоїть на порозі). Прощайте, Нефодій Осипович. Кланяйтесь від мене Федосію Миколайовичу. А сіна я пришлю

на тій неділі безпремінно. Благополучної дороги! (Одходить від дверей)".

Там же, загрожуючи Красовському, Мартин каже: „Думаєш, що у мене нема грошей? Ще потягаємся. Спасибі покійному папеньці, і мені оставили чимало ..."

Ряснішими побутовими подробицями пересипано оповідання Пеньонжки у IV, 7. Наприклад: „Поїхав я у Плисків... У Плискові славний був млин — крупчатка з фолюшами, а мені треба було сукно валить, так я раненько — у п'ятницю, як тепер пам'ятаю,—приїхав у Плисків і заїхав до свого давнього знакомого Івана Жука — багатий мужик, він тоді вже одкупився на волю і зо всім семейством жив над річкою. Чумачка була своя, старший син чумакував, а менші два — Гаврило і Дем'ян — хазяйнували".

Вище текст „Мартина Борулі" подано за виданням 1907 р. Роль Борулі створив сам автор, Пеньонжки — О. К. Саксаганський; в „трупі корифеїв" Національського грав М. К. Садовський. Після смерті Ів. Карп. в трупі О. К. Саксаганського цю роль викреслювали, бо роль Мартина довелось перебрати на себе О. К. Саксаганському; в театрі під орудою М. Садовського. Мартина грав сам керівник трупи. Востанне обидва брати грали цю п'єсу 1927 — 1928 років, і О. К. відновив уже 20 років не грану ним роль — одне із найбільш майстерних своїх створень

III

НЕ ТАК ПАНИ, ЯК ПІДПАНКИ

Історія цієї п'єси — виключний приклад упертої боротьби письменника з царською цензурою, що послідовно заборонювала цей твір протягом 25 років.

Уперше подав цю п'єсу І. К. Тобілевич ще 23.IV 1887 р. під назвою *„Не так пани, як підпанки"*; проте, назва не відповідала змістові, бо, хоч на сцені і не показувано пана розпусника, але ніяк не виглядав він своїми вчинками кращим, ніж його прислужники. Цензорський олівець густо попідкреслював усі

місця, що говорили про обурення селян проти пана. Проте, рішення цензури не спинило І. Тобілевича: протягом двох наступних років він іще двічі подавав свою п'єсу, міняючи в ній тільки назву, що, як і попередні, мала на меті затушкувати гострий зміст твору — „*Що було, те мохом поросло*", „*Де люди, там і гріх*". Наслідки були ті ж самі.

1890 року, послабивши деякі гострі місця, І. Тобілевич подав п'єсу з назвою „*Батькова казка*", але рішення цензури було незмінним. Так само не допомогли й примітки, що їх робив І. Тобілевич років 1892 й 1895, подаючи п'єсу вже під назвою „*Сільська честь*" — „діється в XVIII столітті", а то і з додатком — „в Волынской губернии", перекладаючи цим самим провинність на польських поміщиків. 1897 року письменник переглянув усю п'єсу, позбавив її багатьох дошкульних для дворянського стану місць, змінив останню яву (Микола кидається з ножем на жінку) і дописав нову коротеньку яву, в якій оповідалось про те, що приїхав якийсь пан, що „привіз всім ... волю від царя". Проте, цензуру не задовольнила ця зміна, як не пощастило і двом наступним спробам — „*За сиротою і бог з калитою*" (1898) і „*Филимон Сидорович*" (1899); рукописи цих двох варіантів свідчать про нескладність тих операцій, які проробляв письменник, просуваючи п'єсу крізь цензуру. Він тут не міняв навіть і прізвищ дієвих осіб, як робив раніше; обидва зшитки писані навіть одним почерком; в останньому лише підклеєна сторінка з новою назвою. Надрукована в цій редакції в „Киевской Старине" (1899, V) і в 4-му томі „Драм і Комедій" 1904 року, п'єса пройшла цензуру під назвою „Прислужники" (М. Комаров. Українська драматургія. Одеса. 1906, ст. 82); проте, в часи розперезаної дворянської реакції (1912) п'єсу довелось ще раз подати до цензури, і зшиток прикрасився двома помітками — „Дискредитирование дворянского сословия", „К представлению признано неудобным ... Камергер Алфераки".

Друкуємо п'єсу за первісним текстом з поданого до цензури автографа.

IV

СТО ТИСЯЧ

Первісно ця п'єса називалась „Гроші". З такою назвою подано її до цензури 20.VIII 1889 р.; за місяць вона дістала резолюцію: „К представлению признано неудобным". Текст п'єси, що зберігся в Театральній Бібліотеці ім. Луначарського в Ленінграді, густо попідкреслювано червоним олівцем. Незадоволення цензури викликало дуже багато місць: і розмови про зубожіння корінних поміщиків - дворян, і звертання головного героя до бога з проханням допомогти в його шахрайських операціях, і навіть просто густі сценічні фарби (наприклад IV, 10 відомого до цього часу тексту). Склад дієвих осіб у цій редакції був той самий, що і в відомому нам тепер тексті п'єси; тільки прізвища дієвих осіб були одмінні. Головний герой звався Свирид Сидорович Капшук, Бонавентура був „Корній Корнійович Валаш, одставний чиновник". Автор дав йому досить мальовничу зовнішність — „... одягнений у літнє, старе, вицвівше з латками другого цвіту пальто; сорочки і галстука не видно В петлиці медаль за Севастопольську кампанію. Шляпа стара, сильно заяложена. В руках щуп, т. є. свердел два з половиною аршина завдовжки. Штани в чоботи. Чоботи прості. Борода й волосся давно не бачили гребінки". Змістовна своїми спостереженнями про руйнацію панських господарств тирада Копача м'ала ще один виразний акцент. „Скуповуйте, помаленьку, скуповуйте. *От і нехай тепер цілуються з мужиком*" (пор. I, 9).

Всебічніше змальовано було в першій редакції і центральний образ. Калитка не раз звертається до бога з проханням допомогти йому в його широких шахрайських операціях. II дія закінчувалась такою тирадою, що її розпочинав Калитка до компаньйона: „Нехай вам бог помагає, щасливої дороги. (Сам). От і надо мною господь вглянувся, і моя молитва дійшла. Тепер земелька Смоквинова не втече від мене. (В двері.) Клим! Запряжи коней та хутко! Федосю, а Федосю! (Голос Федоски;

„Чого там"?). Збирайся, серце, зараз поїдемо до церкви, і я поїду з тобою! (Став навколюшки. Крізь сльози). Господи многомилосердний! Поможи нам це діло біля пальця обкрутить та чистенько, та гарненько — неугасаєму лампаду тобі поставлю!" (пор. кінець II, 7). Відповідно до цього, повніше звучить і монолог в останній дії (V, 8): „Господи! Чим я тобі, многомилостивий, одслужу? (Б'є себе в груди). День і ніч буду молиться тобі за твою ласку до мене. (Б'є поклон і довго так остається, потім піднімається). О, тепер Пузир нехай скаже..." Один цікавих рис, що правдиво відбивають спілку кишені і церкви, п'єса позбавилась через цензурні вимоги.

Мала ця п'єса ще одне цікаве місце, чомусь викинуте автором у пізніших переробках. У багатьох п'єсах І. Тобілевич частенько подає єврея - шахрая — шинкаря чи лихваря, окреслює його поверхово, частенько вдаючись до шовіністичного глузування. Тільки в цій першій редакції п'єси спробував автор розповісти про причини, що штовхали „невідомого" до шахрайств. Замість коротенького монолога, яким одкривається п'єса, „Невідомий" у досить довгому монолозі скаржиться на важке життя на утиски, на конкуренцію куркулів. Поза своєю невисокою в художньому відношенні формою, цей уривок дає цікавий малюнок хижацької боротьби в умовах розвитку капіталістичних відносин у пореформному селі.

І. Тобілевич перечистив свою заборонену цензурою п'єсу, викинув інкриміновані йому місця, що показували лицемірство Калитки, дещо поскорочував п'єсу, лишивши ту ж таки композицію (яви двох перших дій ішли в такому порядку — I: 6, 7, 9 — 12, 2, 1, 3, 8; III: 1 — 5, 8 — 10, 6, 11, 7), дав нарешті нову назву „Сто тисяч" — і п'єса пройшла на цей раз цензуру. 1890 р. її вже грала трупа під керівництвом О. К. Саксаганського. Автор грав Калитку, О. К. Саксаганський — Бонавентуру, Г. І. Борисоглібська, що тоді тільки кінчала другий сезон своєї сценічної роботи — Параску. З деякими скороченнями, зробленими для динамізації сценічного руху, п'єса була надрукована 1891 року в галицькій „Зорі" (№ 11—23). Грунтовного

перегляду зазнала п'єса тільки 1896 року — порядком підготовки до одеського видання І-й ІІ томів „Драм і Комедій".

Цікаво відзначити ще одну подробицю. Цілком реалістична всією своєю суттю, „Сто тисяч" мала в першій редакції міцний мелодраматичний акцент. Дізнавшись, що він одурений, Калитка виголошує монолог: „Ух!.. Ух!.. Кум, де ви? мені страшно, то не єврей був, то чорт, чорт — он він стоїть у кутку, бачите? Коло дверей, такий самий, з бородою, з хвостом. Ще вірьовка в руках... та не втечеш, ні, я тебе не побоюсь. (Кидається до дверей). Стій! А-а-а! (Хвата кочергу). Давай гроші, давай мою кривавицю! Ха, ха, ха... Кочергу поставив замість себе, а сам (пильно дивиться на двері) вискочив за двері і дражнить... вірьовку показує... ага! піймав за хвоста (хватає пояс на лаві), тепер не вирвешся... (Вибігав)". Ліквідуючи на останньому етапі свойого творчого зростання залишки мелодраматизму, автор звів цей монолог до ремарки: „озирається, хватає пояс на лаві і біжить з хати".

Робота І. Тобілевича над цією п'єсою ішла двома лініями: пристосовуючи її до цензурних вимог, автор порівнюючи небагато змінив у первісному тексті; але разом з тим він ущільнив її матеріал, позбавив властивих йому на першому творчому етапі мелодраматичних моментів — отже, довів свій твір до вигляду, що (за винятком нечисленних поступок цензурі) найбільше відповідав його творчому задуму; через це й подано вище текст за виданням 1897 року.

V

САВА ЧАЛИЙ

Надрукована р. 1899 в „Киевской Старине" (№ 8-9) п'єса в IV том „Драм і Комедій" (1903) увійшла з невеличкими скороченнями й з послідовною правкою неохайно надрукованого в журналі тексту. Єдиною відміною останнього видання є невеличке пом'якшення націоналістичних моментів. На слова Шмигельського (IV, 8):, ... а все ж служити краю" і „... даги

спокій Україні" — Гнат Голий обидва рази відповідає: „панам", а не „ляхам", як у тексті 1899 року.

Театральна цензура дозволила п'єсу 14 грудня 1899 року; у січні 1900 року в Києві вона пішла й на сцену. Першими виконавцями чільних ролей були: Сави Чалого — М. К. Садовський, Гната Голого — О. К. Саксаганський; Потоцького грав І. К. Тобілевич, трохи згодом, у „трупі корифеїв" — М. Л. Кропивницький, Зосю — Л. Ліницька.

VI

ХАЗЯЇН

Як видно з чернетки п'єси (переховується в Театральному Музеї), „Хазяїна" писано між 25 березня й 4 червня 1900 року; за цей час принаймні двічі написав автор усю п'єсу од початку до кінця. Остаточний текст чернетки мало чим різниться від відомого в друкові. Наведемо найцікавіше. Пузир раніше починає відчувати рискованість операції, за яку він брався: „... переховую. *Це не шуточка, Сибірію пахне*" (стор. 405), „... за поміч *і за строк, який я переховуватиму*" (406). Про злісного банкрота він розповідає так: „... *два мілійони. У Петра не було і шеляга, а тільки голова на плечах, а тепер два мілійони*" (стор. 406). Виразніше звучав і запобігливий лист з пропозицією жертвувати на пам'ятник Котляревському. Пузиря запрошували „... разом з другими земляками *украсить список жертвувателів своїм іменем*" (стор. 420). Соня, розповідаючи про ті неприємності, які вона діставала в школі за хазяйські звичаї батька, скаржилась: „... насміхались, *випікаючи мені жадністю очі*" (стор. 429).

П'єса пройшла цензуру без перешкод у 1900 році. Грали її вперше в Києві в об'єднаній „трупі корифеїв" в січні 1901 року. Пузиря грав І. Тобілевич, Феногена — Саксаганський, Лихтаренка — Садовський, Золотницького — Кропивницький, Соню — Ліницька. Згодом у трупі Садовського Пузиря грав сам керівник трупи.

VII

СУЄТА

П'єсу написав автор десь протягом 1903 року. Зацілiла чернетка її (переховується в Театральному Музеї) свідчить, що п'єса в основному далась авторові легко. Щоправда, перша її редакція мала лише три дії; відомий III акт був дописаний уже після закінчення всієї п'єси. Поза цим, робота автора звелась до опрацьовання реплік, надання їм більшої виразності. Так, репліка Михайла (II, 6), у якій він висловлює своє обурення поводженням молодого Білоконя з батьком, мала раніше такий вигляд: „(Я сам те ж би зробив. Білоконь дурень. Я з ним учився разом, тільки він пішов в военне училище і вийшов скотина. І бог його накажеть.)[1] Хто соромиться простоти свого батька ..." У листі Карпа до Михайла викинуто згадки про одруження Василини й Петра — що цілком зрозуміло, оскільки за ці події розповідає III дія, написана після IV, отже, можна гадати, що в остаточну редакцію ввійшли ці рядки механічно. Чималу увагу приділив автор опрацьованню розмови про театр.

„К а р п о. А пам'ятаєш, ми бачили у П'ятихатках, як актори грали драму: Гайдамака Кармалюк - Зарізенко, або задніпровський розбійник? Ха - ха - ха! Одна назва чого варт.

І в а н. Хіба то п'єса, хіба то актори?

К а р п о. Нещасні такі актори. Мені їх жаль: поневіряються, старцюють по різних П'ятихатках ... То краще вік увесь жити строковим робітником, принаймні есть харч, ніж отаку терпіть муку.

І в а н. Погані робітники єсть скрізь: і біля землі, і на сцені, і в літературі, і скрізь вони однаково голодають. Я хочу спробувать свої сили в добрій трупі! А як не удасться — присягаю перед вами вернутись до землі і взять тоді за себе заміж Кравченкову дочку!

[1] Узяте в дужки вакреслено в чернетці.

Т е т я н а. Так вона тебе і ждатиме!

І в а н. Та хіба ж вона одна на світі? Візьму другу, покину примхи всі і заживу до смерті хліборобом! А зараз не можу. Я так люблю театр ..." І т. д.

Дещо чіткіше висловлені були й міркування щодо завдань театру, коли „... страждання душі... провадять в с и т і душі жадання правди і загального добра і убіляють душу в и б о р н о г о слухача паче снігу".

Уперше виставлено „Суєту" в об'єднаній „трупі корифеїв" в січні 1904 року. Макара грав Кропивницький, Івана й Тарабанова — Саксаганський, Михайла — Садовський, Терешка — Карпенко-Карий. П'єса одразу міцно ввійшла в репертуар. „... до Києва було погано, а в Києві дуже добре,— писав І. Тобілевич (10. II 1904) М. Ф. Комарову.—Помогли нам добре дві нові п'єси: „Гандзя" і „Суєта". Суєта мала надзвичайний поспіх". Те ж саме було й далі. У листі (7. XII 1904) до того ж кореспондента І. Тобілевич пише: „Суєта" йшла в Києві 10 раз за три неділі у нас, 10 раз у Суходольського і знову у нас пройде не менше 10 разів ... В Єкатеринославі дала 14 повних зборів, в Полтаві 6 повних, в Харкові 14 повних. Замітьте, що і в Полтаві, і в Харкові її грали перед нами другі трупи багато разів і псували добре!"

Проте, як видно з того ж таки листа, п'єса викликала і заперечення щодо своєї стилевої розбіжності: „Суєта" наробила мені багато турбот, але я до цього привик: одні кажуть те, другі друге ... Всі уваги я ціню і зо всієї сили постараюсь уникнуть тих недостатків, які замічаються, при писанні нової штуки, але зараз поправлять не сила, та й даремна була б праця. Краще я напишу щось нове, ніж поправлять уже написане. Та ще якби хоч уваги були не значні, а то такі недостатки 4 акту, які підкреслили хоч, наприклад, ви, нищать в пепіл ввесь 4 акт і треба писать цілком новий. Що зразу не вийде добре, то так вже і буде погано". Саме успіх п'єси примушував автора втриматись від кардинальної переробки п'єси: „... а що, коли я поправлю, чи пак, перетворю 4 акт, а він вийде гірший? Нема ж

віякої певності у тім, що, викинувши те, на що звертають увагу, як на фарс, — пієса буде слухатись так само, як зараз. Правда, нема такої певності і у вас. Та й що таке фарс? У Гоголя свиня приходить в суд, відшукує прошеніе (грамотна) і уничтожа все діло!.. це фарс; але коли життя людське до того погане, що тільки свиня може розрішить спор Ів. Ів. і Ів. Никиф., то що його було зробить?.. Чим я винен, що люди заражені суєтством до того, що події їх для розумного слухача здаються фарсом? І генерал, і повар, і переодягання — все це тільки суєтність людська, і поставлені вони як життьові риси, що яскраво дають зрозуміти фігуру Михайла і тисячі йому подібних хворих суетою мирською, яка шкодить чесним простим людським відносинам і оддаляє їх від натури. Може, я, як той казав, в середині маю багато — та надвір тпру! І через це не можу висловить добре своїх думок, так само, як не умів краще змалювать того, що думав намалювать в „Суєті". Ну, що ж робить? Против сили не піднімають, що підняв, те і поніс!"

Письменник наполегливо обстоював реалістичність свойого малюнку.

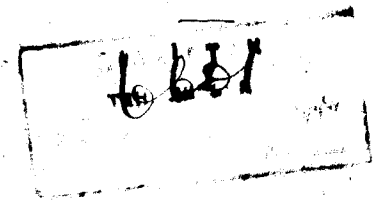

ЗМІСТ

Стр.

Передмова 5
Бурлака 41
Мартин Боруля 105
Не так пани, як підпанки 171
Сто тисяч 243
Сава Чалий 305
Хазяїн 397
Суєта 487
Примітки 579

Редактор
Н. Потапчик
Художник
А. Середа
Техкерівник
Я. Бронштейн
Коректор
В. Потівнко

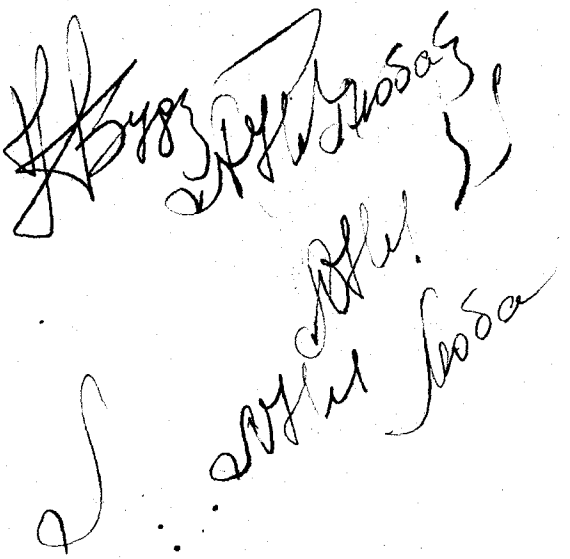

Ціна 3 крб. 50 к. Оправа 1 крб.

Друкарня ім. М. В. Фрунзе. Харків, Донець - Захаржевська, 6. Уповноваж. Головліту № 561. Зам. 98. Тир. 19.500
$18^{5}/_{8}$ друк. арк.

Видання № 513. Папер. ф. 72х110—53 кг. $9^{3}/_{8}$ пап. арк. В 1 пап. арк. 112,000 літ. Здано в роботу 7-II-36 р. Підписано до друку 13-V-36 р.